CEMİL MERİÇ

BÜTÜN ESERLERİ 6

Saint-Simon

İlk Sosyolog, İlk Sosyalist

İLETİŞİM YAYINLARI



40091 AVN

İletişim Yayınları 271 • Cemil Meriç Bütün Eserleri 6
ISBN-13: 978-975-470-442-6
© 1995 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-15. BASKI 1995-2011, İstanbul
16. BASKI 2012, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Seçkin Oktay
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CEMİL MERİÇ

Saint-Simon

İlk Sosyolog, İlk Sosyalist

YAYINA HAZIRLAYAN

Mahmut Ali Meriç

CEMİL MERİÇ, 1916'da Hatay'da doğdu. Ailesi Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'dan göçmüştü. Fransız idaresindeki Hatay'da Fransız eğitim sistemi uygulayan Antakya Sultanisi'nde okudu. Tercüme bürosunda çalıştı, ilkokul öğretmenliği ve nahiye müdürlüğü yaptı. 1940'ta İstanbul Üniversitesi'ne girip Fransız Dili ve Edebiyatı öğrenimi gördü. Mükemmel düzeyde Fransızca okuyup yazan Meriç, İngilizce'yi anlıyor, Arapça'yı, kendi ifadesiyle, "söküyor"du. Elazığ'da (1942-45) ve İstanbul'da (1952-54) Fransızca öğretmenliği yaptı. 1941'den başlayarak *İnsan, Yücel, Gün, Aylın Bibliyografyası* dergilerinde yazmaya başladı. İstanbul Üniversitesi'nde okutmanlık yaptı (1946-63), Sosyoloji Bölümü'nde ders verdi (1963-74). 1955'te, gözlerindeki miyopinin artması sonucu görmez oldu, ama olağanüstü çalışma ve üretme temposu düşmedi. Çeşitli dergilerde yazıları yayımlandı. *Hisar* dergisinde "Fildişi Kuleden" başlığıyla sürekli denemeler yazdı. 1974'te emekli oldu ve yılların birikimini ardarda kitaplaştırmaya girişti. 1984'te, önce beyin kanaması, ardından felç geçirdi, 13 Haziran 1987'de vefat etti. İlk telif eseri Balzac üzerine küçük bir incelemeydi. *Hint Edebiyatı* (1964) daha sonra *Bir Dünyanın Eşiğinde* başlığıyla iki kez daha basıldı. *Saint-Simon, Ilk Sosyolog Ilk Sosyalist*, 1967'de çıktı. 1974'ten sonra yayımlanan kitapları şunlardır: *Bu Ülke* (1974, 5 baskı), *Umrandan Uygarlığa* (1974, 2 baskı), *Mağaradakiler* (1978, 3 baskı), *Kırk Ambar* (1980), *Bir Facianın Hikâyesi* (1981), *Işık Doğudan Gelir* (1984), *Kültürden Irfana* (1985). Balzac'tan yaptığı çevirilerin ilki 1943'te yayımlandı. Fransız edebiyatından yaptığı çevirilerin yanı sıra, Uriel Heyd'in *Ziya Gökalp, Türk Milliyetçiliğinin Temelleri* (1980), Thornton Wilder'ın *Köprüden Düşenler* (1981) ve Maxime Rodinson'un *Batı'yı Büyüleyen İslâm* (1983) adlı eserlerini de Türkçe'ye kazandırdı. İletişim Yayınları Cemil Meriç'in "Bütün Eserleri"ni toplu halde basarken, daha önce yayımlanmamış üç kitabı daha yayımlandı: *Jurnal 1* (1992), *Jurnal 2* (1993), *Sosyoloji Notları ve Konferanslar* (1993). "Bütün Eserleri" dizisinden "gözden geçirilmiş yeni baskı"sı yapılan kitaplar ise şunlardır. *Bu Ülke* (1983), *Bir Dünyanın Eşiğinde* (1994), *Mağaradakiler* (1997), *Kırk Ambar 1 - Rümuz-ül Edeb* (1998), *Kırk Ambar 2 - Letçe-t-ül Hakayık* (2006), *Işık Doğudan Gelir* (2008).

İÇİNDEKİLER

Giriş 7

Hayatı 27

İlk Sosyalist 37

I- LİBERALİZMDEN SOSYALİZME 38

Giriş 38

Liberal Bir Burjuva 45

Yeni Bir Avrupa 46

Endüstri 49

Üçüncü Sınıf 50

Teolojiden Metafiziğe 52

Politika Üretim İlmidir 53

Aydınların Görevi 54

Liberalizmden Ayrılış 55

Hürriyet ve Ferdiyetçilik 57

Mülkiyet 59

Üretici mi Tüketici mi 60

Eşek Arıları Bal Arıları 61

Hangi Sınıfın Adamı? 61

II- SAINT-SIMON VE SOSYALİZM 65

Son Asılzade, İlk Sosyalist 65

Sosyalizm ve Ütopya 67

Saint-Simon, Babeuf, Fourier 75

Şakirtler 77

I- SAINT-SIMON VE AUGUSTE COMTE 78

Bir Ödip Kompleksi mi? 78

Sekreterlikten Yazı Arkadaşlığına 78

Sadık Bir Şakirt 80

Politeknik Mezunu Bir Saint-Simon 82

Fırtına Koparan Yazı 83

Pozitivizmin Kurucusu Kim 87

Bir Kutuptan Öbürüne 88

Saint-Simon'un Gerçek Devamcısı 89

Saint-Simon ve Durkheim 91

II- SAINT-SIMON OKULU 93

Kuğunun Son Şarkısı 93

Bir Parça Tarih 95

Bir Çağı Dile Getiren Kitap ... 96
Bugünü Anlamak İçin ... 97
İnsanın İnsanı Sömürmesi ... 98
Mülkiyet Ehliyetin Hakkı ... 99
Önce Eğitim ... 100
Yeni Bir Kilise ... 100
Prosper Enfantin ... 101
Saint-Simoncular ve Kadın ... 103
Saint-Simoncular ve Doğu ... 105
Ya Endüstri ... 106
Kalan ... 107
III- SAINT-SIMON VE KARL MARX ... 110
Saint-Simon'un Gerçek Şakirdi ... 110
Trier'den Paris'e ... 112
Benzerlikler ve Ayrılıklar ... 117
Saint-Simon ve Proudhon ... 122

İlk Sosyolog ... 125
I- SOSYOLOJİ ... 126
Felsefeden Sosyolojiye ... 126
Nasıl Bir Sosyoloji ... 127
İdeolojilerin Tasfiyesine Doğru ... 129
Bütüncü Bir Filozof ... 130
İşaretler Sistemi ... 131
Bilgi Sosyolojisi ... 132
Devlet ve İktisadî Hayat ... 133
Sınıflar ... 134
Tarih ve Sosyoloji ... 135
Madalyonun Tersi ... 137
II- AHLÂK ... 141
Yeni Bir Topluma Yeni Bir Ahlâk ... 141
Herkes Çalışacak ... 142
Bir Sınıf Ahlâkı mı? ... 144
Gerçek Hürriyete Doğru ... 145
Dava İnsanı Kurtarmak ... 146
Birbirinizi Seviniz ... 147
BİBLİYOGRAFYA ... 149
I- Yazdıkları ... 149
II- Onun İçin Yazılanlar ... 152
DİZİN ... 155

GİRİŞ

"Entelektüel, dünyayı hergün yeni baştan kurabileceğine inanan adamdır, Descartes'dan beri aklın ve idrakin cihanşümul olduğunu anlamıştır".

(Cemil Meriç, *Jurnal* 2, 2 Ağustos 1975, İletişim 1993, s. 210)

Cemil Meriç'in 1974 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan ve herbiri düşüncesine yeni bir boyut ve başka bir derinlik getiren son dönem eserleri, oniki yıl gibi bir zaman dilimi içinde basılan yedi kitapta ifadesini bulur. Ancak bu eserlerinden önce, 1964'te yayımlanan *Hint Edebiyatı* ile 1967'de basılan *Saint-Simon, ilk sosyolog ilk sosyalist* adlı iki eserinin Türk düşünce tarihinde ayrı bir yeri vardır kuşkusuz. "Hint meçhule açılan bir kapıydı, meçhule, yani insana. Dört yıl Ganj kıyılarında vecitle dolaştım, sağ dediler... Saint-Simon'la uğraştım iki yıl, çağımız onunla başlıyordu, sol dediler. Hind'i yazarken tek amacım vardı: Asya'nın büyüklüğünü haykırmak, yani bir vehmi devirmek, bir iftirayı yok etmek. Saint-Simon'u putları yıkmak için kaleme almıştım. Her iki kitap da peşin hükümlerin rahatını kaçırdı, ne solun hoşuna gittiler ne sağın. Anladım ki bu iki kelime aynı anlayışsızlığın, aynı kinlerin, ayni cehaletin ifadesidir..." (*Bu Ülke,* İletişim, 7. baskı 1992, s. 326)

Cemil Meriç'in üç yıl arayla basılan bu ilk iki telif eserinden sonra, yaklaşık yedi yıl boyunca başka bir eseri yayımlanmaz.

1974 yılında piyasaya çıkan *Bu Ülke* ve onu izleyen eserleri ise, uzun bir fikrî mayalanmanın yeni kalıplara dökülerek Türk okuyucusuna mâlolma sürecini başlatır. Bu süreç, son eserinin yayımlandığı 1985 yılına kadar sürer.

Aslında Cemil Meriç'in düşünce serüvenini dönemlere ayırmak, eserlerini bu dönemler içine yerleştirerek değerlendirmek, olsa olsa okuyucuya metodik bir kolaylık sağlamak bakımından yararlı olabilir. Yoksa onun her eseri ilk gençlik yıllarından süzülüp gelen bir birikimin, kendini devamlı yenileyen bir düşüncenin, elli yıllık bir tecrübenin deneyimlerini yansıtır. Unutmamak gerekir ki, Cemil Meriç'in 1981'de ifade ettiği gibi, hayatının delikanlılık çağından itibaren düşüncelerinde hiçbir temel değişiklik olmamıştır. Soldan hareket ettiği de sağda karar kıldığı da yanlış bir değerlendirmedir. Zaten ona göre, sağcı solcu gibi sınıflandırmalar hakikatı maskelemeye yarayan uydurmaca mefhumlardır. "Solla sağ bir bütündür, solu tayin eden sağdır, sağı tayin eden soldur. Biz hakikatlerin sadece bir tarafını görmeye mahkûm edilmişizdir, oysa yalnız bir tarafını görmek hiçbir şeyi görmemektir" (*Sosyoloji Notları ve Konferanslar,* İletişim 1993, 27 Aralık 1968, s. 195).

"Putları yıkmak" için kaleme aldığı Saint-Simon'u Türk okuyucusuna şu satırlarla sunar Cemil Meriç:

"Yirminci asır, ondokuzuncunun entelektüel fetihlerini aşamadı, hâlâ Nietzsche, hâlâ Kierkegard, hâlâ Marx... Düşünce dünyasının bu rakipsiz tâcidarları içinde ismi en çok tekrarlanan şüphe yok ki Marx. Kiliseleri, rahipleri, orduları var, Aristo'nunkini aşan bir hâkimiyet. Çağımız insanı Marx'ın dostu, şakirdi veya düşmanı olarak mevcut. *Kapital* yazarı belli kinleri, belli ümitleri bayraklaştırdığı için cihanşümul. 'İlmî sosyalizm', sosyalizmlerin en serti, en tutarlısı. Marksizm bir terkip: Alman felsefesini, Fransız sosyalizmini, İngiliz ekonomi politiğini kucaklıyor. Ama Marx'ın bu terkibe giren

unsurları bütün canlılıkları, bütün usareleri, bütün zenginlikleriyle muhafaza ettiği söylenemez. O, çağdaş Batı düşüncesini, belli bir mizacın, belli bir sınıfın, belli bir dönemin ihtiyaçlarına göre ayıklayan ve aktaran bir fikir adamıdır. Avrupalı için Marx'ı tanımak, Marx'ı hazırlayan bir yaratıcılar zümresini de hiç değilse hatırlamaktır. Avrupalı tecessüsünü sınırlamak zorunda değildir, kitaptan kütüphanelere atlamak elindedir.

Biz başka bir dünyanın insanlarıyız. Tanzimat'a kadar tek kılavuzumuz vardı: Kur'an. Avrupalılaştıktan sonra yolumuzu aydınlatacak yeni kitaplar aradık ama kitaplar sayısızdı; tehlikelerle dolu bir dünyada pusulasız ve haritasızdık, serseri bir tecessüsten başka yol arkadaşımız yoktu. Ne Comte'u tanıyabildik, ne Kant'ı. Korkunun ve anlayışsızlığın diktiği setler yıkılınca ülkemizi istila eden biricik düşünce marksizm oldu, çünkü marksizm bir felsefe olduğu kadar bir kavga silahıydı da, emrinde misyonerler vardı ve memnu meyvenin cazibesi ile yüklüydü. Düşünmedik ve düşünemezdik ki marksizm batı düşüncesinin bütünü değildir, her ideoloji gibi o da bir sınıfın hakikatidir, hatta bir sınıf hakikatinin mütevazi bir parçası. Liberalizmin hiçbir temsilcisi ile tanışmamıştık, Marx öncesi sosyalizmden haberimiz yoktu; bu dünya görüşü niçin sahneye çıkmış, hangi meselelere cevap getirmiş, 'ilmî sosyalizm' önünde niçin sahneden çekilmişti?

Biz kapitalizme yeni giriyorduk, kapitalizmin olgunluk çağında gelişen marksizm hangi problemlerimize ışık tutabilirdi? Biz de, onsekizinci asır sonu Fransa'sı gibi bir ihtilâlin ferdasını yaşıyorduk, bir değerler anarşisi içindeydik, yıktığımız dünyanın enkazını nasıl temizleyecek, nasıl bir toplum kuracaktık? Avrupa bile Marx'ın büyüsünden kurtulmuş, kendine yeni kılavuzlar arıyordu. Yirminci asrın büyük hayal kırıklığı, elbetteki mâzideki bir hatanın veya

hataların eseriydi. Sanayi toplumunu bir acılar ve çılgınlar dehlizi yapan yanlışlık nereden geliyordu? Batı, elli yıldır tarihiyle hesaplaşmaktadır. Derslerini yeni baştan dinlemek istediği iki hoca var: Saint-Simon'la Proudhon. Biz de seslerini yeniden duyurmaya başlayan o iki yol göstericiye kulak kabarttık ve anladık ki Saint-Simon bir asrı dolduran düşüncedir" (*Saint-Simon dosyası, yayımlanmamış bir yazı,* 1967).

Cemil Meriç'e göre çağımız Saint-Simon'la başlamaktadır, Saint-Simon hem endüstri devriminin ideoloğudur, hem sosyalizmin, Comte'un da, Durkheim'in de, Marx'ın da hocası. "Saint-Simon kutupları ahenkleştiren adamdı. Hem akıl, hem gönül. Zirveleri ve uçurumlarıyla büyük ve bütün. Fransa bir zelzeleden çıkmıştı. Yakılan şatoların, devrilen kiliselerin harabeleri ortasında yeni bir dünya kurmak... aydını bekleyen vazife böylesine güç, böylesine şumüllü idi. Biz de bir fetret dönemini yaşıyorduk, mâzinin değerleri altüst olmuş, yeni bir değerler levhası kurulamamıştı. Devrim sonrası Fransa'sına benziyorduk. Ülkemizin kördüğümlerini çözmek için, on-dokuzuncu asrın en ansiklopedik kafasından faydalanamaz mıydık? 'Saint-Simon, ilk sosyolog ilk sosyalist', toplumun dertlerine çare arayan bir aydının, batı düşüncesine, daha doğrusu Düşünce'ye uzanışıdır" (*Kırk Ambar,* Ötüken, 1980, s. 451).

Bu kitabını yazdığı yıllarda, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünde verdiği derslerde de Saint-Simon ve çağı Cemil Meriç'in gündemindedir.

"1789: doğuştan gelen imtiyazların kaldırılışı ve 'tiers-état'nın zaferi; bütün değer hükümlerinin yeni baştan tahlile tâbi tutulması. Fransız İhtilâlinden sonra, bir aristokrat ailesinden gelen Saint- Simon sosyolojiyi kurar ve onun karşısında, mâziyi müdafaa eden bir De Bonald, bir De Maistre, Comte'u hazırlarlar. Sosyoloji bir tarafıyla ih-

tilâlcidir, sosyalizmle beraber doğar, bir tarafıyla mâziyi yaşatmak ister.

Sosyal düşüncenin doğması için değerler levhası silinmiş, ama bunların bir kısmı yaşatılmıştır. Batı insanının düşüncesi bu diyaloğa şahit olmuştur. Chateaubriand, De Maistre, De Bonald ve karşılarında Proudhon, Saint-Simon, Marx" (*Sosyoloji Notları ve Konferanslar,* 27 Aralık 1968, s. 194).

"1830-1848 Fransa'sında iki fikir akımı var: 1- ihtilâl hakkında derin düşünceleri olanlar, cemiyeti inceleyenler ve incelemelerine rüyalarını da katanlar: Saint-Simon, Fourier, Cabet, Ledru-Rollin, P. Leroux; 2- gündelik ihtiyaçların kamçısıyla harekete geçen büyük muztaripler, uçlar. Blanqui, kılıcı olanın ekmeği olur diyordu..." (*a.g.e.,* 29 Ocak 1968, s. 158-159).

"Owen, Fourier, Saint-Simon istikbalin haritasını çizerler. Fakat hiç birisinin karşısında, tarihin kendisinin olduğunu bilen bir işçi sınıfı yoktur. Fransa İhtilâlinden sonra köylü ve işçi, tesanüdünü farketmemiş, dağılmıştır... Ondokuzuncu asrın başlarında Avrupa'da burjuvazinin dünya görüşü hâkimdir. 1830, 1848, 1871, en kalabalık ve yoksul sınıfı şuurlandıracak ve ideologlar yeni bir sınıfın ideolojisini kurabileceklerdir" (*a.g.e.,* 18 Aralık 1968, s. 208).

"İdeolojilerle cemiyetin yapısı arasındaki farkı aydınlatan Saint-Simon'dur. Saint-Simon 1965'de girer üniversiteye. Bouglé ile Halévy sokamazlar, nihayet Gurvitch sokar onu" (*a.g.e.,* 21 Nisan 1967, s. 125).

"Sosyalizm, ondokuzuncu yüzyılda başlar. Üç büyük filozof, kurucusu: Saint-Simon, Proudhon ve Marx'la Engels. Marx, Proudhon'la Saint-Simon'un şakirdidir. Proudhon'laşmış bir Saint-Simonculuğu genişletmiş, bütün cihana yaymış... Marksizmi değerlendirmek için mutlaka Proudhon ve Saint-Simon'u tanımak lâzım" (*a.g.e.,* 26 Mart 1969, s. 238-239).

"... Sol-Hegelci, Hegel'in Saint-Simon'la tamamlanmış şeklidir. Daha doğrusu, Saint-Simon aşısı yapılmış kuru bir daldır Hegel" (*a.g.e.*, s. 239).

"Saint-Simon'un, Feuerbach'ın, Hegel'in olmadığı yerde Marx'ın tek bahsi anlaşılmaz. Düşünce bir bütündür. Düşünce yalnız marksizm değildir" (*a.g.e.*, 1 Aralık 1968, s. 203).

Saint-Simon, ilk sosyolog ilk sosyalist 1967 yılının Aralık ayı sonunda Çan Yayınları tarafından basılarak, Türk okuyucusunun karşısına çıkar. Ancak eserin bir yayıncı bulması hiç de kolay olmaz: "Saint-Simon'la Hint ve Batı, yine sabotaja uğradı. Her ikisini de kendim bastıracağım... İkisi beşbin liraya çıkıyor, yalnız bu sene mevsim geçti diyorlar... sonbahara!" (*Jurnal 2*, 17 Nisan 1967, s. 158). Oysa "daha bir asır Türkiye'de Saint-Simon yazacak çıkmaz" Meriç'e göre, "ve ben eseri tâbi tâbi dolaştırmayacak kadar mağrurum, kendime ve Saint-Simon'a saygım var".

Neyse ki, "sonunda Saint-Simon'a saygısı olan bir tâbi de çıkar: Vedat Günyol" (Ümit Meriç Yazan, *Babam Cemil Meriç*, İletişim 1994, s. 102). "Saint-Simon'a, yani toplum düzeninde duraganlığa kafa tutup da devingenliği, belli bir ölçüde de olsa, kendine ilke edinmiş bir adama gönül bağlamış olan Cemil Meriç"in (Vedat Günyol, *Yeni Ufuklar*, yıl 1975, sayı 267, s. 3) kitabı "Çan Yayınları arasında, o sırada ağabeyini kaybeden ve ondan bir serveti miras yoluyla devralan Fevziye hanımın parası ile bastırılır. Ne var ki Vedat Günyol Cemil Meriç'in türkçesine, daha doğrusu 'osmanlıca'sına takılmaktadır. Ümit Meriç'le Vedat Günyol bir güzel otururlar, 'ölen ölür, kalan sağlar bizimdir' misali, Ümit Meriç'in yangından kurtarabildiği kadarıyla, kelimeleri değiştirirler ve kitap, 'yayınevinin dil politikası'na ters düşmeyecek bir üslup içinde gün ışığına çıkar" (Ümit Meriç Yazan, *a.g.e.*, s. 102).

"Sosyal adaletçi sol idealler"e sahip Cemil Meriç'in

Saint-Simon üzerine yayımladığı bu kitap, onun "bu hür ruhlu solcu ütopiste duyduğu eski aşkın bir neticesi"dir Alexandre H. de Groot'a göre ("Yalnız bir İslâmî Liberal: Cemil Meriç", *Tarih ve Toplum,* Aylık Ansiklopedik Dergi, İletişim, sayı 126, Haziran 1994, s. 10).

Kurtuluş Kayalı, Cemil Meriç için, "Saint-Simon çalışmasıyla da o dönemde etkin olmayan sosyoloji ve etkin olan sosyalizm konusunda bir inceleme yapmaya yönelmiştir" diye yazmaktadır ("İki Kutup arasında bir Münzevi Aydının Düşünsel Serüveni", *Tarih ve Toplum,* sayı 127, Temmuz 1994, s. 48). Kayalı'ya göre, "Marksizm sürekli olarak Cemil Meriç'in gündemindedir... Cemil Meriç'in, Saint-Simon dahil pek çok çalışması, teorik düzeyde marksizmle ünsiyeti olan hususlar çerçevesinde sorunu irdelemektedir" (*ibid.*, s. 50). Kaldı ki, yine Kayalı'ya göre, "Cemil Meriç'in anlayışında, 1970'li yılların başına kadar, sosyal konulara yaklaşımı itibariyle, Saint-Simon, önceliklidir. Bu öncelik, hem sosyolojinin kurucusu olarak Auguste Comte'dan ziyade Saint-Simon'u görmek, hem de marksizmin temellerini de gene Saint-Simon'da bulmakta tezahür etmektedir" (*ibid.*, s. 51).

***

"Bir toplumu bir araya getirip yeniden örgütlemek kabiliyeti, ancak insanlığın geleceğiyle geçmişi arasındaki bağı yakalayabilen ve böylece hatıralarıyla ümitlerini bağdaştırabilen, başka bir deyişle, geleneklerle geleceğe yönelik projeler arasında bir köprü kurup, herkesin özlemleriyle beklentilerine cevap verebilen insanlara özgü bir yetenektir"

(Saint-Simon Doktrininin Açıklanması,
Giriş, Rivière Paris 1924, s. 78)

XV. Louis döneminde, 1760'da doğan, Voltaire öldüğünde 18 yaşında, 1789 Devriminde 29 yaşında, 1803'de, yani ilk eseri yayımlandığı zaman, 43 yaşında olan ve 1825'de 65 yaşında ölen Saint-Simon, "18. yüzyılda dünyaya gelmiş ve eserlerini 19. yüzyılda kaleme almış olmasına rağmen, bir 20. yüzyıl düşünürü olarak kabul edilebilir" (Pereire Alfred, Notice Bibliographique, in L'Oeuvre d'Henri de Saint Simon, Textes choisis par C. Bouglé /Henri de Saint-Simon'un Eseri, Seçme Metinler, Bibliyografya Notları/ F. Alcan Paris 1925, s. 28).

"Saint-Simon'un eserlerini yazdığı 1802 ile 1825 yılları arası, Avrupa düşünce tarihinin de dönüm noktasıdır. Artık Aydınlıklar Çağına özgü düşünce biçimi terkedilerek, insanın bilimsel bir bilginin konusu olabileceğini kabul eden yeni bir düşünce yapısı şekillenmektedir. Bu yapının şekillenmesinde Saint-Simon'un kişisel katkısı hem kısmîdir, hem de çok önemlidir. Kısmîdir, çünkü o, 1820'li yıllarda kendi çevresindeki gelişmeleri hareket noktası olarak alır; çok önemlidir, çünkü eserinin oluşturduğu sentez, Auguste Comte gibi, Karl Marx gibi ya da Durkheim gibi kendisini izleyen büyük düşünürlere damgasını vurur... Durkheim, sosyal bilimlerin tarihini incelerken, Saint-Simon'u ilk kez değişik bir biçimde yorumlayarak, meydana getirmiş olduğu eserin sosyal bilimlerin doğuşundaki önemini vurgular" (Ansart Pierre, Sociologie de Saint-Simon /Saint-Simon'un Sosyolojisi/ P.U.F. Paris 1970, s. 6).

Durkheim'a göre, "19. yüzyılın felsefe tarihinde en önemli olay, pozitif felsefenin kurulması olmuştur... Felsefe çeşitli bilimleri bir araya toplamalı, bunu yaparken herbirinin metotlarına uymalı, kendisi de pozitifleşmelidir. Fransız felsefe tarihinin en önemli iki aşaması olan Descartes'çılıkla pozitif felsefe arasındaki ortak yan: akılcılığa iman. İşte pozitif felsefe, düşünce olarak, kelime olarak, felsefe taslağı olarak Saint-Simon'da bütünüyle var. Metafizik felsefenin şekilci genel-

lemeleri ile özel bilimlerin dar uzmanlık alanları arasında yeni bir düşünceye yer olabileceğini ilk o öne sürdü. Bu görüşün planlarını çizdi, çatısını da kurdu. Çoğu zaman Comte'a atfedilen şeref aslında Saint-Simon'a aittir.

Ayrıca pozitif felsefenin beraberinde getirdiği en önemli yeniliklerden biri de pozitif sosyoloji, yani sosyal bilimlerin tabiat bilimleriyle aynı yöntemleri benimsemesi. Bu anlamda pozitivizmin insan zekâsını zenginleştirdiği, ona yeni ufuklar açtığı söylenebilir. Ne var ki konusu insan olan bir bilimi tabiat bilimleriyle aynı kefeye koymak, kabul edilmesi zor bir gelişmeydi. Bilimin emrine insanı vermek sözkonusu olunca, kendisini herşeyin üstünde gören ve evrende ayrıcalıklı bir yeri olduğuna inanan insanoğlunun böyle bir girişime direnci daha da arttı. Saint-Simon bu tip önyargılara karşı koyan ilk düşünür. Bu konuda öncüleri de var ama ondan önce kimse, insanın ve toplumun davranışlarının, ancak insan ve toplumun ilim konusu yapılmasıyla yönlendirilebileceğini, bu yeni bilimin de ancak tabiat bilimlerinin prensiplerine dayandırılabileceğini bu kadar açık şekilde ifade etmemişti. Saint-Simon bu yeni bilimin yalnız planını çizmekle kalmadı, onu kısmen gerçekleştirdi de. Auguste Comte'un ve 19. yüzyıl düşünürlerinin ona neler borçlu olduğu ortada. Onda çağımız düşüncesini besleyen fikirlerin hepsini tohum halinde buluruz. Filizlenmiş tohumlar, pozitif felsefe, pozitif sosyoloji ve nihayet sosyalizm olmuş" (Durkheim Emile, Le Socialisme, sa définition, ses débuts. La doctrine saint-simonienne, / Sosyalizm, tanımı, başlangıcı, Saint-Simoncu doktrin/Paris, F. Alcan, 1928. 1895-1896 yılları arasında Bordeaux Üniversitesinde verilmiş dersler, s. 147-150)

1829'da Saint-Simoncu okula katılan Gustave d'Eichtal, bir katoliğe yazdığı Saint-Simon'un hayatı ve karakteriyle ilgili 1830 tarihli mektupta, üstadı şu satırlarla tanıtır muhatabına: "Saint-Simon'un yaşadığı dönemin manzarası, Saint-Simon

için, kısır bir heyecan konusu olmanın çok ötesinde, eğitici bir özelliğe sahiptir. Onun cevabını aradığı iki önemli soru: Fransız Devrimiyle gelen buhranın sebebi nedir ve bu buhrana son verecek çare hangisidir? Üstada göre, krizin sebebi, Luther'in başkaldırmasından itibaren katolik inancın içine düştüğü kademeli çöküştür, çare ise yeni bir genel doktrindir. Bu doktrin yepyeni temeller üzerine oturtulmalıdır...

Saint-Simon'un, çağdaşı bilginlere yönelttiği eleştiri, genel bir felsefenin, dolayısıyla bilimin çeşitli dalları arasında bir birliğin olmamasıdır... Çağının bilginleri anarşisttir Saint-Simon'a göre ve genel bir teorinin varlığını inkâr ederler... Oysa Saint-Simon bilginleri toplumsal ve siyasal bir amaç uğrunda uyarmak, Fransız Devrimini izleyen kanlı savaşlar karşısında genel bir barış doktrini kurmak ve Avrupa'da merkezî bir iktidar örgütlemek istemektedir. Bunun için de bilginlere seslenir, onları böylesi bir görevi yerine getirebilecekleri bir konuma yerleştirmek ister.

Ne var ki çağının bilginleri ne Avrupa'nın ne de bilimin içine düşmüş olduğu anarşiden etkilenmektedirler. Sonuçta insanlığı birliğe, düzene ve uyuma yönlendirecek doktrin Saint-Simon'un eseri olacaktır, tek başına Saint-Simon'un... Saint-Simon, önce bir bilim filozofu, sonra endüstrinin yasa koyucusu ve nihayet bir sevgi yasasının peygamberi olarak çıkacaktır insanlığın karşısına. Dinî bir ilhamla herşeyi yorumlayan, kutsallaştıran, yenileyen bir insan. Artık bir bilgin değil, bir sanayici değil, ağzından sevgi şarkıları dökülen bir gönüldür Saint-Simon" (Exposition de la Doctrine de Saint-Simon, A un catholique sur la vie et le caractère de Saint-Simon/Saint-Simon Doktrininin Açıklanması, Saint-Simon'un hayatı ve karakteri üzerine bir katoliğe mektup/ Rivière, Paris, 1924, s. 112-116).

"1945-1960 yılları Fransasında, bazı sosyologlar gibi marksizmin etkisi altında kalmadan, Sorbon Üniversitesinin

çatısı altında sosyolojiye göreceli bir bağımsızlık kazandıran düşünürlerden biri de Gurvitch'dir" Ansart'a göre. "Sosyolojiye, toplumları global olarak ele almak ve incelemek görevini yükleyen ve genel bir düşünceye bağlanamayan kısmî çalışmalara pek güven duymayan Gurvitch... sınıflar arası mücadele diyalektiğini aşarak, sosyal diyalektiklerin sayısız şekillerini yeni baştan keşfetme gereği üzerinde durur" (Ansart Pierre, Les Sociologies Contemporaines/Çağdaş Sosyolojiler/Seuil, Paris 1990, s. 11-12).

Saint-Simon'un eserlerinden yaptığı bir derlemeye yazdığı önsözde üstadı şöyle değerlendirir Gurvitch: "Saint-Simon'un en özgün yanı, toplumsal gerçeğe ve bu gerçeği inceleyen bilime yaklaşımıdır. Ona göre, toplumsal gerçeği ele alan bilime insan bilimi denilebileceği gibi, toplumsal fizyoloji ya da özgürlük bilimi de denilebilir. Toplumsal gerçeğin en önemli özelliği dinamik olmasıdır. İnsanların birarada yaşaması sonucu oluşan sosyal varlık canlı bir varlıktır, biyolojik olmayan canlı bir varlık. Bu varlığın özellikleri: kolektif ve kişisel gayret, maddî ve manevî üretim, doğayı, toplumu ve toplumda yaşayan insanları değiştiren eylem, mevcut yapıların aşılması, kolektif yaratış. Devamlı hareket halinde olan toplumun kendini dışa vurması ise emek sayesinde mümkündür.

... Saint-Simon'a göre 'toplumlar iki manevî kuvvete tâbidirler. Bu kuvvetler aynı yoğunluktadır ve bir toplumu sırasıyla etkisi altına alırlar. Bunlardan biri alışkanlıkların oluşturduğu kuvvettir, diğeriyse yeniyi arama özleminden kaynaklanan kuvvet. Zaman içinde alışkanlıklar yozlaşır, çünkü ortaya çıktıkları zamanki şartlarla toplumun yeni ihtiyaçları birbirinden farklıdır. O zaman da yenilik ihtiyacı kendini hissettirir ve bu gereksinim, toplumun yeniden şekilleneceği zamana kadar sürecek devrimci bir ortam hazırlar' (*Sosyal Fizyoloji, 1812*).

Yani 'toplumların bilimi' sadece belli determinizmlere bağlı rejimlerin bilimi değil, 'özgürlük bilimi'dir de aynı zamanda. 'Özgür olmak istiyorsak, özgürlüğümüzü kendimiz yaratmalıyız ve onu başka bir yerden gelecekmişcesine beklememeliyiz'. Özgürlük, yenilik hareketleriyle, sosyal çalkalanışlarla, devrimlerle kendini belli eder ve bu kavramların tersi kavramlar gibi, toplumsal gerçeğin içinde yer alır. Saint-Simon için sosyoloji, hareket halindeki toplumun incelenmesi olduğuna göre, yalnız alışkanlıkları, uygulamaları, rejimleri, düzenli olanı değil; dilekleri, duyguları, iradeleri, kolektif çalkalanışları da gözönünde bulundurmalı ve sosyal determinizmlerle insan özgürlüğü arasındaki karşılıklı etkileşimleri de incelemelidir" (C.H. de Saint-Simon, la Physiologie Sociale, Oeuvres Choisis, Introduction et Notes de Georges Gurvitch/C. H de Saint-Simon, Sosyol Fizyoloji. Seçme Eserler. Georges Gurvitch'in Giriş ve Notları. / P.U.F. Paris 1965, s. 11 ve 12).

"Bir toplumu bir araya getirip yeniden örgütleme kabiliyeti, ancak insanlığın geleceğiyle geçmişi arasındaki bağı yakalayabilen ve böylece hatıralarıyla ümitlerini bağdaştırabilen, başka bir deyişle, geleneklerle geleceğe yönelik projeler arasında bir köprü kurup, herkesin özlemleriyle beklentilerine cevap verebilen insanlara özgü bir yetenektir. Ancak yeni bir sistem kurup, gözlemledikleri olaylardan hareketle genellemelere varabilen... insanlar bir okul kurabilirler" (Exposition de la Doctrine de Saint-Simon, Introduction/Giriş/ s. 78).

"Saint-Simon 1825'de ölür, etrafında kendi birikimini aktardığı ve hayata bağladığı bir avuç şakirt vardır. Dinî fanatizmlerin, gündelik ekonomik endişelerin, edebî bir duygusallığın egemen olduğu bir ortamda, üstadın ekonomik, sosyal ve ahlâkî öğretisi nasıl ve niçin yaşamaya devam eder? Sıradışı bir insanı çevreleyen rüşeym halindeki bir okul, 18. yüzyılın damgasını, Rousseau'nun duygusallığını ve Con-

dorcet'nin akılcılığını taşıyan bir pozitif doktrin, nasıl ve niçin dinî bir coşkuya dönüşür, sonunda da erotik ve mistik bir aşırılığa kurban gider?" (Maxime Leroy, Histoire des Idées Sociales en France/ Fransa'nın Sosyal Düşünceler Tarihi/ Gallimard Paris 1962, cilt 2, ss. 324-325).

Saint-Simon'un iddialı programını uygulamaya koyacak seçkin bir entelektüel elit, üstadın ölümünden hemen sonra kolları sıvar ve önce bir dergi yayımlar: *Üretici* (Le Producteur). Dergideki yazılar, zamanın fikir anarşisi karşısına tutarlı bir fikir sistemi ile çıkarlar. Enfantin, Rodrigues, Bazard, Laurent, Transon, Carnot, daha sonra da Duveyrier, d'Eichthal ve Barrault, "geniş kültürleri ve sarsılmaz inançlarıyla birer misyoner görevi yüklenirler. Hepsi de bir İncil peşindedir, endüstriyalizmden sosyalizme yumuşak bir geçiş sağlayacak bir İncil" (Bouglé C., Chez les Prophètes Socialistes/ Sosyalist Peygamberler F. Alcan, Paris 1918, s. 7).

Dergiyi, Bazard'ın 1828 ve 1829'da verdiği dersler, dersleri de 1830'da basılan ve bu derslerden oluşan "Saint-Simon Doktrininin Açıklanması" adlı yapıt izler. Yapıt, "kuşkusuz 19. yüzyılın miras bıraktığı en önemli tarih felsefesi eserlerinden biridir" Bouglé'ye göre (*a.g.e.*, s. 12). "Fransız düşüncesinin en karakteristik, en ilginç, hem de en tuhaf ürünlerinden biri. Hiç bir dönemde Fransız muhayyelesi bu kadar yararlı ve yeni sosyal fikirler dizisi üretmemiştir" (Leroy M., a.g.e., s. 330).

Ne var ki Saint-Simoncuların işi zordur, çünkü onlar öyle bir çağda ve toplumda yaşamaktadırlar ki, "bu toplumdaki insanlar kamu menfaatine yönelik hiçbir girişim karşısında en ufak bir heyecan ya da sempati duymazlar, salt kişisel menfaatleri sözkonusu olunca tutkulu davranırlar, en insancıl davranış ve duyguların ön plana çıkması gerektiği durumlarda bile, neyin parasal olarak getirisi olabileceğini hesaplarlar, yani tamamen egoizmin etkisi altında hareket

ederler" (Exposition de la Doctrine de Saint-Simon, Introduction, s. 83).

Oysa şakirtlere göre, insan davranışlarını sadece maddî menfaatler ya da kişisel hesaplar yönlendirmez, duygularımıza, sempati ve antipatilerimize göre de hareket ederiz. "Olaylar karşısında aklımızın sesini dinleriz ama tutkularımızın etkisi altında kaldığımız da olur. Menfaatlerimize ters düşse bile, seve seve en akıl almaz fedakârlıklara katlanabiliriz.

Saint-Simoncu okul, toplumların ilerleyişini kolaylaştıran ya da zorlaştıran duyguların, bazen de tutkuların neler olduğunu araştırır; medeniyetin her evresinde sempatilerin rollerini, hangi şekillerde ortaya çıktıklarını, bu sempatiler arasındaki farkları gözlemler. Aileye bağlı duygular, tarih içinde vatandaşı vatanına bağlayan duygular, bugün insanı insanlığın bütününe bağlaması gereken duygular... yararlanılması gereken davranış örnekleridir.

... Saint-Simoncu okulun ilgi alanı, insana ait tüm olayları kucaklar, bu anlamda da, Saint-Simoncu doktrin herşeyden önce bir felsefedir, bir insan sevgisi bilimidir, buna yeni bir din de diyebiliriz" *(Ibid.,* s. 87-88).

Şakirtlere göre, tarih de, sosyal bilimler de, felsefe de "geçmiş tecrübelerin ışığı altında, insana geleceği gösterebilmeli, o zamana kadar gerçekleştirilmiş ilerlemeleri ve gerçekleştirilebilecekleri gözler önüne sermeli, insan emeğini yüceltmeli, çalışmayı asil bir amaç olarak sunmalı, insanoğlunun çektiği ıztırapların, sonunda mutlaka bir ödüle kavuşacağını vurgulamalı" *(Ibid.,* s. 89).

"Saint-Simon Doktrininin Açıklanması" adlı yapıtın giriş bölümü şakirtlerin şu coşkulu çağrısıyla son bulur: "Sizler ki insanlığın mutluluğundan başka birşey düşünmüyorsunuz, sizler ki insanoğlunu zincirlerinden kurtarmak, ona özgürlüğünü vermek istiyorsunuz, elbette şiddetin sona ereceğini haykıran, insanlığın ahlâkî, fizik ve entelektüel geleceğinin

mükemmelleşmesi amacıyla toplumun yeni baştan örgütleneceğini söyleyen, bunun için de doğuma bağlı bütün ayrıcalıkların istisnasız kalkacağını, herkesin kabiliyetine göre toplumda bir yeri olacağını ve eserlerine göre ödüllendirileceğini müjdeleyen Saint-Simon'u nasıl sevmezsiniz? İnsanlık için hayal ettiğimiz gelecek böyle bir gelecek değil mi? Neden insanoğlu kastları, köleliği, derebeyliğini ve serfleri tarihe gömdü; ahlâksızlığın, cehaletin, yeteneksizliğin egemen olduğu her yönetime neden başkaldırdı; neden onsekiz yüzyıl boyunca eserlerine göre ödüllendirilmeyi bekledi ümitle; neden zamanla kan dökmekten nefret etti, yavaş yavaş silahlarını terketti? İleriye doğru her aşama, her seferinde insana ve tüm halklara, sevgi, bilim ve zenginlik dolu evrensel ve barışçıl bir birlik vaadediyordu da ondan; amaç, her seferinde sevginin, bilimin ve zenginliğin biraz daha artacağı bir dünya yaratmaktı da ondan. İnsanlara umutlarının aldatıcı olmadığını, babalarımızın peşinde koştukları tutku dolu hayallerin çok geçmeden gerçek olacağını ik kez müjdeleyen Saint-Simon'a selâm!" (*Ibid.*, s. 104-105).

Çeyrek asır Sorbon Üniversitesinde "sosyal ekonomi" okutan profesör Célestin Bouglé, kendisi gibi Saint-Simon ve Saint-Simoncularla ilgili çalışmaları olan Elie Halévy ile birlikte, "Saint-Simon Doktrininin Açıklanması" adlı esere, 1924'de yazdıkları önsözü, Saint-Simonculuğun genel bir değerlendirmesini yaparak bitirirler: "Saint-Simoncu kehanetler ne ölçüde gerçekleşti? Bir yüzyıl sonra medenî ülkelere baktığımızda Saint-Simoncu öngörülerin iflâs ettiğini gözlemliyoruz. Eski Hıristiyanlık inancı yerini "Yeni Hıristiyanlık"a bırakmadı. Savaşlar dönemi kapanmadı, tersine savaşlar savaşları izledi. İnsanlığın, emekçilerin menfaati doğrultusunda, yeryüzü nimetlerinden sulh içinde faydalanabileceği ve gerçek bir birliğe kavuşacağı zaman hâlâ çok uzaklarda. Tabiî ki insanlığın büyük bir kısmı, Saint-

Simonculuktan kaynağını alan bir endüstriyalizm'i, pratikte de olsa, benimsedi. Savaşlara karşın, düzensiz de olsa, üretim ve değişimin içiçe olduğu kozmopolit bir dünya kurulmakta. İşveren ve işçi sendikaları devlet sınırlarının ötesinde faaliyet gösteriyorlar. İnsanlık yeryüzünü küçültecek keşiflerin, dev projelerin rüyasını görüyor, bir kısmını da gerçekleştiriyor. Milliyetlerin bir kriz dönemi içinde bulunduklarını görüyoruz. Milletler birbirleriyle savaşırken, belki de, hepsini toptan ezecek bir kozmopolitizm tehlikesini hissettikleri için birbirlerine bu kadar düşüyorlar. Hayır Saint-Simonculuk iflâs etmemiştir, etrafımız onun izleriyle dolu. Saint-Simonculuk bütün bir asrın müjdecisi, öğretisinden, hiç değilse terminolojisinden esinlenmemiş bir parti, bir okul yoktur diyebiliriz...

... Saint-Simonculara göre, yaşadıkları dönemde Batı dünyasının sahne olduğu devrimci buhranlar bir daha yaşanmayacak ve Avrupa, kendi yönetimlerinde, nihaî bir örgütlenmeye gidecektir. Ne var ki tezatlar ve buhranlar bir türlü sona ermemektedir. Bu durumda, kuşkusuz Saint-Simonculuğun iflâs ettiğini söylemek mümkün. Ancak ortaya çıkan yeni tezatların mahiyetleri değişik. Bu tezatlar Adam Smith ve Say'in tanımladığı serbest rekabet düzeninde görülen tezatlara benzememektedir. Gözlerimizin önünde yeni bir endüstri dünyası örgütleniyor, bu dünyada hâlâ savaş, hâlâ rekabet, hâlâ tezat var, ama tamamen Saint-Simoncu şekiller altında. Liberal görüşü bir tarafa bırakırsak, mücadele artık, Sezar tipi bir devletçilikle demokratik bir devletçilik, patronların ve Hıristiyanlığın ağır bastığı bir korporatizmle özgürlükçü bir sendikacılık anlayışı ve uygulaması arasında sürmektedir.

Bu da Saint-Simoncuların önceden haber verdiği gibi, sosyalizmin iki veçheli olduğu anlamına gelmektedir: bir yanda endüstriyalizmin bünyesinde hâlâ varolan köleliğin son izlerini

silecek bir özgürlük doktrini; öte yanda zayıfların haklarını kuvvetliler karşısında koruyacak, sosyal iktidarı yeniden kuracak ve güçlendirecek bir örgütlenme doktrini.

Belki Saint-Simoncular, bütün savaşların ve devrimlerin kısa vadede son bulacağını haber verirken fazla iyimserdiler ama sonuçta çağdaş dünyada üretim rejiminin yeni biçimlerini de büyük bir berraklıkla görmüşler ve belki de istemeden, gözleri önünde şekillenmeye başlayan yeni dünyayı etkileyecek tezatların alacağı yeni şekilleri ortaya koymuşlardır" (*Ibid.*, Préface de C. Bouglé et E. Halévy, ss. 63-69).

1966 yılında Saint-Simon külliyatını yeniden basan Fransız Anthropos Yayınevi, yazarı ve eserini tanıtmak amacıyla yayımladığı broşürde, Saint-Simon'un eserinin, insan dehasının büyük anıtları gibi olduğuna değinir ve anıttan sık sık bahsedilir ama ziyaret eden pek az çıkar diye yazar. Bunun başlıca nedeniyse külliyatın 1878'den beri basılmamış olmasıdır yayınevine göre.

Broşürde, bazı düşünürlerin Saint-Simon'u değerlendiren görüşlerine de yer verilir. "Henri Saint-Simon'un Yeni Dünyası" adlı bir kitabın yazarı olan Franck E. Manuel'e göre: "Üstadın eserlerinden yapılacak seçmelerin mahiyetine göre, Saint-Simon faşizmin öncülerindenmiş gibi de gösterilebilir, sosyalizmin de. Demokratik bir planlamanın kuramcısı olarak da sunulabilir okura, kapitalist finansın da. Bir açıdan teknokrattır, bir başka açıdan ütopyacı. Çağdaşı Hegel gibi, insan hak ve özgürlüklerinin saygı değer bir atası olarak da kabul edilebilir Saint-Simon. Bir yandan 19. yüzyılın bazı sermayedarları, seçme eserlerinin basılmasına parasal destek sağlar, Père-Lachaise'deki mezarının bakımı için bir fon oluştururlarken, öte yandan Moskova'daki bir dikilitaşta ismi komünist devrimin öncüleri arasında yer alır" (The New World of Henri Saint-Simon, Harvard University Press, Cambridge, Masachusetts 1956).

Maxime Leroy'ya göre, Saint-Simon Fransızların sosyal Descartes'ıdır: "Saint-Simon'un öncüsü Descartes, Descartes'ın devamcısı da Saint-Simon'dur. O yüzyıl düşüncesinin bütün anayollarını açar Saint-Simon, o yüzyıl düşüncesinin, dolayısıyla yüzyılımızın".

François Perroux için de, "bir atom ve uzay çağı olan çağımızda hepimiz az veya çok Saint-Simoncuyuzdur".

"Fransız Uygulamalı İktisat Enstitüsü"nün, 1973 yılında, dünkü ve bugünkü Saint-Simonculuk üzerine yayımladığı, 40 kadar makaleden oluşan 5 ciltlik toplu eseri tanıtan bir makalesinde Jean Lacroix şunları yazar: "Saint-Simoncu anlamda endüstri, hem dünyanın fethi ilmidir, hem de kaynaşmış bir toplum ideali. Üretim ve düzen kavramlarının ortak yanının emek olduğunu en iyi kavrayan düşünür Saint-Simon'dur. Ona göre, her türlü ilerlemenin kaynağında insan emeği yatar, daha iyi bir dünya yaratılması da emek sayesinde mümkün olabilir... Ahenkli toplum, emekçilerden meydana gelen bir dünyada, giderek daha rahat yaşayan düzenli bir insan topluluğundan oluşur... Bu toplumda duygulara da yer verir Saint-Simon. Duygular insanı harekete geçiren evrensel birer güçtür, duygular, yani sanat ve din, bir "Yeni Hıristiyanlık". Herkesi herkes için yaratmaya yönelten bir sanat ve insanlar arasındaki dayanışmayı perçinleyen bir din.

... Eserde Saint-Simoncu doktrinin çeşitli ülkelerdeki uygulamalarına ve manevî etkilerine yer veriliyor, pozitivizmle ve marksizmle olan bağları inceleniyor, Saint-Simoncu temaların sürekliliği ve önemi vurgulanıyor.

... Son ciltte François Perroux, zamanımızda Saint-Simon'un yeniden ele alınarak tekrar okunması, bu okumanın ışığında çağımızın yeniden değerlendirilmesi gereği üzerinde duruyor. Perroux'ya göre, kaderimiz, endüstri ile kültürün çatışması sonucu belirlenecektir. Toplumumuzun bir kutbunda teknik

etkinliğin sorumlusu mühendis, diğerindeyse en fazla kâr sağlama uzmanı kapitalist var. Ve bunlarla, siyasî misyonları siteyi korumak ve varoluş nedenleri kültürü yayarak aktarmak olan aydınlar arasında gerçek bir bağ yok. Öyle olunca da, rahat bir yaşama imkânı sunan, ama karşılığında hayatın anlamını yok eden bir medeniyetin iç çelişkisiyle karşı karşıya kalmamız kaçınılmaz. Hayatın anlamını bulmamıza, belki sanat yardımcı olabilecek. Bilim ve tekniğin, ancak sanatın şiirsel boyutlarıyla birleştiği zaman, çoğunluğun özlemine cevap verebileceği inancı, Perroux'ya göre, Saint-Simonculuğun ilham ettiği en önemli sonuç" (Jean Lacroix, "Saint-Simon et nous"/Saint-Simon ve biz/, *Le Monde,* 21-22 Ekim 1973, s. 17).

***

Saint-Simon, 19. yüzyıl başlarının en özgün düşünürlerinden biri kuşkusuz. Descartes'cı, bilimci, pozitif olanı savunuyor. Ona göre fizyoloji, özellikle de sosyal fizyoloji toplumların yeniden düzenlenmesinde en önemli rehber bilim. Amaç, en kalabalık ve yoksul sınıfın, üstelik üreten sınıfın, hem emeğinin karşılığını tam olarak alması, hem de kendi kendini yönetmesi. İnsanlığı gelecekteki "Altın Çağ"a ulaştırmak için öncelikle tarihten ders almalı, bilim de, sanayi de, din de bu uğurda seferber edilmeli.

İleriyi görebilen, elindeki verileri çok iyi değerlendiren, kendisinden önceki birikimden yararlanan, çoğu bugün de güncelliğini koruyan birçok evrensel probleme çözüm arayan, çözüm öneren, bazı problemleri de bütün açıklığıyla ve büyük bir cesaretle ortaya koyan bir öncü Saint-Simon. Sosyolojinin de sosyalizmin de kurucusu olduğunu eserini okudukça çok daha iyi anlıyorsunuz. Sosyolojide hâlâ geçerli birçok araştırma yöntemini 1810'lu yıllarda belirlemiş, şiddete baş-

vurmadan ulaşılacak insancıl bir sosyalizmin temellerini atmış; üreticiden ve tüketiciden, emekçi ve aylaktan, servet dağılımından, sanayicinin toplumdaki hayatî yerinden bahsetmiş eserlerinde devamlı. Dini, özellikle Hıristiyanlığı kıyasıya eleştirmiş, dinin zaman zaman bir afyon olarak kullanıldığına değinmiş, buna karşılık saf bir dinin, gerçek bir Allah ve insan sevgisinin yararlarını ve "insanlar kardeştir" inancının vazgeçilmezliğini de ısrarla vurgulamış, iyi ahlâka dayanan bir "Yeni Hıristiyanlık" önermiş. Vardığı sonuç bugün için de geçerli: "herkese kabiliyetine göre, her kabiliyete ürettiğine göre".

Kişiliği ve yaşamındaki, belki de kaçınılmaz tutarsızlıklar bir yana, Saint-Simon'un fikirlerindeki devamlılık, insanî boyut, evrensel arayış, evrensel öneri ve sonuçlar, neredeyse ikiyüz yıldır bazı bakımlardan hâlâ pek de ilerleyememiş insanlığın, bir kısım politikacı ve aydınların bugün de ibret alacağı, örnek alacağı, üzerinde sık sık düşüneceği kadar önemli hatta birçok bakımdan yaşamsal. Sonuç olarak Saint-Simon bugün hâlâ son derece güncel, fikirleri üzerinde derinlemesine düşünmek hep son derece yararlı, Saint-Simon'u anlamak ve bugüne aktarıp, bugünün dünyasında, özellikle de Türkiye'sinde kendisinden nasıl yararlanabileceğini saptamak her zaman için aydınlatıcı, uyarıcı.

Saint-Simon'a ve onu bugün yeniden değerlendirmemize imkân sağlayan Cemil Meriç'e teşekkürler*.

MAHMUT ALİ MERİÇ
İstanbul Dalyan, Haziran 1995

---

* 27 yıl aradan sonra ilk kez basılan Cemil Meriç'in Saint-Simonla ilgili bu çalışmasını yayına hazırlarken yazarın yararlanmış olduğu kitapları taradık, alıntıların kaynaklarını saptadık ve gösterdik, Saint-Simon'un yaşadığı tarihî olayların arka planını oluşturan Fransız siyasî düşünceler tarihiyle ilgili bilgiler içeren dipnotlarına yer verdik.

Hayatı

"Onbeş gündür kuru ekmek yiyorum. Odamda ateş yok. Kitabımın kopya masraflarını karşılamak için elbiselerimi de sattım. İlim aşkı, insanlığı mutluluğa kavuşturmak, Avrupa'yı buhrandan kurtarmak arzusu beni bu hale düşürdü. Niçin yüzüm kızarsın, eserimi tamamlamak için yardım istiyorum."

Saint-Simon'un çocukları! gelecek kuşaklar! Babanızdan kalan bu satırları kutsal bir anıt gibi saklayın. Onun sözleri dünyanın çehresini değiştirecek, adaleti gerçekleştirecek yeryüzünde. Herkes emeğinin karşılığını alacak, güvenle bakacak yarına. O zaman ödevini başarmak, insanlığı yeni bir hayata kavuşturmak için babanızın nasıl dilenmek zorunda kaldığını çocuklarınıza anlatırsınız".

GUSTAVE D'EICHTHAL

"Yaşayışı tutarsız, kişiliği tezatlarla dolu, bir düşüncesi ötekine uymaz, fakat ana fikri hep aynı.

Delinin biri desenize şuna.

İyi bildiniz, hatta Rousseau'dan bile deli. Ama bütün bir asrın üzerinde uğraşacağı en önemli davayı önceden sezmiş, dünyanın en incelenmeye lâyık adamı. Asır ağaç, Saint-Simon o ağacın tohumu. Ağacı bütün olarak kavramak için önce tohumunu tanımalıyız".

EMILE FAGUET

Saint-Simon kontu, Claude-Henri de Rouvroy, 1760'da Paris'te doğdu. Fransa tahtında XV. Louis oturmaktadır. Aristokrasi az sonra kopacak fırtınadan habersiz, filozoflarla kadeh tokuşturuyor. Okullarda garip bir eski çağ hayranlığı ve kilisenin temellerini kemiren alay.

Saint-Simon'un çocukluğu Pikardiya'da geçti. Şeceresiyle övünen asık suratlı bir baba, sinirleri bozuk bir anne ve dokuz çocuk. Bereketli bir bölgedir Pikardiya: Toprağı cömert, insanları aç. Beylerin malikâneleri uçsuz bucaksız, köylülerin tarlaları minicik.

Claude-Henri ihtilâlci bir eğitim görür ve genç yaşında dinî inançlarını kaybeder. Oysa Saint-Simon'lar doğar doğmaz Malta şövalyesidirler. Malta şövalyesi yani Katolik kilisesinin "mücahidi". Geleneklere meydan okur delikanlı; imtiyazlarını tehlikede gören "liberal" kont, isyankâr oğlunu bir manastıra kapatır. Hürriyeti bir halanın şefaatine borçludur Saint-Simon. Çok geçmeden her asilzade gibi asker olur. Onyedisinde teğmendir, ondokuzunda yüzbaşı.

Amerikan Kurtuluş Savaşı. Bir dava uğruna dövüşen, ya-

ralanan, nişan alan genç subay, Amerika'da dört yıl kalır. Barış imzalandıktan sonra Meksika'ya uğrar, kral naibine iki okyunusu birleştirecek bir kanal tasarısı sunar. Beklediği ilgiyi bulamayınca Fransa'ya döner (1783).

Sonra ordudan ayrılış. Genç albay ülkeler fethetmek istemiyor, kanla lekelenmeyen zaferler peşindedir. Kafasında büyük tasarılar var: Hollandalılarla birleşip İngilizleri Hindistan'dan atacak, Madrid'i bir kanalla denize bağlayacak...

89 İhtilâli İspanya'dan henüz dönen kontu fazla şaşırtmaz. Çöken bir dünyanın ortasında yaşadığını çoktandır sezmektedir. Bununla beraber kasırgayı limandan seyreder. Bir yanda dostları, akrabaları, ötede ezilen kalabalıklar. 1789 Kasım'ında kendisini seçim kurulu başkanı seçen köylülere şöyle der: "İltifatınıza teşekkür ederim. Yalnız bir üzüntüm var: Acaba beni sırf efendiniz olduğum için mi seçtiniz? Artık efendi yok beyler, burada hepimiz eşitiz. Herhangi bir yanlışlığa meydan vermemek için huzurunuzda kont ünvanından ebediyen feragat ediyorum. Vatandaş olmak, kont olmaktan çok daha şerefli".

Kurucu Meclis kilisenin mallarına el koymuş, millî emlâk satışlarına başlamıştır. Vatandaş Simon borçlanarak satın aldığı geniş millî emlâk topraklarını parçalar, az bir kazançla köylülere devreder, toprakla devrimi kaynaştırır böylece.

Sonra... kana susayan tanrılar. Ve yanlışlıkla tutuklanan Saint-Simon, Robespierre'in ölümüyle hürriyetine kavuşur (28 Ağustos 1794).

1794 ile 1798 arası yine iş hayatı ve yeni bir karar. Hesaplarını tasfiye eden eski kont kendini ilme verir. Mühendis Okulu karşısında bir konak tutar. Üç yıl fizikle uğraşır. Sonra Tıbbiye'nin karşısına yerleşir ve fizyolojiye dalar. Bütün hocalar dostudur, dostu yani misafiri. Evlenir (1801) ve yeni bir hayata başlar, binbir gece masallarına benzeyen bir hayat: balolar, suareler, kumar masaları ve felsefe tartışmaları.

İsviçre'den gelen bir haber, kadeh şakırtıları arasında incelemeler yapan ilim aşığını yeni bir maceraya sürükler. "Edebiyat Üstüne" adlı eserini büyük bir hayranlıkla okuduğu Madam dö Staël kocasını kaybetmiştir. Kader bir görev yüklemektedir Saint-Simon'a, "felsefenin Semiramisi"yle hayatını birleştirmek. İnsanlığı böyle bir evlenmeden doğacak çocuklar kurtarabilirdi ancak. Karısından gözyaşları arasında ayrıldı (1802). Ne yazık ki Leman gölü kıyılarında hayal kırıklığı bekliyordu Saint-Simon'u, Madam dö Staël onu anlamadı.

Bir ara İngiltere'ye uzanan Saint-Simon, Bacon'un yurdunda da aradığını bulamadı. Devrim sonu Fransa'sına ışık tutacak bilgiler Almanya'da da yoktu.

İlk eserini 1802'de yayımladı: *"Cenevre'de Oturan Birinin Çağdaşlarına Mektupları."* Yıkılan kilisenin yerine yeni bir mabet kurmak istiyordu: bir bilgi, bir sevgi, bir inanç mabedi. Teolojiden boşalan tahta ilmi oturtuyordu. Newton'un mezarı başında bir yardım defteri açılacak, her millet katılacaktı bu yardıma; herkes gönlünden kopanı verecek, toplanan para en çok oy alan adaylar arasında pay edilecekti: üç matematikçi, üç fizikçi, üç kimyacı, üç fizyolojist, üç edebiyatçı, üç ressam, üç müzisyen.. dünyayı bu yirmi bir kişilik divan yönetecekti.

Eser, milletlerarası işbirliğini gerçekleştirme yolunda ileri bir adım. Newton bir sembol: hürriyetin, emeğin, ilmin sembolü. Artık dünyayı yakıp yıkanlara değil, ilim adamlarına saygı göstermeliydik. Yazar "İskenderlerin devri geçti," diyordu, "yaşasın Arşimetler". Aylakların yeri yoktu yeni sitede, herkes çalışacaktı. Tek kaygısı olacaktı çalışanların: faydalı işler başarmak. Zenginler kafaydılar, fakirler kol.

Doğuştan gelme hiçbir imtiyaz tanımıyordu Saint-Simon. Kılavuzluk etmeyen kafa kimseden saygı bekleyemezdi. Laboratuarlar insanları kaynaştıracak, millî bencillikler ortadan

kalkacak, keyfî idarenin yerine tecrübeye, ilme dayanan bir politika geçecekti.

Daha ilk eserinde bütün insanların çalışması gerektiği prensibini ortaya atan, 1793 "Terör"ünü yoksul sınıfların egemenliği diye nitelendiren Saint-Simon için dava hep aynı: en kalabalık ve en yoksul sınıfın kaderi. Engels'e göre "1802'lerde Fransız Devrimi'ni, asilzadelerle burjuvazi ve halk arasında bir sınıf kavgası olarak düşünmek, dâhiyane bir buluş".[1]

Saint-Simon sonraki eserlerinde bu düşünceleri geliştirecek, onları daha aydınlık bir ifadeye kavuşturacaktır.

Bir Latin şairi "iyi gününde dostlar kuşatır etrafını" diyor, "fırtına kopunca hepsi çil yavrusu gibi dağılır." Saint-Simon da bir sabah kendini alacaklılar arasında bulur: bütün dostları onu terkeder. Aylarca işsiz dolaşır. Sonra emanetçide kâtiplik: günde dokuz saat çalışma ve ayda bin frank. Ancak geceleri okuyabilmektedir. Kan tükürmeye başlar. Tesadüf karşısına eski bir yardımcısını, Diard'ı çıkarır (1807).

"XIX. Asrın İlmî Çalışmalarına Giriş", vefakâr Diard'ın himmetiyle yayımlanır.

Ondokuzuncu asrın ilmî çalışmaları bir ansiklopediyle başlamalıdır, üstada göre. Diderot ile d'Alembert'in eseri bir savaş silâhıydı, yeni ansiklopedi pozitif felsefenin abidesi olacaktır. Amacı yıkmak değil, yapmaktır. Ne var ki *"Ansiklopedi Üstüne İncelemeler ve Yeni bir Ansiklopedi Kurma Lüzumu"* (1810) adlı kitabını kendilerine yolladığı ünlü kişiler, eserin kapağını bile açmazlar.

Diard'ın ölümü Saint-Simon'u yeniden sefalete gömer. Kendisini dinleyelim: "Çevremdekilerin bana düşmanlığı

---

1 Engels (Friedrcih), Anti-Dühring. Fransızca çeviri: Botigelli. Editions Sociales, Paris 1950, s. 298.

mı var, nedir? Hiçbir eserim yankı uyandırmadı. Hayatım bir bozgunlar dizisi. Ama düşeceğime hep yükseldim. Başarısızlıklarım birer tecrübe oldu".

Heine, "Büyük acılarımdan küçük şarkılar yaptım" diyor, Saint-Simon da zilletlerini düşünceye çeviren adam. Elli yaşındadır. Elli yaş emeklilik çağı. Ama o hayata yeni başlıyor. Kuvvetine inanıyor ve bahtiyardır.

1811 ile 1813 arasında yeni bir eser hazırlar: *"İnsan İlmi Üstüne Düşünceler"*. Hazırlar diyoruz, çünkü altmış tane yazdırıp eski dostlarına ve tanınmış bilginlere yollar. Risaleye bir de mektup ekler, "kurtarın beni, açlıktan ölüyorum" diye başlayan bir mektup. "Yazdıklarımı okursanız kurtuldum" der, "toplumun dertleriyle uğraşmaktan kendi işlerime bakamadım". Ulema ne esere iltifat eder, ne mektuba cevap verir.

1814'de hastalanır Saint-Simon. İnsafa gelen ailesi ona küçük bir aylık bağlar. Şimdi üstat Yüksek Öğretmen Okulu (Ecole Normale) yakınlarında bir ev tutmuştur; hem dersleri dinleyecek, hem genç kabiliyetlerle tanışacak. Augustin Thierry ile orada karşılaşırlar. Kısa sürede Fransa'nın en büyük tarihçilerinden biri olan Thierry, elli dört yaşlarındaki filozofa çabucak bağlanır.

"Avrupa Toplumunun Yeni Baştan Düzenlenmesi" (1814) adlı eserin kapağında üstatla şakirdin imzası yanyana. İki dâhinin dostluğu, daha doğrusu yazı arkadaşlığı üç yıl sürer. Thierry kendini tarih çalışmalarına vermek ister, 1817 Temmuzu'nda ayrılırlar.

Saint-Simon 1816'da Liberal Parti'nin bazı ileri gelenleriyle tanışmıştı, kendi düşünceleriyle onlarınkiler arasında yakınlık görüyordu. Bu zengin dostlarına cazip bir teklifte bulundu: her ay üç-dört yüz sayfalık bir dergi yayımlayacak, endüstrinin çağdaş toplumdaki önemini belirtecekti. Bunun için yardımlarını istiyordu. Liberaller teklifi iyi karşıladılar. Saint-Simon yeni bir mahalleye taşındı. Her perşembe yazı arka-

daşlarını evinde topluyor, o ay çıkacak yazılar tartışılıyordu. *"Endüstri"* adı verilen derginin ilk cildi 1816 Aralığı'nda yayımlandı. Yakınlarından biri üstadın bu devirdeki yaşayışını şöyle anlatıyor: "Gece yarısı uyanırdı Saint-Simon, öğleye kadar çalışırdı. Sonra dolaşır, eğlenir, dinlenirdi. Masasındaki zili geceleri sık sık çalar, sekreterini tatlı uykusundan uyandırırdı. Vazifesini bitirip yeniden uykuya dalarken, tekrar çağrıldığı çok olurdu sekreterin."

*"Endüstri"*nin üçüncü cildi yeni bir sekreterin yardımıyla kaleme alınmıştı: Auguste Comte. Bu ciltteki yazılar velinimetleri kuşkulandırdı, yardım kesildi.

1819'da yeni bir dergi kurdu Saint-Simon: *"Politika"*. Daha sert çıkışlar, daha heyecanlı bir ifade. Bonapartçı yeni toprak sahipleriyle Eski Rejimin derebeyleri eşek arısıdır yazara göre. Her iki aylak sınıf da bal arılarıyla ahlâksızca savaşmaktadır, bal arılarıyla yani çalışanlarla. Liberallerden ilgi görmeyen dergi, onikinci sayıda kapanır.

Aynı yıl nefis bir taşlama yazar Saint-Simon. Şakirtlerinden birinin (Olinde Rodrigues) 1832'de *"Parabol"* adını vereceği bu hiciv, Saint-Simon'un narası: "Tutalım ki Fransa bir anda en büyük elli fizikçisini, elli kimyacısını, elli fizyolojistini, elli mühendisini, elli şairini, elli fabrikatörünü, elli bankacısını... kaybetti. Ne olur? Bu üçbin üreticinin kaybı Fransa'yı cansız bir bedene çevirir. Şimdi de hükümdarın bey kardeşini, tüm kral ailesini, saray nazırlarını, mabeyincileri, sandalyeli, sandalyesiz bakanları, müsteşarların hepsini, en zenginlerinden onbin toprak ağasını... yani kibar bir hayat süren onbin kodamanı kaybettik diyelim. Üzülürdük şüphesiz ama, iyi kalpli olduğumuz için üzülürdük. Fransa'nın yaşayışında ne değişirdi? Hiç. Boşalan yerleri yüzbinlerce insan hemen doldurabilirdi. Demek bizi eşek arıları yönetiyor, demek tepetaklak bir düzen bu..."

Bu yazı Saint-Simon'u ceza mahkemesine sürükler. Savcının

Saint-Simon'a yüklediği suç oldukça ağır: kral ailesine saygısızlık ve Berry dükü'nün katline manevî iştirak. Unutmayalım ki, Restorasyon devrindeyiz. 13 Şubat'ta zat-ı şahanenin yeğeni, yani Berry dükü öldürülmüştür, aristokrasi heyecan içindedir. Fransa'nın en şerefli isimlerinden birini taşıyan Saint-Simon kontu bu hırçın, bu huysuz, bu kocamış sınıfın karşısına çıkıp ona tarihin idam fermanını haykırıyor ve monarşinin temelleri çatırdayan duvarına, yeni çağın değerler levhasını ateşten harflerle yazıyordu.

Parabol kısa zamanda üç baskı yaptı. Üçüncü baskı yeni bir derginin ilk sayısı olarak yayımlandı: *"Organizatör"*. Derginin ilk iki sayısı 265 sayfalık bir cilt halinde çıktı.

*"Organizatör"*de işlenen başlıca konu endüstri rejiminin nasıl kurulacağıdır. Saint-Simon topluma yeni bir anayasa sunmaktadır. Mühendislerden, edebiyatçılardan, sanatçılardan kurulu bir "yeni buluşlar" meclisi. Fizikçilerden, fizyolojistlerden, matematikçilerden kurulu bir "inceleme meclisi". Zengin sanayicilerden kurulu bir "uygulama meclisi..". Baş yeri zekâya ayıran bu garip ütopyada halka uygun görülen rol ne? Yeni düzende yöneticileriyle kaynaşmıştır halk. Kralın ise hiç adı geçmez.

Saint-Simon yine parasızdır. 26 Mart'ta yeniden zengin dostlarına baş vurur, ama nafile, delinin biridir onlara göre. Burjuvazi kendi çıkarlarını savunan bu büyük fikir adamına karşı, şaşılacak bir anlayışsızlık göstermektedir.

1820: on yıl sürecek olan karanlık bir dönemin başlangıç tarihi. Gerici kuvvetlerin tehdidi, burjuvaziyi sanayicilerle bankacılar etrafında kümelenmeğe zorlar ve 1830'da Restorasyonu sona erdirecek olan Temmuz Devrimini hazırlar. 1820'de siyasî yazılara sansür konur. Saint-Simon'un ihtiyatlı olması gerekmektedir. Eski koruyucularını kaybetmiştir. Tek zengin dostu kalmıştır: yün imalatçısı Ternaux.

Saint-Simon bu defa da kralı uyarmak ister. Hükümdar

millet tarafından sevilmek istiyorsa, derebeylik rejiminin kökünü kazımalıdır, gerekirse diktatörlüğe baş vurmaktan çekinmemelidir.

1821-22: *"Endüstri Sistemi"*. Hep aynı düşmanca sessizlik, hep aynı rezil ilgisizlik. Ömür boyu çölde vaazlar veren adam, sonunda ümitsizliğe düşer. Seyircisi olmayan bu tiyatrodan çekilip gidecek. Yıllardan beri birlikte yaşadığı Julie Juliand'ı bir mektupla Ternaux'ya emanet ettikten sonra, kafasına boşaltır tabancayı. Ama ölmez, bu teşebbüs sağ gözünden eder onu. Kısa bir zaman sonra yazı masası başındadır. Felaket yeni bir şakirt kazandırmıştır ona, vefakâr, heyecanlı, zengin bir şakirt: Olinde Rodrigues. Genç bankacı ihtiyar filozofla sevdiği kadını himayesine alır. Aralık 1823'den Haziran 1824'e kadar *"Üreticilerin El Kitabı"* başlığı altında dört defter yayımlanır. İlk üç defterin yazılışında Auguste Comte'un payı büyük. Üçüncü defterden sonra (Nisan 1824) iki filozofun yazı arkadaşlığı sona erer.

Saint-Simon *"Üreticilerin El Kitabı"*nda liberallerden daha çok uzaklaşır. Parlamenter rejimden yüz çevirir. Çalışanlar sınıfını daha aydınlık olarak tarif eder. Ve proletaryaya yönelir. Sosyal asalakların har vurup harman savurduğu paralar, işçilerin eğitimine harcanmalıdır. Toplum, bilginlerle üreticiler şirketi haline getirilmelidir, işçilerin kalkınmasını sağlayacak bir şirket.

1825 Nisanında üstadın son eseri yayımlanır: *"Yeni Hıristiyanlık."* 19 Mayıs 1825'de Paris'te ölür Saint-Simon.

Saint-Simon'un birçok resimleri var: kimi madalyona çizilmiş, kimi taşa. En canlısını bir tarihçi, Michelet imzalamış. Hatıradan kâğıda akseden bu profilde son yılların Saint-Simon'u yaşıyor: güler yüzlü, cana yakın bir adam. Güzel gözler, Don Quichotte'unkine benzeyen muhteşem, uzun bir burun, hırpanî bir kıyafet..

Saint-Simon çağının bütün fırtınaları karşısında hep aynı

Saint-Simon: vakur ve büyük. Michelet Saint-Simon'un burnuyla Don Quichotte'a benzediğini söylüyor, yalnız burnuyla mı? O son şövalye de Cervantes'in kahramanı gibi bir rüyayı yaşıyordu. Don Quichotte kaybolmuş bir davanın havarisiydi, Saint-Simon zaferle taçlanacak bir davanın mücahidi. Biri geçmişti, öteki gelecek.

Engels'in şamarıyla realiteden tarihe göçen Eugène Dühring, kendinden önceki sosyalistlerle alay eder: "Doğru olan isimlerinin ilk heceleridir der, Fourier "fou" (deli) dur, Enfantin "enfant" (çocuk), Saint-Simon "saint" (veli)".[2] Saint-Simon gerekten de "saint"di: Bütün veliler gibi tanınmadan yaşadı, küçümsendi ve ölünce ışık oldu.

2 Engels, *a.g.e.*, s. 62.

İlk Sosyalist

"Yarışma zevkini azgın bir savaş haline getiren, kuvvetin her yolsuzluğuna alkış tutan, zengini kanma bilmez arzularla kıvrandıran, yoksulu ölüme terkeden rekabet, burjuvazide servet hırsını, tefeciliği, en zalim ve kaba taraflarıyla materyalizmi geliştirecekti. Liberalizmin benimsediği iktisat doktrinlerinin özü: dağıtımı düşünmeden mal üstüne mal yığmaktı. Devlet endüstriye karışmayacaktı. Kalbi yoktu bu doktrinlerin. Güçlüyü koruyor, zayıfı tesadüfün kaprisine bırakıyorlardı".

LOUIS BLANC

"Şairler, altın çağı insanlığın beşiğinde hayal etmiş; ilk zamanların bilgisizliği ve kabalığı içinde bir altın çağ; demir çağ demek çok daha yerinde olurdu. Altın çağ önümüzde, olgunlaşan bir toplum düzeninde. Atalarımız görmemiş böyle bir çağı, bir gün çocuklarımız görecek. Altın çağın yolunu açmak bizlere düşer".

SAINT-SIMON

"Her ilerleyişin ruhu ütopya. Geçmişin ütopyaları olmasa, insanlar çıplak ve sefil, mağaralarda yaşarlardı hâlâ; ilk sitenin taslağını da ütopyalar çizer. İnsanca rüyalardan nurtopu gerçekler doğar".

ANATOLE FRANCE

I. LİBERALİZMDEN SOSYALİZME

GİRİŞ

Geniş halk yığınlarını peşinden sürüklemek için demokratik ilkeleri bayraklaştıran burjuvazi, zaferden sonra ziyafet sofrasına tek başına oturur. 1789 yeni bir aristokrasi türetmiştir, millî emlâk alım satımıyla zenginleşen köksüz ve hayâsız bir para aristokrasisi. Şimdi istikrarı sağlayacak, ve kasaları her türlü tecavüzden koruyacak çelik bir pençeye ihtiyaç var. "Askerî Diktatörlük", Devrimi kapatacak, büyük burjuvazi artık eski silah arkadaşlarına değil, bu diktaya dayanacaktır.[3]

---

3 "Askerî Diktatörlük": 9 kasım 1799 tarihinde, zamanın iktidardaki devlet ve düşünce adamı Sieyès tarafından düzenlenen bir darbe sonucu, general Bonapart'ın iktidara getirilmesiyle başlayan ve on beş yıl sonra sürgüne gönderilmesiyle sona eren 1799-1814 arası dönem.

Fransa, 1789 Devriminin başlangıcından 1799 yılının kasım ayına kadar fırtınalı ve istikrarsız bir on yıl yaşar. Çeşitli anayasa komiteleri, üç ayrı anayasa hazırlar, birçok da seçim yapılır. Bu süre içinde üç dönem birbirini izler: Kurucu Meclis (1789-1791), Konvansiyon (1792-1795) ve Direktuar (1795-1799). Direktuar dönemi, "93 Terörü"ne ve Robespierre'e karşı siyasal bir tepkidir ama bu tepkiyi sürekli kılabilmek için bir kuvvete, bir "kılıç"a ya da bir "çelik pençe"ye ihtiyaç vardır. İşte bu çelik pençe general Bonapart'tır.

"Napoli'nin ufkunda Vezüv, asrın ufkunda Napolyon" diyor Hugo.. Napolyon yani burjuvazi. Korsikalı general, büyük

---

Direktuar döneminin yerini alan "Askerî Diktatörlük" ikiye ayrılabilir: 1- Konsüllük (1799-1804), Bonapart önce Birinci Konsül'dür, sonra hayat boyu Konsül. 2- Birinci İmparatorluk (1804-1814), Konsül Bonapart, Napolyon ismini alarak, bu kez imparatorluğunu ilân eder. Generalin askerî zaferleri de siyasî durumunu iyice sağlamlaştırmıştır.

Bir siyasî düşünceler tarihi hocası olan Fransız J.J. Chevalier'ye göre, 1799'da düzenli bir iktidar özlemi içindedir Fransa. Devlet gemisi yönünü şaşırmıştır, ona bir yön tayin etmek ve artık bu yönü hiç değiştirmemek eğilimi yaygınlaşmaktadır. Devrimin de, Devrim öncesi Eski Rejimin de, ateşli savunucuları hep vardır ama artık "tarafsız" olan ve çoğunluğu oluşturan insanları da göz önünde bulundurmak zamanı gelmiştir.

Devrimler sırasında ya da büyük buhran dönemlerinde, yüce idealler, bazen de küçük hesaplar peşinde koşan ihtiraslı bir azınlık, bu çoğunluğu pek hesaba katmaz. Oysa Fransız vatandaşı, Konvansiyon döneminden itibaren her gün içinde bulunduğu fikir gerginliğinden yılmış durumdadır. Bir yanda, halkı bir ideal peşinde sürüklemek isteyen Robespierre gibi bir ideolog, öte yanda artık idealler için değil, yalnız kendisi, ailesi, işi için yaşamak isteyen halk. Fırtınaya uğrayan bir sürü gibi, devrimi yaşamıştır bu insanlar, şimdiyse, içlerinde birçok millî emlâk alıcısı da bulunan bu çoğunluğun, tek bir düşüncesi vardır: Devrimin maddî avantajlarından yararlanmak.

Robespierre'in devrilmesini izleyen Direktuar döneminde beklediği ortamı bulamayan Fransız halkının, son ümidi, Bonapart'tır. Gerçekten de bu "ufak tefek" general, iktidarı süresince hiçbir zaman "at üstünde bir Robespierre" olmamış ve bu insanlara kendisinden beklediklerini vermiştir. Ayrıca Fransa'nın millî birliğini korumuş, Devrimin getirdiği prensiplerden de, Eski Rejimden de, gerekli gördüğü malzemeyi alarak, kendi anıtını dikerken, birçok kurumları günümüz Fransa'sında da ayakta duran yeni bir idarî, hukukî, dinî, sivil ve sosyal rejimin de temellerini atmıştır (Chevallier Jean-Jacques, Histoire des İnstitutions et des Régimes Politiques de la France Moderne, 1789-1958, 3. baskı, Dalloz, Paris 1967).

Roger Garaudy'ye göre, 1799'da burjuvazi, feodal bir geçmişin hortlamasına ya da yeni bir halk hareketine karşı, imtiyazlarını korumak endişesi içindedir ve Direktuar'a güven duymamaktadır. Bonapart ise, hem kral hanedanına ve feodal Avrupa'ya, hem de çalışan sınıflara ve fakir küçük burjuva yığınlarına karşı, büyük burjuvazinin zaferlerini somutlaştıran bir generaldir. Mülkiyet hakkının korunması ve mülkiyete dayanan her türlü girişimde serbestlik, Napolyon siyasetinin temelini oluşturmaktadır (Garaudy Roger, Les Sources Françaises du Socialisme Scientifique, Hier et Aujourd'hui, Paris 1949).

Sorbon Üniversitesi profesörlerinden Jacques Droz'a göre de, Fransız Devrimi, burjuvazi tarafından ve burjuvazinin yararına düşünülmüş ve gerçekleştirilmiş bir devrim. O dönemin siyasî düşüncesi de, burjuvaziye siyasî ve sosyal üstünlükler sağlayan müesseselerin oluşmasına çalışmış ve burjuvazi eşitlik ilkesini ciddi biçimde zedelemek pahasına da olsa, çeşitli seçim sistemleri ile halk yığınlarını

burjuvazinin, hükümdara, feodal Avrupa'ya ve fakir halk tabakalarına karşı zaferidir. Fetihden fethe koşan ordular geniş

---

iktidardan uzaklaştırmıştır. Bu sınıf siyaseti, burjuvazinin devrimcilerle birlikte, feodalite ve monarşiye karşı birlik olması sayesinde uzun süre dikkatlerden kaçmış, elde edilen zenginlikler ve bir azınlığın yönetimi, demokratik özlem ve taleplere rağmen, garanti altına alınabilmiştir.

Sonuçta, Fransız Devriminin bu döneminde (1799-1814), 1793 Terör'ü sırasında alınan ve devletin millî iktisada müdahalesini sağlayabilecek önlemlere, Babeuf'ün 1795'lerde ortaya attığı görüşlere rağmen, sosyalist bir düşünceden pek eser yoktur.

Restorasyon döneminde (1814-1830) de, burjuvazi, maddî gelişmesini korumaya çalışır, işçilerin iktidara gelmelerini engelleyici önlemler peşinde koşar.

Son tahlilde, liberalizm, Fransız burjuvazisinin iktisadî menfaatlerinin ifadesidir. Endüstrinin gelişmesi sayesinde, geliri muntazam biçimde artan bu burjuvazi, arz ve talep mekanizmasının işleyişinden de memnundur, Adam Smith ve Jean-Baptiste Say'in düşünceleri ona yetmektedir. Yığınların giderek artan sefaletinden pek etkilenmiş gözükmez burjuvazi, teknik ilerlemenin genel refahı yavaş yavaş arttıracağına inanır. Siyasî rejime gelince, servete erişmesini en az engelleyecek rejim en iyisidir onun için. Devletin görevi kişisel menfaatlerin korunmasından ibarettir, devlet, ne toplumun yeni baştan düzenlenmesi ile ne de iktisadî ilişkilerle ilgilenmelidir.

Liberalizmin doktrincilerine göre, 1814 Şartı da düzen ve hürriyeti bağdaştırmaktadır. Ama 1814 Şartını hazırlayanlar da liberalizmin savunucuları da, 1789'dan beri Fransız ruhuna işlemiş olan eşitlikçi taleplere yer vermemekte, iktisadî ve sosyal gelişmeyi görmezlikten gelmektedirler. Oysa artık, iktisadî ve sosyal, siyasî'yi giderek ikinci plana atmaktadır (Droz Jacques, Histoire des Doctrines Politiques en France, 6. baskı, P.U.F. Paris 1969).

Chevallier'nin belirttiği gibi, Napolyon tarafından yeniden kurulan bu toplumun yapısını değiştirmek, kralcı bir Eski Rejim zihniyetiyle gerici bir yöne çekmek pek mümkün değildir artık ve bunun siyasî bir anlamı da yoktur. Buna karşılık, endüstri devriminin gelişmeleri, makine devriminin manevî ve sosyal sonuçları, birçok kafada bambaşka özellikleri olan bir kıpırdanmaya yol açmaktadır. Fransız Devriminden çıkan ve ferdiyetçi olan bu modern toplum giderek sosyalist bir eleştiriye konu olacak, 1848 Devrimi, burjuva ve kapitalist diye nitelendirilmeye başlanan bu toplumla, rüşeym halindeki sosyalizm arasındaki ilk karşılıklı kuvvet gösterisi olarak ortaya çıkacaktır.

1848 Devrimi, burjuva ve kapitalist toplumun kesin zaferiyle sonuçlanır. "Kızılların sosyal Jakobinizmi"nin ülkenin büyük bölümünde uyandırdığı dehşeti, I. Napolyon'un yeğeni Louis-Napoléon Bonaparte çok iyi kullanacak ve 1851 yılı sonunda gerçekleştireceği bir darbeyle İkinci İmparatorluk dönemini başlatacaktır. Böylece bir Bonapart daha, 1789 Fransız Devriminin şekillendirdiği sosyal düzenin silahlı koruyucusu olarak ortaya çıkacaktır. Ama sosyal problem ve sosyalist hareketler bir süre için daha ve sadece yüzeyde bastırılmış olacaktır o kadar (Chevallier J.J. *a.g.e.*, s. 169 v.d.).

pazarlar açar Fransız sanayiine, üretim gelişir. Fakat abluka yeni doğan kapitalizmi cendere içine alır. Bu iktisadî tezadın siyasî bir tamamlayıcısı da var: bir devrim askeri olan Napolyon, Avrupa'da feodal özellikleri yıkmış, millî birlik şuurunu uyandırmıştı. Ama imparatorluk bağımsızlığa susayan ulusları baskı altında tutuyordu. Bir kelimeyle Napolyon Avrupa'ya karşı açtığı savaşı Fransız burjuvazisinin zaferiyle taçlandıramayacaktı. Burjuvazi, iktisadî fetihlerini kökleştirmek için barışa muhtaçtır, 1814 bozgununda Paris'in kapılarını düşmana açışı bundan. Artık o köksüz, ihtişamsız, uysal bir iktidar peşindedir, her sözünü dinletecek bir iktidar. Aranılan adam: XVIII. Louis.

Restorasyon karışık bir dönem, bir sosyal gerginlikler dönemi.[4] Ama karışıklık yüzeydedir, temel çatışma iki sınıf arasında: eski aristokrasiyle, yükselen büyük burjuvazi. Halk,

---

4 "Restorasyon": Napolyon'un Elbe adasına sürgüne gönderilmesi üzerine, Bourbon hanedanından bir kral olan XVIII. Louis'nin Fransa'nın başına geçmesiyle başlayan ve X. Charles'ın tahttan indirilmesiyle sona eren 1814-1830 arası dönem.

Avrupa, Napolyon Fransa'sından ürkmekte ve Fransa'ya karşı çeşitli ittifaklar kurmaktadır. Napolyon'un özellikle İngiltere'ye karşı sürdürdüğü abluka da malî, sınaî ve ticarî bakımlardan son derece olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Napolyon'un bu tutumu karşısında burjuvazi kendisine sırt çevirmeğe başlar. Üstelik ablukaya bağlı olarak sürdürülen ilhak savaşları da Fransa'nın aleyhine dönmektedir. Moskova seferi bu yenilgilerin en büyüğüdür ve artık Napolyon, 1814 yılının başlarında, Paris'e yürüyen müttefiklerin Fransa'da ilerleyişini engelleyemeyecek durumdadır. Düşman ordusu Paris'e girer ve Napolyon, mareşallerinin de baskısı sonucu, tahtından vazgeçmek zorunda kalır, Elbe adasına sürgüne gönderilir.

Restorasyon dönemi, (Napolyon'un Elbe adasından dönerek yüz gün daha iktidarda kalması ile) ikiye ayrılır. 1- Birinci Restorasyon çok kısa sürer (Nisan 1814-Mart 1815), bu dönemde 1814 Şartı diye anılan bir anayasa metni kabul edilir, Napolyon'un Elbe adasından dönerek iktidara geçmesi üzerine kral XVIII. Louis'nin Paris'ten kaçmasıyla son bulur. 2- İkinci Restorasyon (1815-1830) Napolyon'un Waterloo yenilgisi ve yeniden iktidardan uzaklaştırılarak Sainte-Hélène adasına sürülmesiyle başlar. Napolyon'un yürürlükten kaldırdığı 1814 Şartı tekrar yürürlüğe girer. XVIII. Louis tekrar tahta çıkar. Bu dönem de, XVIII. Louis'nin 1824'te ölmesi üzerine yerine geçen kardeşi X. Charles'ın neden olduğu ayaklanmalarla 1830 yılında sona erer.

siyasî ve ideolojik kavgaların dışındadır adeta. Köylü, bir bütün olmaktan uzak. Yirmibeş yıl önce devrimin kaderini çizen şehir işçileriyle zanaatkârlar her türlü birlikten mahrum. Ne söyleyecek sözleri var, ne sözlerini dinletecek güçleri. Kralcılar bütün gayretlerine rağmen eski makamlarına geçemedikleri gibi, devrimin millî emlâk haline getirdiği mallarına da kavuşamamışlardır. Ama meclis çoğunluğu onlardadır. Kilise ile asil olmayan birçok toprak sahipleri ve köylülerin büyük bir kısmı, onları tutmaktadır.

Yine de üretime hükmeden, burjuvazidir. Hükümet 1816'dan itibaren bütçeyi denkleştirmek için bağımsız bankacılardan yardım ister, borçlanır; alacaklılara bağlanmak ve finans kodamanlarına yakınlaşmak zorunda kalır.

Restorasyon, aristokrasiyle burjuvazinin dilekleri arasında -ikinciler lehine- bir uzlaşma. İki sınıf şu üç noktada anlaşırlar: İngiltere'nin iktisadî rekabetine karşı Fransa'yı korumak: gümrük tarifesi yasaklarla donatılır, ticarete hâkim olan prensip: içerde hürriyet, dışarda himaye. Halk yığınlarını siyasî hayata sokmamak: oy hakkı kısıtlanır, halk seçemez ve seçilemez. İşçileri toplantı ve grev hakkından mahrum bırakmak.

Fakat eski toprak aristokrasisiyle, büyük burjuvazi arasındaki çatışma 1830 ayaklanmalarına kadar sürüp gider. Bu aristokrasi 89'dan önceki düzenin yeniden kurulması peşindedir: toprağı kiliseyle beylerin elinde donduran, insanları sınıflara bölen, imtiyazlı, loncalı bir düzen. Büyük burjuvazi malların el değiştirmesinden, serbest rekabetten ve düşünce hürriyetinden yanadır. Aristokrasi tutuculuğu temsil eder, burjuvazi liberalizmi.[5]

---

5 Bkz. Garaudy (Roger), Les Sources Françaises du Socialisme Scientifique (Bilimsel Sosyalizmin Fransa'daki Kökleri). Hier et Aujourd'hui. Paris, 1949. s. 81 v.d.

Ondokuzuncu asrın siyasî düşünceler tarihi, liberalizmin zaferleri tarihi. Ama hangi liberalizmin?

Liberalizm başlangıçta bir ilerleme felsefesi, bütün ve bölünmez bir ilerleme. Sonra içi boşalır bu felsefenin. Sanayii geliştiren dinamik bir liberalizmin yanında tutucu ve donuk bir liberalizm belirir. İngiltere'nin bayraklaştırdığı birinci liberalizmdir; Fransa ikinci liberalizmin vatanı.

Uzun zaman bölünmez bir bütün olarak gösterilen liberalizm ondokuzuncu asırda birbirinden farklı ideolojilere ayrılır. İktisadî liberalizm başkadır, siyasî liberalizm başka. Birincisinin dayandığı ilkeler servetle mülkiyet. Devlet müdahalesine karşı olan bu liberalizm, kapitalizmin nazarî temelidir. Siyasî liberalizm istibdatla savaşır, temsilî hükûmetin ve parlamenter demokrasinin nazarî temelidir. Bir de fikrî liberalizm var, onun da ayırıcı vasfı her düşünceye, her inanca saygı göstermesi.[6]

Liberalizm kaypak, karışık, yumuşak bir ideoloji. Burjuvaziyle halkı, devrimle imparatorluğu, hürriyetlerle hürriyeti, politikayla ahlâkı birbirine karıştırır. Böylece burjuvazi ile proletarya arasında bir anlaşma sağlar, 1830 Devriminden sonra bozulacak olan kısa ömürlü bir anlaşma.[7]

---

6 Bkz. Cemil Meriç, Kırk Ambar, "Liberalizm", Ötüken, İstanbul 1980. s. 399 v.d.

7 1830 Devrimi: X. Charles'ın anayasal rejime son veren ve basın özgürlüğünü kısıtlayan "Temmuz" kararnameleriyle, büyük toprak sahipleri, sanayici ve tüccarlar lehine çıkardığı yeni seçim kanunu, Paris halkının ayaklanmasına ve 1830 Temmuz Devrimine yol açar. Devrimi "Temmuz Monarşisi" diye adlandırılan onsekiz yıllık dönem (1830-1848) izler. X. Charles'ın yerine Orleans Dükü Louis-Philippe getirilir. "Temmuz Monarşisi, 1789 Devriminin ruhuyla, yüzyılın ruhunu bağdaştıran tek monarşi şeklidir" Chevallier'ye göre.

Kabul edien 1830 Şartı, 1814'dekinin bir tekrarı niteliğindedir, şu farkla ki, 1830 metninde artık Eski Rejimden iz yoktur, parlamenter ve burjuva özellikler ağır basmaktadır. Böylece kralcı prensiplerle parlamenter prensipler arasındaki onbeş yıllık uzun mücadele, parlamenter rejimin zaferiyle sona ermiş olur.

Ancak, Fransız burjuvazisinin isteklerine cevap veren bu rejim de, endüstri

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın en çok sanayileşmiş ülkelerinde çeşitli sosyal reform doktrinleri ortaya çıkar. Bunlar bir önceki asrın insaniyetçi ütopyalarından çok başkadır. Ondokuzuncu asır yazarları büyük bir problem karşısındadırlar: sanayi devriminin sosyal neticeleri. Bu devrim onsekizinci asır İngiltere'sinde başlar. Fransız ekonomisi ise çok daha yavaş gelişir. Fransa'da makinaya karşı yükseltilen ilk tenkitlerin ilham kaynağı İngiltere'nin durumu ve özellikle 1815'den sonraki İngiliz krizidir. Cenevreli Sismondi "İktisat prensipleri"ni (1819) İngiltere'yi ziyaret ettikten sonra yazar. Olaylar Ricardo ve Say'in iyimserliğini yalancı çıkarmaktadır, büyük endüstrinin gelişmesi işçi sınıfını yoksulluğa sürüklemektedir. Sismondi hastalığı görür ama, hiçbir çare tavsiye etmez.

Bir dünya çökmüştür, yeni dünya henüz doğmak üzere. Yıkılan şatoların enkazı üzerinde fabrikalar yükseliyor. Fransız sosyalistlerinin düşüncesi tarihin içinde bir düşünce. Onlar da Fransız Devrimi karşısında 1830 liberalleri kadar coşkundurlar, korku ve ürperti dolu bir coşkunluk. Onlar da liberaller gibi Hıristiyanlığın miadını doldurduğuna inanmaktadırlar. Hem dünyayı açıklayacak bir felsefeye, hem bir ahlâk düzenine, hem bir heyecan kaynağına, hem de insanları kaynaştıracak bir düşünce mayasına ihtiyaç var. Sosyalistler sık sık İsa'yı hatırlarlar. Bir yanda Mesihin devrimci cesareti, ötede kilisenin aşırı tutuculuğu. Kaybolan dinin yeri nasıl doldurulacak, bilgilerin mihveri ne olacak? Yeni topluma yeni bir inanç sunmak isterler, başlıca kaygıları bu yeni temel üzerinde yeni bir dünya ve yeni bir insan yaratmak.

---

devriminin doğurduğu sosyal meseleleri ele almamakta, fakir burjuvaziyi ve halk yığınlarını sistemin dışında bırakmaktadır. 1840'la 1848 yılları arasında siyasî iktidar kemikleşirken, Fransa'da, daha önce benzeri görülmemiş entelektüel, manevî, dinî ve ekonomik bir düşünce hareketi başlar, "gerçek" Fransa 1848 Devrimine doğru hızla yol almaktadır.

Sosyalizmle "ekonomizm"in kaynağı bir, Durkheim'e göre: ikisi de aşağı yukarı aynı tarihte doğar, aynı toplumun eseridir. Yalnız bu toplumu başka başka ifadelendirirler. İkisinde de aynı anarşik eğilim göze çarpar, ikisi de kozmopolittir, sansüalisttir, faydacıdır. Üstelik dayandıkları temel ilke de aynı: "endüstriyalizm". Aradaki fark şu: Saint-Simon'la ondan sonraki sosyalistlere göre, ortak hayatın esas amacı olan iktisadî menfaatler, toplum tarafından düzenlenmelidir. Ekonomistler iktisadî hayatın kendi kendini düzenleyeceğine inanırlar, toplumun işe karışması lüzumsuzdur.[8]

Marksizm sahneye çıkarken kendisinden önceki sosyalizmlerle hesaplaşır. "Anti-Dühring" yazarına göre bu sosyalizmler, ülkülerinin gerçekleşeceği hayalî bir belde tasarlarlar. Oysa iktisatçıların yaptığı gibi gerçeklere eğilmek, üretim ve değişimi tarihî akışları içinde ilmî metotlarıyla incelemek, hangi kanunlara uyarak değiştiklerini belirtmek gerek. Marksizm tecrübeye ve tarihe dayanan tek sosyalizmdir.

İlmî sosyalizm, ütopik sosyalizm.. bu bir kavga terminolojisi. Sosyalizm bir bütündür, gelişen, dal budak salan, geçmişin başarılarından ve başarısızlıklarından faydalanan bir bütün. O bütün içinde Saint-Simon'un ve Saint-Simonculuğun çok önemli bir yeri var.

LİBERAL BİR BURJUVA

Asil bir soydan geliyordu Saint-Simon. La Fayette'le birlikte Amerika'nın bağımsızlık savaşına katılmış, yeni bir toplumun kurulduğunu görmüş, sınıfının peşin yargılarından kurtul-

8 Bkz. Durkhcim (Emile), Le Socialisme, sa définition, ses débuts. La doctrine saint-simonienne (Sosyalizm, tanımı, başlangıcı, Saint-Simoncu doktrin). Félix Alcan,. Paris 1928. s. 284-285.

muştu. Eski Rejimin[9] değişen şartlara uymadığını 1789'dan çok önce anlamıştı. Devrim onu şaşırtmadı. İş hayatına atıldı ve çok geçmeden millî emlâk alıcılarının başta gelenlerinden biri oldu. Belli bir sosyal çevrenin içindeydi artık: Eski Rejime düşman iş adamları çevresi. Savaş, ticaret, hapishane olgunlaştırdı Saint-Simon'u.

1798'de iş hayatından ayrıldı. Paris'in kibar salonları, kucağında yetiştiği sınıfın geleneklerine tepeden bakan bu yeni zengine kapılarını kapamıştı. Yoksulluğa düşünce, büyük burjuvaziden de koptu. Ama uzun zaman bu yeni sınıfın çalışmalarını siyasî bir yazar olarak destekleyecektir. 1802'den 1815'e kadar kaleme aldığı eserler, Eski Rejime şiddetle muhalif olan, Aydınlıklar Çağının düşüncesini izlediklerini sanan ve yeni bir toplum kurmak isteyen iş adamlarının eğilimlerini aksettirir. İmparatorluk boyunca aşağı yukarı onlar gibi düşünür: devrim, tarihin nihaî bir krizidir. Siyasî ve fikrî bir sistem çökmüştür. Bu sistem başka bir topluma uygundu, o toplum yeni baştan kurulamaz. Toplumu yeni temeller üzerine oturtmak aydınların başlıca ödevi.

Kısaca, damarlarında imparator kanı taşımakla övünen Saint-Simon kontu İmparatorluğun sonuna kadar liberal burjuvaziyle beraberdir. Eski yol arkadaşlarından niçin ve nasıl ayrıldığını aşağıda göreceğiz.

YENİ BİR AVRUPA

Napolyon orduları 1812'de Rusya'dan, 1813'de Almanya'dan çekilirler. 1814'de savaş Fransız topraklarındadır. *"Avrupa Toplumunun Yeni Baştan Düzenlenmesi"* aynı yılın kasımında yayımlanır. Saint-Simon'la sekreteri Thierry'nin amacı, İm-

9 Eski Rejim: Feodal rejimin kalktığı onbeşinci yüzyılla, 1789 Devrimi arasındaki süre içinde, mutlak bir monarşi ile idare edilen Fransa'nın siyasî ve sosyal yapısına verilen isim.

paratorluk savaşlarını kapamak. Avrupa'yı barışa kavuşturmak için önce Fransa'yla İngiltere arasındaki çatışmayı sona erdirmeli. Yazarlara göre iki millet arasındaki anlaşma, Avrupa devletinin başlangıcı olacaktır. Önce bir Fransız-İngiliz parlementosu kurulacaktı, sonra bir Avrupa parlementosu. Devletler dengesi yerine, devletler kaynaşması. Uluslararası kurumlar yeni bir insan yaratacaktı: Avrupa insanı. Zamanla bir Avrupa vatanseverliği doğacaktı. Avrupa meclisine seçilecekler geniş ufuklu aydınlar olmalıydı ki bu amaca varılabilsin. Kıta'nın eğitimini bu parlemento düzenleyecek, bütün mekteplerde tek ahlâk kitabı okutulacaktı. Gönüller aynı heyecanla ürperecek, vicdanlarda aynı inançlar kök salacaktı.

Bütün milletler aynı müesseselerle donatılmadıkça, Avrupa siyasî bir ahenge kavuşamaz, sürekli bir barış sağlanamazdı. Her ülke liberal bir rejimle yönetilmeliydi: İngiltere'deki gibi kuvvetler ayrılığına dayanan karma bir rejim. İnsanlığı kurtarmak için, hürriyeti sağlayan kuruluşları bütün dünyaya yaymak yeter.

Yaşlı filozofla genç tarihçiye liberal yazarlar arasında önemli bir yer sağlayan bu kitap Saint-Simon'un ilk okunan eseri.

Eski Rejimin hortlamasını önlemek için burjuva aydınlarından bir baraj kurmak isteyen avukat Charles Comte'la Dunoyer, Saint-Simon'a *"Sansör"* adlı dergilerinin sayfalarını açtılar. *"Sansör"*ün 1815 Ocak ve 1815 Şubat sayılarında Saint-Simon'un da makeleleri var. İlk makalesinde burjuvaziyi bir muhalefet partisi kurmağa çağırır Saint-Simon. "Ortak prensipler etrafında toplanan üyeler bütün hareketleri düzenleyen, bütün işleri yöneten bir başkan buldukları gün siyasî parti kurulmuştur. Parti demek hem eylem, hem de görüş birliği demektir". İkinci makalede yalnız ideolojiyle siyasî parti kurulamayacağını belirtir hazret. Ortada sosyal bir sınıf olmalı ve partinin ideolojisi bu sınıfın dileklerini

ifade etmeli ki gerçek bir parti kurulabilsin. Muhalefet partisi yahut liberal parti, millî emlâk alıcılarının partisi haline getirilmeliydi.

Napolyon'un Elbe adasından dönüşü[10] şaşırtır Saint-Simon'u. Bütün liberaller gibi o da kuşku içindedir. İmparator yine bitmez tükenmez savaşlara mı başlayacak? Ama korkular çabucak yatışır. Napolyon meşrutiyetten yanadır, feodaliteyle Eski Rejimin can düşmanı olduğunu bildirir. Saint-Simon'un yeni liberal hükûmetten dilediği tek şey, barıştır. "1814 ve 1815'de Fransa'yla İngiltere'nin anlaşmasını, sonra da bu iki ülkenin Almanya'yla iş birliği yapmasını Avrupa sulhunun biricik garantisi, Avrupa kalkınmasının biricik şartı olarak görmek çağdaşlarından çok üstün olmaktı", Engels'e göre. "Fransızlara Waterloo galipleriyle anlaşın demek büyük bir cesaret işiydi".[11]

1815'in son altı ayı ve 1816'nın ilk sekiz ayı Eski Rejim taraftarları, yani derebeyleri, gerici rahipler ve aşırı kralcı parti zafer sarhoşluğu içindedir. Saint-Simon'la liberal aydınlar geleceği kurmağa çalışırlar. Fransa'da kilise dışı ilk öğretim isterler, İngiltere'dekine benzeyen bir ilk öğretim: yüksek sınıftaki öğrenciler küçüklerin yetişmesiyle ilgilenecek. Saint-Simon için bu "karşılıklı eğitimin" ilk amacı fabrikalara işçi hazırlamak olmalıdır.

---

10 Elbe Adasından Dönüş ya da "Yüz Günler": Restorasyon ve 1814 Şartı, Devrimden yana olanları da liberalleri de ürkütmüştür. Eski Rejime dönüşü istemeyenler, Bourbon hanedanına, asillere ve kiliseye karşı olanlar, Napolyon'un iktidara geri gelmesi için ellerinden geleni yaparlar, bu sayede Napolyon, 1 Mart 1815 tarihinde, Elbe adasından Fransa'ya dönerek iktidara geçer, Birinci Restorasyon da sona erer. Yüz gün sürdüğü için "Yüz Günler" de denilen bu son iktidar döneminde Napolyon artık imparatorluk iddiasından vazgeçmiş, Fransız Devriminin bir savunucusu, bir asker-vatandaş olarak ortaya çıkmıştır. 1814 Şartının yerine yeni bir anayasanın hazırlık çalışmalarını da bizzat başlatır. Ancak 18 Temmuz 1815'te Waterloo yenilgisi onun sonu olur, ömrünün geri kalan altı yıllık bölümünü Sainte-Hélène adasında sürgünde geçirir. Waterloo yenilgisini İkinci Restorasyon dönemi izler.

11 Engels, *a.g.e.*, s. 298.

Demek ki Restorasyon başlarında Saint-Simon'un içinde bulunduğu sınıf bir tercihi aksettirmektedir. Kucağında doğduğu sınıfla hiçbir ilgisi kalmayan, herhangi örgütlü bir topluluğa bağlı bulunmayan müflis iş adamı yerini şuurlu olarak tayin etmiştir: sanayi şeflerinin, bankacıların, tüccarların yanıdır bu yer. Geleceği kuran onlar. Ülkeyi yöneten, tarihi yaratan bir çevre bu.

Saint-Simon 1816 Aralığıyla 1818 Mayısı arasında *"Endüstri"* başlığı altında bir dizi eser yayımlar. Manevî evlâdı Augustin Thierry, iktisatçı Saint-Aubin, kimyager Chaptal, yazı arkadaşlarıdır. Sonraları Thierry'den boşalan yere Auguste Comte geçer.

"Endüstri" bir dergidir. Siyasî dergiler sıkı formalitelere bağlı olduğu için, belli zamanlarda çıkarılamayan bir dergi: ilim ve edebiyat endüstrisiyle fabrika ve ticaret endüstrisi arasında bir köprü. Yayımı destekleyenler bankacılar, fabrikatörler, tüccarlar.. Bu da Saint-Simon'un hangi menfaatları müdafaa ettiğini açıkça göstermektedir.

O ana kadar hiç kimse insanın iktisadî ve sosyal faaliyeti üzerinde böylesine ısrarla durmamış, emeği öylesine yüceltmemiş, aylaklığı yermemiştir. Endüstri bütünü kucaklayan bir kelimeydi: hem kafa, hem kol emeği. Yönetim de endüstriydi, uygulama da. Sanayi de, ticaret de endüstriydi. Saint-Simon düşüncelerini şöyle özetler: "Onsekizinci asrın yaptığı iş: yıkmak. Bizim yolumuz çok daha başka. Yeni bir binanın temellerini atmak istiyoruz. Bugüne kadar toplumun ortak çıkarlarına dokunan olmamış. Ele aldığımız konu: bu çıkarlar. Politikanın, ahlâkın, felsefenin, hiçbir uygulama değeri olmayan birtakım hayallere saplanıp kalmasını istemiyoruz; istiyoruz ki asıl vazifelerini yerine getirsinler yani toplumun mutluluğunu gerçekleştirsinler. Bütün toplum

üretime dayanır. Varlığının biricik garantisi: üretim. Her servetin, her refahın kaynağı o. Üretimin gelişmesine en uygun olan durum, toplum için en faydalı olandır. Üretimin gerçek değerini belirtmek, politikada nasıl bir rol oynayacağını, nasıl bir rol oynaması gerektiğini göstermek, ona çıkarlarını, imkânlarını, kuvvetlerini tanıtmak, karşılaşacağı engelleri haber vermek, teşebbüslerinde yardımcısı olmak, onunla elele vererek istibdadın hortlamasını veya ihtilâllerin patlamasını önlemek ve üretimi geliştirerek tam manasıyla bir endüstri rejimini kökleştirmek: işte yapmak istediğimiz bu".

İlk ciltte Thierry savaşın hem insanlık, hem burjuvazi için ne büyük felâket olduğunu heyecanla anlatır. "Eski çağ ulusları savaşçıydılar. Kılıç tek üretim aracıydı. Devletin de fertlerin de serveti onun sayesinde çoğalıyordu... Dışarda tahriple uğraşan kollar içerde hiçbir şey üretemiyordu. Düşmana atılan her gülle paraydı, millî servete hiçbir şey katmayan bir para. Tekel, sömürgeler, gümrük yasakları dünyayı kana boyadı. Ne kazandırdılar? Dürüst ve serbest bir ticaret bunun yüz katını sağlardı. İnsanın insandan istediği nedir? Hürriyet. Kollarını, hünerlerini dilediği gibi kullanma hürriyeti. Bir zaman meşru idi savaş, çünkü zorunluydu. Manası kalmadı artık. Barış, iktisadî bir gelişmenin meyvesi".

ÜÇÜNCÜ SINIF

Saint-Simon, *"Endüstri"*yi çıkarırken Fransa'da iki düşünce karşı karşıyadır. Birinci düşünceyi aristokratik ve teokratik mektep temsil eder, Bonald'ın, Maistre'in, Lamennais'nin mektebi; ötekini liberal mektep, Benjamin Constant'ın, *"Minerve"* yazarlarının mektebi. Birinci mektep Eski Rejimle ortaçağın savunucusudur, ikincisi onsekizinci asırla Devrimin.

Aristokratlar için en mükemmel toplum sosyal mertebeler

dizisine ve inanç birliğine dayanandı. Orta çağ gerçekleştirmişti bu ideali. Derebeyleri zayıfın koruyucusuydular. Kilise: barış, düşünce birliği ve şefkat demekti. Liberal mektebe göre ise birer zorbaydı derebeyleri, Hıristiyanlığın hâkimiyeti, hurafelerin hâkimiyetiydi. Ortaçağ barbarlık ve anarşi devriydi. Bu mektebin filozofu Voltaire idi. Toplumların geliştiğini savunan Condorcet de Voltaire gibi düşünüyordu bu konuda.

Saint-Simon aristokratlarla liberal mektep arasındaki bu iki zıt görüşü daha gerçekçi bir sentez içinde kaynaştırır. Ona göre, barbar istilâlarından çıkan Avrupa'nın iktisadî hayatı beylerin, fikir hayatı rahiplerin elindeydi. Birinciler üretimi düzenliyordu, ikinciler imanı. Yani sosyal hayatın bütün çarklarını işleten bu iki sınıftı.

Onsekizinci asır, Avrupa toplumlarının kaderinde bir dönüm noktası. Komünler o tarihte hürriyete kavuşmağa başlar: halk, yani zanaatkârlarla tacirler artık feodal baskının dışındadır. Kendi başına gelişecek, kendi çıkarları için didinecektir halk, gerçekleştireceği hedefler kendi hedefleri. Üçüncü Sınıf tarih sahnesindedir. Öte yandan Müslümanlar, Avrupa'ya pozitif ilimleri sokmuşlardır; rahiplerin karşısında yeni bir kuvvet gelişmektedir: ilim adamları. Aralarındaki çatışma asırlarca sürer ama sahne arkasında.

Ortaçağ onsekizinci asır filozoflarının sandığı gibi karanlık bir devir miydi? Hayır. Modern Avrupa onun eseri. İlmin fetihlerine beklenmedik sahalar açan matbaa o çağda keşfedilir; Copernicus, sistemini o çağda kurar.

Protestanlık, Katolik kilisesinin Avrupa'yı kucaklayan hâkimiyetini zedeler. Körü körüne imanın yerini serbest inceleme alır. Fert vicdanıyla kilise arasındaki bağlar gevşer, sosyal düzenin manevî birliği sarsılır. Bu devrim bütün onaltıncı asrı kaplar. Manevî otoriteye açılan savaş zafere ulaştıktan sonradır ki, yeni bir kavga başlar: dünyevî kuvvete karşı kavga. Bu mücadele, Fransa'yla İngiltere'de aşağı yukarı

aynı tarihlere rastlar. Onsekizinci asırda hücum bütün cephelere yayılır. Tahtla mihrap birlikte sarsılır.

Eskiyle yeni bir arada yaşayamazdı diyor Saint-Simon, eskinin amacı fetihti, yeninin üretim. Eski için öteki milletler, yok edilmesi gereken birer düşmandı, yeni için, iş arkadaşları. Birinin bayrağı nas (dogma) idi, ötekinin akıl. İster istemez çatışacaklardı. Fransız İhtilâli altıyüz yıl önce başlayan oyunun son perdesi, tarihin çökmeğe mahkûm ettiği müesseseleri yerle bir eden bir zelzele. İnsan Hakları Beyannamesi, Fransa'yı insanlığın başına geçirdi. Fransa 4 Ağustos gecesinden beri reşit bir millet.

İhtilâl yaktı, yıktı. Zorunluydu bu. Ama insanlık ilelebet harabelerde barınamaz. "Onsekizinci asrın felsefesi yıkıcı bir felsefeydi, ondokuzuncununki yapıcı olmalıdır".

TEOLOJİDEN METAFİZİĞE

Özetleyelim: Saint-Simon'a göre, her düzenli toplum iki gücü dayanır: manevî güç, maddî güç. Ortaçağda manevî güç rahiplerin elindeydi, maddî güç savaşçıların yani asillerin. Kurulacak yeni düzen de iki kuvvete dayanacaktı: manevî gücü bilginler, maddî gücü endüstriyeller temsil edecekti. Kimdi bu endüstriyeller? Saint-Simon 1817'de Fransızcaya kazandırdığı bu kelimeyi şöyle tanımlar: "Endüstriyel, toplumun çeşitli üyelerinin ihtiyaçlarını veya fizik zevklerini karşılayacak bir veya birçok maddî vasıtayı üretmeğe veya üretilen malları bu fertlere ulaştırmağa çalışan adam".

Yeni düzen kurulmamıştı henüz. Toplum bir merhaleden ötekine atlayamaz. Fransa iki-üç asırdan beri buhran içindedir. Geçici bir dönem bu. Fakat o da iki kuvvete dayanarak ayakta duruyor: manevî gücü metafizikçiler temsil ediyor, maddî gücü hukukçular. Her ikisinin de büyük hizmetleri olmuş Fransa'ya. Filozoflar, vicdan hürriyetini gerçekleştirmişler. Askerî des-

potizmin yıkılışını hukukçular zümresine borçluyuz, vatandaşlar arasında çıkan anlaşmazlıkları keyfî hükümlerin tehdidinden kurtaran onlar; müdafaa hürriyeti onların eseri, elbette ki insan zekâsının gelişme tarihinde şerefli bir yerleri var. Hukukçuların zayıf tarafı iktisat bilmeyişleri yani üretimden, dolayısıyle gelişen üçüncü sınıfın menfaatlarından habersiz oluşları. Kilise değişen dünyaya gözlerini kapamış. Bilginler kayıtsız, susuyorlar. Saint-Simon şiddetle çatar onlara. "İnsanlık, tarihin en büyük buhranlarından biri içinde. Bu buhranı sona erdirmek için ne yapıyorsunuz? Toplumu düzene kavuşturabilecek misiniz? Avrupa birbirini boğazlıyor. Boğazlaşmayı durdurmak için ne yapıyorsunuz? Hiç. Keşke hiç olsa. Topların başında siz varsınız. Kime baş vuracağız? Kalabalığa mı?" 93'ü bütün dehşetiyle yaşayan Saint-Simon, iktidarı cahillerin eline vermek istemez.

POLİTİKA ÜRETİM İLMİDİR

Fransa, 1789'dan beri bambaşka bir ülkedir. Thierry'nin dediği gibi bir "endüstri işletmesi". Toplum baştan başa endüstriye dayanıyor. Endüstriyi incelemek ve düzenlemek gerek. Bunun için yeni nazariyecilere, yeni kılavuzlara muhtacız. Güç bir iş bu. Başarıya ulaşmak için aşılacak ne engeller var? Hükümeti beyler yönetmiyor ama, yönetilenlerin kafası derebeylik çağının artıklarıyla dolu. "Nazariyelerin yerini pozitif fikirler; kaprise dayanan ahlâkın, vahye dayanan politikanın yerini, akla dayanan ahlâk, endüstriye dayanan politika almalı". Sonuç: "çalışan sınıf, ana sınıftır, toplumu besleyen sınıftır". Amaç: "üretime en uygun sosyal sistemi" bulmak ve uygulamak. Çalışanları aylakların zararından koruyacak bir sistem. Saint-Simon bunun için politikayı, üretim ilmi olarak tanımlar. Kendisini dinleyelim: "siyasî toplumların peşinden koşacakları tek makul ve isabetli hedef, faydalı nesnelerin üretimidir...

Hayatın korunmasıyla, refahla ilgili menfaatları herkes hisseder. Bunlar üzerinde, bütün insanlar kolayca anlaşabilir, anlaşmak zorundadır da. Politika bunlarla uğraşmalıdır. Sosyal kuruluşları eleştirirken tek ölçümüz onlar olmalı". Toplumun temeli emek, varlığının tek garantisi üretim. Demek ki üretime en elverişli durum toplumun en hayrına olanı.

Saint-Simon bir Victor Cousin veya bir Benjamin Constant gibi düşünmez. 89 İhtilâliyle, yeni doğan endüstriyalizmin yarattığı güçlükler siyasî bir tedbirle giderilemez. Siteyi üreticiler yönetmeli. Onların dışında meşru toplum yok. Parazitleri, aylakları uzaklaştırmak gerek, bunlar düpedüz "hırsız", bereket ihtilâlden beri sayıları çok azaldı, yakın bir gelecekte tek aylak kalmayacağını ümit edebiliriz.

AYDINLARIN GÖREVİ

Sosyalizmin tek kaygısı olmalıdır: insanın ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak için ilimlerden, güzel sanatlardan, zanaatlardan geniş ölçüde faydalanmak, bu bilgileri yaymak, geliştirmek, çoğaltmak, bir kelimeyle her üç sahadaki ferdî çalışmaların terkibini yapmak. İnsanlar bugüne kadar tabiatla teker teker savaşmışlar adeta, bundan rekabet doğmuş, emekler boşa harcanmış; insanlar birbirlerine kumandâ etmekten vazgeçip, emeklerini birleştirseler, tabiatı çok daha kolay, çok daha çabuk fethederlerdi. Ne düşman olurlardı birbirlerine, ne emekleri boşa giderdi.

Üretici, yalnız üretici. İyi ama, filozofu ne yapacağız? Saint-Simon fikir adamlarına büyük bir ödev yükler: kılavuzluk. Yaşadıkları çağa en iyi uyan sosyal düzeni onlar bulacaktır. Bunun için toplumu izlemeleri gerek. Önce tanımak, sonra yönetmek. Bir bakıma tanımakla yönetmek aynı şey. Tabiat her devirde en uygun devlet şeklini, en faydalı müesseseleri ilham etmiş.

Bir zaman rahipler kılavuzluk etmiş insanlara. Şimdi filozoflar, bilginler, sanatçılar kılavuzluk edecek. Rahipler derebeylik düzeninin koruyucusudurlar. Filozofların ödevi onlarla savaşmak, en kalabalık ve en yoksul sınıfın kafaca, bedence yükselmesini sağlayacak ahlâk ilkelerini yaymak ve kökleştirmek. Rahipler ortadan kalkacak mı? Hayır. Sadece bilginin ve bilginlerin emrinde çalışacak.

LİBERALİZMDEN AYRILIŞ

1816'ya dönelim. *"Endüstri"*nin çıkmasına yardım edenler çok geçmeden hayal kırıklığına uğrarlar. Anlaşmazlık konusu, yazarın siyasî tutumudur. Saint-Simon endüstriyle ilgili incelemeler yapmakla kalmıyor, çağdaş toplumu endüstriye dayanarak yorumlayan sosyal bir felsefe kuruyordu. Üreticiler sınıfı, endüstri şeflerinin yönetiminde maddî manevî bütün güçlere el koymalıydı Saint-Simon'a göre. Asilzadeler ve rahipler gibi asalak sınıflar ortadan kalkmalıydı.

Liberalizmin en selahiyetli temsilcileri böyle düşünmüyorlardı. Madam dö Staël asilzadelerin mecliste yer almasını tabiî sayıyor, Benjamin Constant, üyeleri kral tarafından tayin edilen bir âyan meclisini benimsiyordu. Emlâk sahiplerinin büyük çoğunluğu Şart'tan (Charte) yanaydı.[12] Şart âyan

12 1814 Şartı: Napolyon, çar Aleksandr'ın önderliğindeki Avrupa koalisyonuna yenilerek iktidardan düşmüştür. Çar, Fransızların istedikleri rejimi kendilerinin seçmesinden yanadır ve geçici bir hükümet kurularak bir anayasa kaleme alınması için Imparatorluk senatosuna yetki verir. Talleyrand'ın başkanlığında kurulan bir komisyon, 1789'u hareket noktası, sınırlı monarşiyi hedef kabul eder, önlerindeki örnek Ingiliz anayasasıdır. Ilk proje halkın egemenliği temeli üzerine oturtulmak istenir. Proje, aynı zamanda, siyasal gücü 1789'dan beri devam eden burjuvazinin de gerçek arzularını özetlemektedir.

Ancak XVIII. Louis özellikle halkın egemenliği ilkesinden rahatsız olur, projede değişiklikler ister. Sınırlı bir monarşiyi kabul etmektedir ama kendi iktidarının sınırlarını da kendisi çizmek istemektedir. Kabul edilen 1814 Şartı bütün yetkileri kralın şahsında toplar. Buna karşılık, özlerinden boşaltılmış da olsalar, kişi hak

meclisinin rolünü müesseseleştiriyor, asilzadelerle burjuvazi arasında denge kuruyordu. Böyle bir uzlaşma tarihî bir hâtıraydı, Saint-Simon'a göre, geçici bir statüydü bu. Üreticiler iktidara geçmelerini önleyecek her engeli yıkmalı, yalnız kendi sınıflarını düşünmeliydi.

Saint-Simon'un amacı çalışanları şuurlandırmaktı. Üreticiler aylaklara karşı birleşmeliydiler. Aylak üretime katılmayandı,

---

ve özgürlüklerinin başlıcaları Şart metnine alınır ve tek tek sayılır.

Şartın en önemli maddelerinden biri de, millî emlâk alıcılarını rahatlatmaktadır. Bu maddeyle hem millî emlâğın satın alınmasıyla kazanılmış mülkiyet, hem de genel olarak mülkiyet hakkı güvence altına alınmaktadır.

Şartta kabul edilen temsilî rejime göre de, bundan böyle, devlete belli bir miktarın üzerinde doğrudan vergi ödeyen herkes seçimlere katılabilecektir, herkes, yani, gayrımenkul vergi mükellefi olan toprak sahiplerinin yanı sıra, tüccar ve sanayiciler de. 1789 ruhunu yaşatan liberal görüşlü sanayicilerin, Eski Rejimi savunan ve Devrime karşı olan büyük toprak sahiplerinin yanı sıra siyasî hayatta seslerini duyurabilmeleri imkânı, siyasî ve sosyal sonuçları bakımından son derece önemli bir gelişmedir.

Sonuç olarak, 1814 Şartında yetkiler kralın ve bakanların elindedir ama yürütmenin karşısında iki meclisle temsil edilen bir yasama gücünün kabul edilmesi, Şartın, uzun vadede, parlamenter bir rejime geçiş imkânını da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Nitekim uygulamada, parlamenter bir rejime yöneliş, Birinci Restorasyon'dan itibaren kendini hissettirecek, yasama meclisi yürütmeyi kontrole başlayacak, ancak bunu yaparken de krala saygıda kusur etmeyecektir. Artık milletvekilleri bütçe oylamalarında olsun, verdikleri önerge ve gensorularla olsun yürütmeyi kontrol edebilmekte, ondan hesap sorabilmektedirler.

Nasıl Restorasyon ve 1814 Şartı bir Eski Rejim'e dönüş özlemi ifade ederek Devrim yanlılarını ve liberalleri ürkütürse, Napolyon'un Elbe adasından dönüşü de, kralcıları ürkütecektir. Artık Eski Rejimi savunanlarla Devrimi ve hatta İmparatorluğu savunanlar arasındaki yumuşamanın devam etmesi mümkün değildir, Fransız halkı iki ayrı düşman cepheye ayrılır. 1815'te yeniden yürürlüğe giren 1814 Şartı da, birbiriyle bağdaşamayan bu iki zıt dünyanın ihtirasları ve menfaatleri karşısında anlamını kaybetmiş gibidir.

Yine de XVIII. Louis, içine düşdüğü bu zor durumdan kurtulmayı başaracak, taşıdığı kan gereği bir Eski Rejim kralı olmak istemesine rağmen, mantığı, alçak gönüllülüğü ve dürüstlüğü sonucu parlamenter bir kral olacaktır. Şartın getirdiği anayasal rejimi kabullenmekle birlikte kendisi de ön planda kalacak, kamu oyunu kontrolü altında tutarak herhangi bir devrim öncesi ortamın oluşmamasına gayret gösterecektir.

Ölümü üzerine yerine geçen X. Charles ise, parlamenter rejimin tam tersi olan Eski Rejim usulü bir krallık peşindedir. "Devletin güvenini sağlamak" amacıyla çıkardığı Temmuz kararnamelerinden sonra iktidarda kalamaz. 1830 Devrimi ile tahttan indirilir.

çiftliğini kiraya veren toprak ağası, parasının faiziyle yaşayan burjuva. Şehirle köyü birbirinden ayıran önyargılar unutulmalıydı artık. Saint-Simon, fabrikatörlerle bankacılara, "köylüler tabiî müttefikinizdir" diye sesleniyordu, "onlarla anlaşın, şatolardaki aylakların, kışlalardaki aylakların, adliyedeki aylakların boyunduruğundan kurtarın onları. Siz yapın bütçeyi..."

Yazarın siyasî radikalizmi, aboneleri kuşkulandırdı. 1817'de dergiyle ilgilerini kestiler. Polis müdürüne yolladıkları bir mektupta *"Endüstri"*de yayımlanan fikirlere hiçbir şekilde katılmadıklarını resmen bildiriyorlardı.

Liberal büyük burjuvaziyle Saint-Simon arasındaki ilk kopuştu bu. *"Endüstri"* düşünceye yeni ufuklar açıyordu. Saint-Simon başka sosyal tabakaların sözcüsüydü artık. İkinci derecedeki sebepler ne olursa olsun, bu kopuş Saint-Simon'la liberal ideoloji arasında tam bir anlaşmazlık olduğunu ispat ediyordu. Saint-Simon -açık veya kapalı- liberalizmin belli başlı temalarını sistemli olarak tenkit etmekteydi.

HÜRRİYET VE FERDİYETÇİLİK

Liberal, gerek politikada, gerekse iktisatta meseleleri ferdî münasebetler çerçevesi içinde inceler. J. B. Say'e göre ferdî teşebbüsler her türlü ekonomik faaliyetin kaynağı ve şartıdır. Saint-Simon bu ferdiyetçi ideolojinin karşısına sosyal bir güçle çıkar. Toplumun yapılara ayrılmış bir varlık olduğunu ispat eder. İnsanlar, sınıflarının çizdiği ve kolektif hayatın gerektirdiği görevler ve roller yüklenirler.

Liberal için sosyal hayatın ilkesi hürriyettir. Saint-Simon'a göre, hürriyet ne sosyal düzenin gerçek temelidir ne de kolektif faaliyetin gayesi. "İnsanlar hür olmak için bir araya gelmez", cenk etmek veya üretmek için bir araya gelir. Bu ihtiyaçlara göre kurulan modern toplumda, endüstri organizasyonu, sosyal hayatın gerçek temelidir.

Doktrin anlaşmazlıklarının yanında daha derin bir ayrılık, bir metot ayrılığı da vardır. Liberal yazarlar sosyal ve siyasî tahlillerinde toplumun ilkelerini meydana çıkarmağa uğraşırlar. Bu ilkeler hem rejimin temeli olacaktır, hem de isabetli bir politikanın düzenleyici kuralları. Constant boyuna tekrarlar: sosyal düzenin ilkesi fert hürriyetidir, bu hürriyet insanın tabiî hakkıdır. Liberal bu hürriyetçiliğiyle onsekizinci asır felsefî düşüncesinin ana temalarından birini devam ettirdiğine inanır. Bu anlayış Constant'ı idealist metotlara götürür. Oysa *"Cenevre Mektupları"*ndan, *"Endüstri"*ye kadar, sosyal güçlerin çokluğu ve birliği üzerinde duran Saint-Simon sosyolojik bir metot kurmuştur. Toplum hareket halinde bir bütündür yazara göre, birbiriyle karşılaşan maddî, fikrî ve ahlâkî güçlerin dengesi veya dengesizliğidir. Toplum ilkelerden çıkarılamaz, oluş halinde bir realitedir, tarihî bir realite. Bu realitenin kalıpları ve yapısı birbiriyle karşılaşan güçlerin bütününden ibarettir.

Siyasî bakımdan liberalleri, anayasacıları, cumhuriyetçileri uğraştıran problem, kuvvetlerin dağılışıdır. Monarşi mi, temsilî hükümet mi, parlementer rejim mi, cumhuriyet mi, üzerinde durulan mesele budur. Liberal iktisatçılar ise politikayla iktisadı birbirinden ayırırlar. Say, servet üretimin, çeşitli siyasî rejimlerde aynı kalabileceğini gösterir. Saint-Simon sosyolojik metot sayesinde, siyasî ve iktisadî problemleri liberallerden bambaşka bir tarzda ortaya koyar, onları bütün bir perspektif içinde ele alır, liberallerin hiç dokunmadığı birtakım meselelere el atar. Ona göre siyasî şekilleri tayin eden, toplumun belli bir devirdeki genel durumudur. Bu itibarla, en iyi hükümet şekli üzerinde kafa yormak manasızdır. Toplumun yaratıcı güçlerini, kurulan yeni münasebetleri incelemek lâzımdır. Hükümetlerin zorunlu gelişmesini ancak bu sayede önceden kestirebilir, bugünkü rejimin devam edip etmeyeceğini haber verebiliriz. Artık

toplumun temel güçleri ordu, asilzadeler, rahipler değil, üreticilerin bütünüdür. Demek üreticiler sınıfı ister istemez sosyal kuvvetlerin başına geçerek yeni bir toplum yaratacaktır. Bu toplumda idareciler hükümet edenler değil, üretimi düzenleyenler olacaktır sadece.

MÜLKİYET

Liberal için mülkiyet temel haklardan biridir, istibdadın muhtemel tehditlerine karşı bir garantidir (Constant). Saint-Simon için mülkiyet biçimi, üretimin icaplarına uyar ve uymalıdır. Üretim için zararlı olan mülkiyet şekilleri ortadan kalkmalıdır.

"Her ülkenin temel kanunu, mülkiyeti ve ona riayeti sağlayan hükümleri koyan kanundur. Herhangi bir mülkiyet sistemi, prensip olarak başka bir mülkiyet sisteminden ne daha iyidir, ne daha kötü. Mülkiyeti düzenleyen hükümler zamanla değişir ve değişmelidir. Kanun koyucu gelecek nesilleri zincirleyemez."

Saint-Simon mülkiyetin sosyalleştirilmesini, millîleştirilmesini, ortak hale getirilmesini istemez. Daha doğrusu açıkça ve doğrudan doğruya istemez. Toprak paylaştırılmayacaktır ama, eninde sonunda en ehliyetli üreticiler tarafından işletileceğine göre, özel mülkiyet manasını kaybedecektir. Krediyi umumîleştirir Saint-Simon. Ortak bir sermaye fonu kurulacak, bu parayı bankacılar dağıtacaktır; bankaları hükümet veya devlet bürokrasisi değil, bir merkez bankası kontrol edecek, merkez bankasını da meslekî bir kamu oyu.

Saint-Simon bankerlere genel üretici adını verir. İktisadî hayatın imkân ve ihtiyaçlarını en iyi onlar bilir. Bütün teşebbüsleri desteklemek, en becerikli, en faal üreticilere kredi dağıtmak bankacıların başlıca görevi.

Saint-Simon bir plütokrasi kurmak istemez. Bankacılar

bir finans aristokrasisi değil, filozofların daha doğrusu sosyologların telkinlerinden faydalanan birer uygulayıcıdırlar.

ÜRETİCİ Mİ TÜKETİCİ Mİ?

Saint-Simon'u klasik iktisatçılardan ayıran bir nokta daha var. Adam Smith, J. B. Say ve bütün liberal ekol hep tüketiciyi dikkate alır. Ekonomik dünyada ağır basan: tüketici. Üretici ona malını sunar. O da ihtiyaç duyduğu malların en iyisini ve en ucuzunu alır. Tüketicinin çıkarı bütün insanların çıkarıdır. Çünkü herkes tüketicidir. Üç-beş üretici bir tekel kurup tüketiciyi sunî bir fiyatı kabule zorlayınca toplumun çıkarı zedelenmiş olur.

Saint-Simon için ise, önemli olan üreticidir. Geniş bir ortaklıktır insanlık. Bu ortaklığın amacı üyelerin refahını arttırmaktır. Herkes harcadığı emeğe, başka bir deyişle ortaklığa koyduğu sermayeye göre karşılık alır. Tüketici başkalarının yarattığı değeri yok edendir. Tüketiciler üreticilerin sırtından geçiniyorlarsa düzen bozuktur, bugün olduğu gibi. Endüstri rejiminde toplumu, üretici yani ehliyet yönetir. Ehliyetin ölçüsü eserdir.

Adam Smith için menfaatleri uzlaştırmanın yolu ticarî rekabettir, Saint-Simon için meslekî yarış. Klasik iktisatçılara göre, insan faaliyetinin başlıca saiki kazanç arzusu. Bu arzuyu dizginleyen tek his: kanun korkusu. Saint-Simon için de servet hırsı hareketlerimizin başlıca saiklerinden. Ama onu dizginleyen his, korku değil, sevgi. Saint-Simon'a göre devletin ödevi mülkiyeti üretime en uygun biçimde düzenlemektir. Toplumu yönetenlerin, mülkiyet rejiminde değişiklik yapmakla görevli oldukları, liberal iktisatçıların aklından bile geçmez. Saint-Simon'a göre, "devlet çalışamayacaklara yardım, çalışabileceklere iş sağlamalı, böylece işçilerin hayatını güven

altına almalıdır". Hayat ve iş: işçilere tanınan bu iki hak: Saint-Simoncu sosyalizmin ilk tohumları.

EŞEK ARILARI, BAL ARILARI

Saint-Simon için emek, sosyal bir ödev. İş bir boyunduruk, bir ceza, bir angarya olmaktan çıkmalı, bir zevk olmalıdır, toplumun yükselmesi için bir manivela olmalıdır. Tek sınıf kalmalıdır toplumda: çalışanlar sınıfı. Yıllarca sonra Marx da, proletarya biricik sınıf olmalıdır, diyecekti.

Devlet bir şirkettir, bir çalışanlar şirketi. Toplum bir atölyedir. Üretici kelimesini bayraklaştıran Saint-Simon'a göre, insanı insan yapan: yaratıcılığı. Saint-Simon'dan sonra toplum ikiye ayrıldı: çalışanlar, aylaklar. Tembellik bir imtiyazdı eskiden, bir asillik belgesiydi. Ölesiye çalışan bir kalabalık ve bu ıztırap içinde çalışan insanlara küçümseyerek bakan bir avuç aylak.

Saint-Simon için aylak yani eşek arısı, çalışmadan yiyendir: rahip, asker, toprağa alın terini katmayan mülk sahibi. Saint-Simon için bal arısı topluma yararlı bir iş görendir: tüccarlar, fabrikatörler, çiftçiler, bankacılar, bilginler, sanatçılar, memurlar, işçiler. Emek, Saint-Simon'dan beri küçültücü olmaktan çıkmıştır.

HANGİ SINIFIN ADAMI?

Saint-Simon'un liberal çevrelerden yavaş yavaş nasıl uzaklaştığını gördük. Uzun zaman tek başına savaşan *"Parabol"* yazarının fikirleri 1820'den sonra yankılar uyandırır ve üstat gözlerini kapar kapamaz adını taşıyan bir mektep kurulur. Demek ki çölde vaazlar vermiyordu üstat, düşünceleri bazı çevrelerin temayüllerine uymaktaydı.

Saint-Simon'un son yılları fildişi kulede değil, dostları ve

şakirtleri arasında geçer. Kim bu şakirtler? Halktan mıdırlar? Hayır. Ama halkçıdırlar. Çoğu Politeknik Okulu mezunudur. Daha sonraki Saint-Simoncuların büyük bir kısmı da, aynı mektepden yetişmedir. Şakirtlerin hiçbiri zengin değildir henüz. Siyasî geçmişleri yoktur: mühendisler, bankacılar, iktisatçılar yani endüstri faaliyetine doğrudan doğruya katılan insanlardır bunlar. Saint-Simoncu teşebbüslerin ne sahipleri, ne başlıca kazançlılarıdırlar. Henüz katılaşmamış bir sınıf, daha doğrusu zümre. Bu zümre daha düzenli bir toplumun özlemini çekmektedir. İktisadî bünyedeki tezatları açıkça görebiliyor. Sosyal problemin çözüm yolunu esaslı bir bünye değişikliğinde ve endüstriyel gelişmede aramaktadır. Meşrutî hükümdarlığa ve iktisadî liberalizme karşıdır. 1825'in genç ve idealist kadrosunu, İkinci İmparatorluğun[13] iktisatçı kadrosuyla karıştırmamak lâzım.

---

13 İkinci İmparatorluk: III. Napolyon'un 1852'de yerleştirdiği ve 1870 yılına kadar süren hükümet şekli.

1848 Fransız Devrimi siyasî olmaktan çok sosyal nedenlerle patlak verir. 1840'lardan beri Fransa her türlü sosyalizme açıktır ama Fransa'da sosyalizm, 1789 Devriminin hazırladığı eşitlikçi, demokratik, devletçi bir kalıba göre şekillenir.

1848 Devrimi siyasî ve sosyal zorluklar içinde doğar. Devrimcilere göre, dilekleri reformlar yeteri kadar olgunlaşmamıştır, elde edilen zaferi henüz değerlendirmeye hazır değillerdir. Bu yüzden harekete geçirilen kuvvetler yönlendirilememiş, pek farkında olmadan yaklaşık dört yıl sürecek bir buhranlar ve karışıklıklar dönemine yol açılmıştır. Bu dönemde tek bir devlet adamı yetişmemiş ya da ortaya çıkmamış, bu kördüğümü sonunda Napolyon isminin hatırasını taşıyan bir başka Napolyon çözmüştür.

I. Napolyon'un yeğeni olan Louis-Napoléon Bonaparte, 1848'de kabul edilen anayasa gereği yapılan seçimler sonucu devletin başına geçer, 1851 yılı sonlarına kadar kişisel iktidarını parlamenter rejimin yerine geçirmek için uğraşır ve bunda da başarılı olur. Beş kişilik bir komitenin gizlice kaleme aldığı 1852 anayasası, I. Napolyon ve Birinci İmparatorluk modeli üzerine hazırlanır. Yeni anayasa gereği seçimler yapılacak ve bir imparator seçilecektir. Bu imparator, III. Napolyon ismini alacak olan Louis-Napoleon'dan başkası değildir.

1852-1870 arasındaki İkinci İmparatorluk, siyasî kurumları itibariyle birincisinden pek farklı değildir, milletin huzurunda sorumlu tek kişi imparatordur.

Ancak 1804'le 1852 arasında geçen zaman boyunca Fransa, parlamenter bir rejim dönemi yaşamış, genel seçim sistemi kabul edilmiş ve uygulanmıştır. III.

Sosyal adaletsizliğin şuurudur Saint-Simon, halk tabakalarının memnuniyetsizliğidir. Saint-Simon düşüncesi akıncı bir düşünce. Ondokuzuncu asrın başlarında liberalizme karşı girişilen mücadelenin bayrağı Saint-Simon. Saint-Simon'un eserleri bir nevi ithamname. Yazar kazanılmış bir davayı müdafaa etmez. Yeni bir sosyal hareketin, sosyalizmin yaratıcılarındandır.

Bununla beraber Saint-Simon'u liberalizme bağlayan sosyalizm tarihçileri var: "Kant ne kadar sosyalistse Saint-Simon da o kadar sosyalist" diyor Max Beer. "Kant liberal bir filozoftu. Saint-Simon liberal bir iktisatçı. Saint-Simon'un düşüncelerine ıslahatçı bir sosyal eğilim getiren şakirtleridir. Nitekim Yeni-Kantçılar da, modern ilmî sosyalizmi tanıdıktan sonra üstatların derslerini Marksizmle kaynaştırmağa çalışmışlardır. Saint-Simon düşüncesi düpedüz bir burjuva düşüncesi. Saint-Simon hayatı boyunca liberal kaldı. İşçi hareketlerini yakından izleyen bir liberal".[14]

Çağdaş iktisatçılardan birçoğunun Saint-Simon'a uygun gördüğü yer araftır. Gaeton Pirou'ya göre "sosyalizmin belli bir amacı var: sosyal adalet. Bu amaca varmak için izlediği yol üretim araçlarının topluma mal edilmesi. Bu iki unsuru birleştirmeyen doktrine sosyalizm denemez. Ne Eflâtun sosyalisttir, ne anarşistler. Saint-Simon'u katıksız bir sosyalist saymak yanlış. Gerçi üstat mirası mahkûm eder, ama özel mülkiyete dokunmaz".[15]

Napolyon da genel seçimi kabul edecek, ismen de olsa, bir yasama meclisinin seçilmesine ses çıkaramayacaktır. Zamanla bu meclis çevresinde parlamenter talepler şekillenecek, çeşitli muhalefet unsurları, geçici de olsa, bir koalisyona gidebilecek, III. Napolyon'un 1852-60 arasındaki otoriter dönemi 1860-1870 arasında, yerini daha liberal bir döneme bırakacaktır.

İkinci İmparatorluk, Prusya ile savaşta Fransa'nın Sedan yenilgisi (2 Eylül 1870) ve III. Napolyon'un esir düşmesi üzerine son bulur.

14 Max Beer'den yapılmış bu alıntının kaynağını bulamadık.

15 Pirou (Gaeton), İntroduction à l'Etude de l'Economie Politique (İktisat üstüne bir İncelemeye Giriş), Sirey, Paris 1939. s. 259.

René Gonnard "Ondukuzuncu asır sosyalizm tarihini Saint-Simon ile başlatmak âdet olmuş diyor. Hatta çok defa kolektivizmin kaynakları da Saint-Simon doktrininde aranır. Hakikatta Saint-Simon'u tam bir sosyalist saymak güçtür. Sosyalizm, şakirtlerinin eseri. Saint-Simon doktrini, iktisadî liberalizmin bir uzantısı, biraz aşırı bir şekli. Belki de şakirtleri olmasa, Saint-Simonculuk sosyalizm tarihinde yer almayacaktı".[16]

Sol yazarlar arasında da Saint-Simon'u ilerici bir burjuva sayanlar var. Çağdaş bir Fransız Marksisti ona ayırdığı incelemeyi şu satırlarla bitirir: "Saint-Simon'un eseri o devir için ilerici, bir yandan J. B. Say'in liberalizmine, öte yandan Chateaubriand, Bonald, Maistre'in teokratik düşüncesine karşı. Saint-Simon kapitalist anarşinin birçok yönlerine ışık tutar, bu bozuk düzenin yerine geçecek rejimin hayalî ber taslağını çizer. Hem düzensizliğin fiziğini, hem de düzenin metafiziğini kurar. Her mülkiyet biçiminin farklı bir siyasî yapı yarattığını ileri sürer. Tarih bir sosyal fiziktir. Sınıf tezatlarından kurtulan toplumda Saint-Simon insanın insanı sömürmeyeceğini, insanların elele vererek tabiatı istismar edeceklerini söyler. Bir sınıfın diğer bir sınıf üzerindeki baskısını sağlayan devlet de, sınıfsız bir toplumda ortadan kalkacak ve kişilerin hükümeti yerine eşyanın idaresi geçecektir".[17]

16 Gonnard (René), Histoire des Doctrines Economiques (Iktisadi Doktrinler Tarihi), Pichon, Paris 1941. s. 454.

17 Garaudy (Roger), *a.g.e.*, s. 100.

II. SAINT-SIMON VE SOSYALİZM

SON ASİLZADE, İLK SOSYALİST[18]

Sosyalizme düşman bir felsefe tarihçisi, Paul Janet, Saint-Simon'u, ölümünden yarım asır sonra yazdığı bir makalede, çağdaş sosyalizmin kurucusu olarak vasıflandırır. Kendisini dinleyelim: "Belirtmeğe değer bir olay: Ondokuzuncu asır sosyalizmi, doğuşunda ihtilâlci zihniyetten tamamen uzak, hatta onunla çatışma halindedir. Saint-Simon'la 93'ün demagogları arasında hiçbir bağ yok. Yazılarında pervasız görüşlere rastlarsınız, hayal kurduğu da olur ama Saint-Simon'da ne isyan duygusundan, ne sosyal kinden, ne demagojik ihtirastan eser vardır. Liberalizmin anarşik düşünceleri de, teolojik fırkanın gerici fikirleri de, hasretini çektiği toplumu gerçekleştiremeyeceği için yeni bir sistem kurmağa çalışır. Saint-Simon sosyalizmi, onsekizinci asır sosyalizminden, Jean-Jacques'inkinden, Mably'ninkinden, Saint-Just'ünkinden

18 Saint-Simon'u "son asilzade ilk sosyalist" olarak tanıtan ilk biyograflarından biri de Nicolas Hubbard'dır (1828-1888). (Cemil Meriç)

de çok başka. Onsekizinci asır komünizmi, kadim cumhuriyetlere, bilhassa İsparta'nın müesseselerine hayranlıktan doğmuştu, pek tanımıyordu da bu cumhuriyetleri. Servete karşıydı, ahlâk bozucuydu servet. Sanayi ile ticaret meşum birer müesseseydiler. Saint-Simon'un görüşleri bambaşka. Saint-Simon sosyalizminin kaynağını, yanlış yorumlanan klasik edebiyatta değil, ekonomi politikde aramalıdır. O, ne lüksün aleyhindedir, ne servetin, tam tersine başlıca kaygısı toplumun refahıdır. Saint-Simon'un doktrini bir ütopya mıdır? Eflâtun'unki ütopyaysa, evet. Kucağında geliştiği toplumun gerçek şartlarını mübalağa ettiği, idealize ettiği ölçüde ütopya".[19]

Tecessüsü düşüncenin bütün ufuklarını tarayan bir Sorbon hocasına, Emile Faguet'ye göre, Saint-Simon inkârları ve eğilimleriyle sosyalist, şakirtleriyle sosyalist, eserinin bütünüyle sosyalist. Yalnız, aristokratik bir sosyalizm bu. Saint-Simon'da sosyalist bir sistem yoktur. Ama bütün sosyalist mektepler onun bazı cümlelerine, hatta bazı sayfalarına dayanırlar. Saint-Simon'a göre dünya hürriyete doğru gitmiyor, gidemez de. Sebep, gittikçe artan iş bölümü. İnsana hürsün demek, fabrikanın çarklarından her hangi birine hürsün demek kadar saçma. Hürriyetle medeniyet birbirinin zıddı. Toplum sözleşmesinin amacı kişiye daha çok hürriyet değil, mutluluk sağlamak. Saint-Simon mülkiyete bağlı, çünkü aristokrat. Mülk sahibi topluma yararlı olmağa zorlanınca, mülkiyetin mahzuru kalmaz. Hem aristokrat, hem sosyalist Saint-Simon. Tezatlarının kaynağı bu ikilik. İlkel bir sosyalizm diyor Faguet, ilkel, kimine göre de çocuksu ama öncü.[20]

---

19 Janet (Paul), "Le fondateur du socialisme moderne: Saint-Simon" 'Çağdaş sosyalizmin kurucusu: Saint-Simon), Revue des Deux Mondes, 15 Nisan 1876. s. 765 v.d.

20 Faguet (Emile), Politiques et Moralistes du XIX eme siècle (Ondokuzuncu Yüzyılın Siyaset ve Düşünce Adamları) Lecène Paris 1899. Cilt 2, s. 32 ve 38.

Saint-Simon'u, felsefe dünyasına Fransa'nın ilk sosyalisti olarak tanıtan Georges Weill, "Marx, çok daha karamsardır, diyor, Lassalle sosyal davayı maddîleştirir. Saint-Simon için en önemli amaç insanlığın moral gelişmesi; Cermenle Fransız arasındaki fark".[21]

Tanınmış sosyolog Emile Durkheim'e göre, Saint-Simon hem, sosyolojinin, hem de sosyalizmin kurucusu: Saint-Simon'un düşüncesi ondokuzuncu asırda gelişen bütün düşünce akımlarını kucaklayacak kadar girift. Yeni bir tarihî metot, pozitif felsefe, sosyalizm... hepsini tek kelimede toplamıştı Saint-Simon: endüstriyalizm.[22]

SOSYALİZM VE ÜTOPYA

Sosyalizm kelimesinin mucidi olmakla övünen bir Fransız yazarı, Louis Reybaud, 1840'da kaleme aldığı, bir yıl sonra da Fransız Akademisinin ödül verdiği ünlü "Islahatçılar ya da Modern Sosyalistler Üstüne İncelemeler" adlı kitabında şöyle der: "Sosyalizm silahlarını terketmemiştir henüz, ütopyalar yaşıyor. Toplumun çeşitli tabakaları tehlikeli hülyalar peşinde: insanlığı mutluluğa kavuşturmak. Bu ezelî rüyanın çehresi de, konuştuğu dil de ülkeden ülkeye değişiyor, ama ütopya hep aynı".[23]

Ahlâkî ve Siyasî İlimler Akademisinin bu sevimli üyesi, Engels'den çok önce Owen'ı, Fourier'yi, Saint-Simon'u ütopyacı olarak teşhir eder. Şu farkla ki, Engels'e göre, Marx öncesi sosyalizm ütopyadır. Reybaud'ya göre gelmiş gelecek bütün sosyalizmler, yani sosyalizmin kendisi ütopya.

---

21 Weill (Georges), Un Précurseur du Socialisme: Saint-Simon et son Oeuvre (Sosyalizmin bir Öncüsü: Saint-Simon ve Eseri), Perrin. Paris 1894.

22 Durkheim (Emile), *a.g.e.*, s. 280-281.

23 Reybaud (Louis), Etude sur le Réformateurs o u Socialistes Modernes (Reformcular ya da Çağdaş Sosyalistler üzerine İnceleme), Guillaumin, Paris. Yedinci baskı, 1864.

Burjuvazinin sosyalizm karşısında ne derin bir şefkat duyduğunu öğrenmek isteyenler Fransa'nın en büyük felsefe sözlüğünü karıştırsınlar. İlk baskısı 1844-1851'de yayımlanan bu değerli eserde, Saint-Simon'un adı yoktur, Saint-Simonculuk sosyalizme ayrılan "methiye"nin son sütunlarına misafir edilir. Kendi kendini yıkan bir doktrindir bu, bir hatalar dizisidir. Dinde panteizm, ahlâkta materyalizm, politikada despotizm, bunlardan her biri insan aklı, insan vicdanı tarafından binlerce defa reddedilmiştir. Makalenin pek tanınmış yazarı A. Franck'a göre, bunların üçüne de en ilkel topluluklarda rastlamaktayız. İnsanlık ilerledikçe bunlardan uzaklaşmaktadır. Mesela dinî panteizmden Brahmanizmle Budizm doğmuş. İhtirasların kutsallaştırılmasına örnek, Yunan mitolojisi. Despotizm bütün barbar devletlerin hükümet şekli. Demek ki, Saint-Simonculuk diline doladığı ilerleme felsefesiyle tezat halinde. Saint-Simoncular, "herkese ehliyetine, her ehliyete eserine göre" diyorlar. Doğru ama, bu hiç de yeni bir fikir değil. Güç olan gerçekleştirilmesi. Kim yapacak bu işi? Adalet kendiliğinden belirecek, kendiliğinden gerçekleşecek. İnsan âciz bir kul, v.s. Bir kelimeyle sosyalizm abesin ta kendisidir. Sosyal düzen demek, ahlâk düzeni demektir. Hürriyete, mülkiyete, aileye saygı olmayan yerde toplumdan söz edilemez.[24]

Görüyoruz ki, Reybaud'nun kısa zamanda defalarca basılan ve sosyalizm aleyhindeki delilleri her fırsatta tekrarlanan "Modern Sosyalistler"i, Eflâtun'dan Saint-Simon'a kadar bütün sosyalistlere aynı damgayı vuruyor: ütopyacı.

Fransa'nın hâlâ en hacimli felsefe sözlüğü olan bir müracaat kitabının yazarı ise abes diyor sosyalizmlere.

Ondokuzuncu asrın birinci yarısında liberal Fransız

---

24 Franck (Ad.), Dictionnaire des Sciences Philosophiques (Felsefi Bilimler Lügati), Hachette, Paris. 3. baskı 1885. s. 1624 v.d.

düşüncesini temsil eden bu ünlü kişileri dinledikten sonra, kalemi Engels'e bırakalım. zira o da ondokuzuncu asrın birinci yarısında gelişen sosyalizmleri ütopyacı olarak vasıflandırır.

"1802'de Saint-Simon'un *Cenevre Mektupları* yayımlandı, 1808'de Fourier'nin ilk eseri. 10 Ocak 1800'de Robert Owen New-Lanark'ın başına geçti. Fakat o sıralarda kapitalist üretim tarzı ve netice olarak burjuvaziyle proletarya arasındaki çatışma çok az gelişmişti. İngiltere'de henüz doğan büyük endüstriye Fransa yabancıydı. Oysa, üretim tarzının yıkılışını kaçınılmaz bir zorunluk haline getiren çatışmaları büyük endüstri hazırlar.. O heybetli üretim kuvvetleriyle birlikte, bu çatışmaları yok edecek çareleri geliştiren de büyük endüstridir. 19. asrın ilk yıllarında yeni sosyal düzenin sebep olduğu uyuşmazlıklar gelişmekteydiler henüz. Çözüm yolları da oluş halindeydi..

... Sosyalizmin kurucuları da bu tarihî durumun baskısı altındaydılar. Kapitalist üretim olgunlaşmamıştı, sınıflar olgunlaşmamıştı. Nazariyeler nasıl olgunlaşabilirdi? İktisadî münasebetler rüşeym halindeydiler. Sosyal problemlerin çözüm yolları ancak insan kafasından fışkıracaktı. Toplum garipliklerle doluydu. Bunları ortadan kaldırmak, düşünen aklın göreviydi. Yapılacak şey daha mükemmel bir sosyal rejim yaratmak ve onu propaganda yoluyla topluma kabul ettirmekti. Bu yeni sosyal sistemler birer ütopya olmağa mahkûm-dular".[25]

Biliyoruz ki Saint-Simon, hiçbir zaman böyle bir ütopya kurmaz. Engels'in sözünü ettiği hayalperestler Owen'la Fourier'dir.

Tanınmış Rus Marksisti Plekhanov da ütopyacı sosyalizmi şöyle açıklar:

---

25 Engels (Friedrich), *a.g.e.*, s. 296-297.

"Madem ki insan hiç değişmiyor, madem ki insan tabiatının belli başlı özelliklerini tanıyınca, onlardan toplum ilmi ve ahlâkla ilgili bütün hükümleri matematik bir kesinlikle çıkarabiliyoruz, neden insan tabiatının ihtiyaçlarını yüzde yüz karşılayan ideal bir rejim düşünmeyelim? 18. yüzyıl materyalistleri 'en iyi kanunlar' teması üzerinde fikir yürütmeğe bayılırlardı. Bu araştırmalar, Aydınlıklar Çağı edebiyatının ütopyalar bölümüdür. 19. yüzyılın ütopyacı sosyalistleri de bu konuya dört elle sarıldılar. Sarıldılar ama, 18. yüzyıl Fransız materyalistlerinin antropolojik görüşlerini aşamadılar. İnsan onlar için de, materyalistler için de, sosyal çevrenin eseri. Onlar da materyalistler gibi fasit bir daire içindedirler: sosyal çevredeki değişiklikleri insanın değişmez özellikleriyle açıklamaya kalkarlar.

Çağımızın ütopyalarından çoğu tek amaca yönelmiş: en iyi kanunları bulmak. Bunun için en şaşmaz ölçü de insan tabiatı. Fourier ihtirasları çözümlemekle işe başlar. Robert Owen, insan tabiatının ana ilkelerine dayanır: akılcı hükümetin ilk görevi insan tabiatının mahiyetini tayin etmektir. Saint-Simoncular da felsefelerini insan tabiatı hakkında yeni bir anlayışa dayandırmak iddiasındadırlar. Fourier'cilere göre üstatlarının tasarladığı toplum düzeni su götürmez bir tümdengelim'ler sistemidir. Bu sistemin temelinde insan tabiatının değişmez kanunları vardır. Çeşitli sosyalizm okulları insan tabiatını son kıstas olarak ele almışlar, ama bu, insan tabiatının vasıfları hakkında çok farklı tarifler vermelerini önleyememiştir. Mesela, Saint-Simonculara göre, Owen'ın düşünceleri insan tabiatının eğilimleri ile öylesine çatışır ki, nasıl olup da bir nevi itibar kazandıklarına şaşmamak elde değil. Fourier'nin bir yazısı, Saint-Simon doktrininin insan tabiatının bütün temayüllerine aykırı olduğunu belirten sert atıflarla dolu. Yine, Condorcet zamanında olduğu gibi, insan tabiatının tarifi üzerinde anlaşmak geo-

metrik bir şeklin tarifini yapmaktan çok daha güç görünüyordu. İnsan tabiatı konusunda 19. yüzyılın ütopyacı sosyalistleri, 18. yüzyıl düşünce adamlarının hatasını tekrarlıyorlardı; o devrin bütün sosyal ilmi de aynı hataya düşmüştür ya. Ama sosyalistler o soyut kavramın boyunduruğundan kurtulmak ve somut bir temele dayanmak için büyük bir gayret göstermekteydiler. Saint-Simon'un araştırmaları bu bakımdan en dikkate değer olanları. Filozoflar, tarihi, çok defa az veya çok isabetle birbirini takip eden bir ihtimaller dizisi olarak ele alıyorlardı. Saint-Simon ise, tarihte her şeyden önce kanunlar arar. Ona göre insan toplumlarının ilmi, tabiat ilmi kadar kesin olabilir ve olmalıdır. İnsan toplumunun gelişme kanunlarını keşfetmek için bu toplumun tarihini incelemek lâzımdır. Ancak geçmişi anlayanlar, geleceği önceden görebilirler.. Thierry'ye, Mignet'ye, Guizot'ya göre, sosyal rejimin temeli mülkiyet münasebetleriydi. Mülkiyet münasebetlerinin modern Avrupa'da geçirdiği safhaları, ilk defa olarak, eşine az rastlanır bir vuzuhla aydınlatan Saint-Simon, daha da ileri gitmiş, tarihte esas rolü oynayan niçin başka münasebetler değil de bu münasebetlerdir sorusunu ortaya atmıştır. Ona göre bu sualin cevabını endüstriyel gelişmenin icaplarında aramak lâzımdır".[26]

1912 ile 1920 arasında Fransa'da yayımlanan Compère-Morel yönetimindeki on iki ciltlik sosyalizm ansiklopedisi Saint-Simon'a çağdaş sosyalizmin müjdecileri arasında yer verir. "Saint-Simon'un hatası materyalizme yükselemeyişindedir. İlmî sosyalizmin bütün müjdecileri içinde ilmî sosyalizme en yakın olanı odur. Marx'ın doğrudan doğruya müjdecisi ve hocalarından biridir. Saint-Simon burjuva devriminin gerçek karakterini çağdaşlarının hepsinden daha

---

26 Plekhanov (Georges), Essai sur le Développement de la Conception Moniste de l'Histoire (Monist Tarih Anlayışının Gelişmesi üzerine Deneme), Moscou, 1956. s. 41-45.

aydınlık olarak görmüş, burjuvazinin iktisadî yükselişini haber vermiş, bu sınıfın tarihî görevini kavramıştır".[27]

Sosyalizmin tarihçilerinden Elie Halévy'ye göre "Saint-Simon, sosyalizmi, liberal iktisattan doğan ve hissedilmez bir gelişmeyle ondan ayrılan bir sosyalizm. Saint-Simon, Say'inkinden çok başka bir doktrin kurduğunun pek farkında değildir. İleri sürdüğü ilkeleri mantıkî sonuçlarına ulaştıran şakirtleridir. Saint-Simon için endüstriyel eşitlik, herkesin topluma kattığı değer ölçüsünde -yani kendi pozitif ehliyeti ölçüsünde- bir kazanç elde edebilmesidir. Sermaye de pozitif ehliyetler arasındadır. Nasıl olur bu? Çalışmadan faiz alan kapitalisti başkalarının emeğiyle geçinen bir aylak saymayacak mıyız? Üstelik bu para alın teriyle de kazanılmamış, miras yoluyla elde edilmişse? Saint-Simon, endüstriyel sistem tam bir eşitlik ilkesine dayanır diye yazar, doğuştan gelme her türlü hakka, her türlü imtiyaza karşıdır. Sonra da kalkar, servetin çalışanlarda bir ehliyet işareti olduğunu söyler. Açık bir tezat değil mi? Saint-Simon bu meselelerin hallini şakirtlerine bırakır. Önemli olan onun bu meseleleri ortaya atmış ve bir sosyalizm kurmuş olmasıdır. Saint-Simon, sosyalizm kelimesini kullanmaz. Kelime onun ölümünden on yıl sonra yaygınlaşacaktır. Ama daha 1825'den itibaren şakirtler ferdiyetçiliğe cephe alacaklardır. Kaldı ki Saint-Simon ve şakirtlerinin dilinde sosyal kelimesi bir parça sosyalizm manasındadır".[28]

Bir başka sosyalist tarihçi, René Viviani, "Saint-Simon doktrinin temelleri sapasağlam sosyalisttir, diyor, çalışan sınıf

---

27 Compère-Morel, Encylopédie Socialiste, Syndicale et Coopérative de l'Internationale Ouvrière publiée sous la direction de Compère-Morel (Compère-Morel'in başkanlığında, İşçi Enternasyonali Kooperatif, Sendikal ve Sosyalist Ansiklopedisi), 12 cilt. A. Quillet, Paris 1912. Cilt 1: Un Peu d'Histoire (Bir parça tarih), s. 49 v.d.

28 Halévy (Elie), "La doctrine économique de Saint-Simon" (Saint-Simon'un iktisadi doktrini), Revue du Mois, 10 aralık 1907.

yararına aylak ve savaşçı sınıfı mülkiyetten mahrum eder Saint-Simon. İnsanı çalışmaya bağlar".[29]

Çağdaş Marksistler, Saint-Simon'a karşı, üstatlarından daha haşindirler. Jean Dautry'e sorarsanız, "sosyalizmi özünden ayırmadıkça, gerçek sosyalizmi tarihî bakımdan işçi sınıfının ideolojisi olarak görmekten vaz geçmedikçe, kont Henri de Saint-Simon'un düşüncelerinden çoğuna sosyalist vasfını veremeyiz. Saint-Simon, modern işçi hareketinin yoğunlaşmasından önce yaşadı. Bu itibarla düşünce tarihinde Ansiklopedistleri devam ettirir ve Marx'ı müjdeler. Onu tanımlayacak en yerinde sıfatlar: Ansiklopedist-sonrası, sosyalist-öncesidir. Şakirtleri üstatlarını anlamamışlardır. Altı yıl en yoksul ve en kalabalık sınıfın yükselmesi için çalışmışlarsa da, Enfantin'in başkanlığı altında saçma sapan bir din icat etmişlerdir. Bu dinin Saint-Simon'la ilgisi yoktur.

Bununla beraber, o geniş ufuklu asilzadeyi, o sonradan zenginleşmiş burjuva devrimcisini, o yoksul bilgini, kapitalist burjuvazinin o başarıya ulaşamamış siyasî müşavirini bağrına basacak olan yine de sosyalistlerdir. Çünkü, onlar da Saint-Simon gibi zamanlarındaki tarihî akımın başındadırlar.[30]

Sosyal düşünceler tarihçisi Maxime Leroy'ya göre, "sosyalizmler sosyalin gelişmesinden, derinleşmesinden ibaret. Arada bir kopuş yok, bir süreklilik var. Marx'tan önceki bütün sosyalizmlere ütopyacı demek yanlış. Saint-Simon ne kadar ütopyacıysa, Marx da o kadar ütopyacı. Kaç millet varsa, kaç nazariyeci varsa o kadar da sosyalizm var. Ama hepsinin de temeli aynı, hepsinin de dile getirdiği aynı sınıfın, işçi sınıfının acıları ve ümitleri.

---

29 Viviani (René), Histoire Socialiste de la Révolution (Devrimin Sosyalist Tarihi), "La Restauration" cilt 7. Bkz. Leroy Maxime, Histoire des Idées Sociales en France, Gallimard Paris 1962, cilt 2, s. 237.

30 Dautry (Jean), Saint-Simon, Textes Choisis. Préface et commentaire par J.D. (Seçme Parçalar. Giriş ve notlar J.D.), Editions Sociales, Paris 1960.

Saint-Simon, özel mülkiyetin yeni baştan çoğunluğun yararına düzenlenmesini ister. Böyle bir reformun gerçekleşmesi fert mülkiyetinin yavaş yavaş geçmişe karışması demektir. Sosyalizm, mülkiyetin -komünist, kolektivist veya kooperatifçi metotlarla- bir anda yok edilmesini istemez. Amacı daha umumîdir: mülkiyeti ferdin müdahalesinden kurtaran bir üretim rejimine tâbi kılmak. Saint-Simon'un sisteminde, müteşebbis, halkın hizmetinde bir "yönetici"dir sadece, kendi başına buyruk değildir, geniş bir idare cihazının içinde bir çarktır. Bu cihazın görevi, bütün üyelerinin yaşayışını hem maddî hem de manevî bakımdan yükseltmek. Yarının toplumunu çalışanlar yönetecektir. Saint-Simon, o güne kadar bir fakirler yığını olarak ele alınan işçi sınıfına sosyal bir kişilik kazandırır. Artık fakir yok, fakir işçi var. Fakir, kilise avlusundan çıkmış, keşkülünü fırlatmış, çalışan bir insan olmuştur. Yoksuldur ama, çalışmak isteyen bir yoksul. Ve çalıştığı halde fakir kaldığı için ahlâk ve iktisat açısından ilgiye değer. Yoksuldur çünkü ya hakkı olan ücreti alamıyordur ya da işsizdir. Saint-Simon, iktisada yeni bir vazife yükler: fakirleri göz önünde bulundurarak toplumu yeni baştan düzenlemek. Çoğunluk ön plana geçiyordu artık. Bakışlar ücret verenden ücret alana, topraktan fabrikaya, çiftçiden demirciye çevriliyordu. Saint-Simon'un amacı büyük endüstriyi, üretimi en kalabalık ve en yoksul sınıfın yararına düzenlemekti.

Saint-Simon için, sosyal ödevlerin ilki çoğunluğu kurtarmak. Kolektif bir ödev bu, bütün çalışanların ödevi. Toplumu ehliyet yönetecek. Ama herkesin yararına. Eğer ehliyet önce yoksulla ilgilenmiyorsa ödevine ihanet ediyor. Yoksul kalmamalıdır toplumda."[31]

---

31 Leroy (Maxime), Histoire des Idées Sociales en France (Fransa'nın Sosyal Düşünceler Tarihi), 3 cilt, Gallimard Paris 1962 Cilt 2, s. 236-238.

Saint-Simon düşüncesinin "ilmî sosyalizm"in kuruluşunda ne önemli bir rol oynadığını "Şakirtler" bölümünde göreceğiz.

SAINT-SIMON, BABEUF, FOURIER

Saint-Simon'la aynı yılda doğmuş Babeuf. O da Saint-Simon gibi Pikardiya'da büyümüş. Babeuf bir politikacı. Amacı Robespierre'i tamamlamak. Daha çok bir "Montagnard" gibi konuşur ve hareket eder. Üstelik bir tethişçidir de. Kitleleri sürükleyen bir tethişçi. Hükümet darbelerinin başarı kazanacağına inanır. Oysa Saint-Simon ilme dayanır, barışçıdır.

Babeuf için aylaklık bir suçtur. Çünkü, fertler arasında eşitsizlik yaratır. Biri dinlenirken, öteki çalışacak, olmaz öyle şey. Babeuf bir bölüştürücü gibi düşünür. Saint-Simon ise aylaklığa üretimi azalttığı için düşmandır. Babeuf önce, "intifa"ı düşünür, Saint-Simon emeği.

Saint-Simon ile Fourier birlikte anılan iki ad. Saint-Simon ilk eserini 1802'de yayımlar, Fourier 1808'de. Ortak yönleri şu: her ikisi de sosyal olayların, tabiatın diğer olayları gibi müşahadeyle ortaya çıkarılacak kanunlara uyduğunu düşünür. Her ikisi için de Newton kanunu hem tabiat olaylarını açıklar, hem toplum olaylarını. Saint-Simon için sosyolojinin atölyesi tarih. Fourier için geçmişle uğraşmak bir çeşit sapıklıktır, felsefeyi keşifler yapmaktan alıkoyar.

Fourier, yeni doğan endüstri feodalitesini dâhiyane bir sezişle inceler. Fakat gelişen realiteyi bütünüylü kucaklayamaz. Saint-Simon'a kıyasla ütopyacıdır.

Sosyalist tarihçi Eugène Fournière'e göre, ticaretin buhranlar yarattığını incelerken Marx'ın ilham kaynağı Fourier'dir. Marx'la Engels'e iktisadî maddeciliği ilham eden de, aç insan hür bir anlaşma yapamaz diyen de o. Fakat ekonomik rejimin iç tezatları üzerine Marx'ın dikkatini çeken Saint-Simon olmuştur.

Şakirtler

"Saint-Simonculuk tohum dolu bir kutuya benzer. Kutunun kapağı açılmış, içindekileri dağıtmış rüzgâr. Nereye bilinmez. Ama tohumlar ard arda fışkırmış topraktan. Önce demokratik sosyalizm boy atmış, sonra hissî sosyalizm, sonra komünizm, nihayet Proudhon.

Saint-Simonculuk bir tiyatro oyunu. Hem coşturan, hem güldüren bir oyun. Yazar, eser sahneye konmadan öldü, rejisör eser oynanırken. Ve aktörler kostümlerini atıp gündelik elbiselerini giydiler. Her biri evine döndü".

KARL GRÜN

"Sosyolojinin kurucusu Saint-Simon. Şu var ki, Saint-Simon'un devamcısı Auguste Comte değil, Proudhon ve bilhassa Marx'dır".

GEORGES GURVITCH

I. SAINT-SIMON VE AUGUSTE COMTE

BİR ÖDİP KOMPLEKSİ Mİ?

Comte "hiçbir borcum yok o adama, diyor, kendisinden hiçbir şey öğrenmedim". Şakirtleri daha da insafsız: Saint-Simon en orijinal fikirlerini üstatlarından aşırmış. Doğru mu acaba? Yoksa Enfantin'in dediği gibi yeni bir Yahuda karşısında mıyız? Auguste Comte, hocasının hatırasına hakaret kusan yalancı, nankör, nasipsiz bir çömez mi?

Hayatına ve eserlerine eğilelim.

SEKRETERLİKTEN YAZI ARKADAŞLIĞINA

Saint-Simon'la Auguste Comte 1817 ortalarında karşılaştılar. Biri altmışına yaklaşmaktadır; hayatı bütün fırtınaları ile yaşamış, çok gezmiş, çok düşünmüş bir filozof. Ömrünü bir davaya adamış: Avrupa buhranını sona erdirmek, çöken kilisenin yerine ilmi oturtmak istiyor. Thierry'den henüz ayrılmıştır.

Öteki ondokuz yaşlarında. 1816'da Mühendis Mektebinden

kovulmuş. Sonra Montpellier, göz hapsinde geçen aylar ve Paris. Mektepte fizik ve kimya okumuş, kuvvetli bir matematikçi. Şimdi ümitsiz ve işsiz, Paris kaldırımlarını arşınlamaktadır.

İhtiyar üstat, genç şakirdi çabucak büyüler. İşte Comte'un 1818'de arkadaşı Valat'ya yazdığı mektuptan birkaç cümle: "Saint-Simon tanıdığım insanların en olgunu, hayatı, yazıları ve inançları birbirine en çok uyanı. Açık kalpli, âlicenap. Yakından tanıyanların hepsi de çok seviyor onu. Düşünceleri çağdaşlarını aştığı için her vakit anlaşılmıyor ama ergeç takdir edilecek.. Ölünceye kadar dostu kalacağım, o da beni oğlu gibi seviyor".

Comte önce kâtibiydi Saint-Simon'un, sonra yazı arkadaşı oldu. Üstat, *"Endüstri"*nin üçüncü cildini ve dördüncünün birinci defterini yeni sekreterine yazdırdı. Comte bu yazılarda, teolojik inançlar yıkılalı beri Avrupa'nın nasıl bir anarşi içinde kıvrandığını anlatıyordu. Bu keşmekeşten kurtulmanın tek yolu vardı: yeni bir felsefe kurmak. Yeni cismanî kuvvetle (endüstri), yeni manevî kuvvet (ilim) elele vermeli, iktisat her türlü müspet politikanın temeli olmalıydı. Teolojik ahlâk iflâs etmişti, oysa her toplum ahlâka dayanmak zorundaydı. Demek yeni bir ahlâka, gerçekçi bir ahlâka ihtiyaç vardı. Ahrete kimse inanmıyordu artık..

Görülüyor ki, genç sekreter, üstadın yıllardan beri tekrarladığı düşünceleri geliştiriyordu. *"Endüstri"*nin siyasî tutumu, daha önce de söylediğimiz gibi, liberal dostların hoşuna gitmedi. Yardımlarını kestiler. Saint-Simon, onları yatıştırmak için, dördüncü cildin başında artık ilkelerle değil, tatbikatla uğraşacağını ilân etmek zorunda kaldı.

Auguste Comte, 1818 başlarında Saint-Simon'a iki imzasız mektup yollayarak tatbikata geçmeden önce prensip meselelerini halletmek gerektiğini hatırlattı. "Siz herkesten daha iyi bilirsiniz, diyordu, ilk defa siz söylediniz: akla uygun tek

politaka ilmi, ekonomi politikdir. Oysa ekonomi politik henüz gerçek bir ilim değil, bir temele ihtiyacı var. Bu temel de sizin sık sık tekrarladığınız gibi, bütün müesseselerin en önemlisi olan mülkiyet. Bu müessese üretime en uygun şekilde düzenlenmelidir. İktisat ilminin gerçekleştirdiği bütün fetihler bence bu güzel düşünceye bağlanabilir. Yani iktisadî müşahadelere dayanan müspet bir politaka ilmini, bu temel üzerinde yükseltebiliriz. Ne mükemmel bir eser olur bu..."

Üstatla şakirt arasında bir anlaşmazlık mı başlamıştı acaba? Sanmıyoruz. Comte bu mektupları Saint-Simon'la anlaşarak kaleme almıştı. Saint-Simon 1817 Ekiminde kuşku uyandıran düşüncelerini daha açık, daha geniş olarak anlatmak istiyordu.

Comte'un dehası üstadın yanında günden güne gelişmektedir. Valat'ya tepeden bakıyor artık: "Galiba senin siyaset anlayışın hâlâ insan haklarına, hâlâ toplum sözleşmesine dayanıyor. Geçen asrın filozofları mutlak bir insan fikri tutturmuş, politik görüşlerini ona dayamışlardı. İnsan haklarının değişmeyeceğine inanıyorlardı. Condorcet bile bu hataya düşmüş, akıl adına birçok müesseseleri ve insanları mahkûm etmiş."

Saint-Simon'u okur gibi olmuyor musunuz? Comte da bunun farkındadır: "Tek başıma üç yılda alamayacağım yolun fazlasını altı ayda aldım. Kitaplardan öğrenilemeyecek neler öğrendim ondan" diyor.

SADIK BİR ŞAKİRT

"Endüstri" 1818'de kapanır. Saint-Simon yeni bir derginin başındadır: *"Politika"*. Comte burada da yazılar yayımlar, ama geliştirdiği hep üstadın siyasî ve iktisadî fikirleri. Saint-Simon çok geçmeden iktisadî düşüncelerine dayanan sosyal bir teori kurar. İki sınıfa ayırır toplumu: üreticiler ve asalaklar, bal

arılarıyla eşek arıları. Çalışanların aylaklar tarafından sömürüldüğü yeter artık, devletin başına çalışanlar geçmeli. Comte bu yeni yolda da üstadıyla beraberdir. Bal arılarına büyük bir sevgi gösterir. Sadık dostu Valat'ya şöyle boşaltır içini: "Şu kibar beyler var ya, ifrit oluyorum: küstah, taş yürekli, kendini beğenmiş, bayağı insanlar hepsi de. Gerçek ayak takımı bunlar. Ah dostum, o ikimizin de sevdiği çalışkan, dürüst, mert insanlar, bu beyler tarafından alçakça sömürülüyor. Artık bu sınıf, emeğinin meyvasından yalnız kendi faydalanmalı".

Ve amentüsünü Saint-Simon gibi Hıristiyanca bitirir: "Kilisenin daha doğrusu Hıristiyanlığın ilk çağlarını her türlü peşin hükümden sıyrılarak incelersek, şu gerçeği kabul etmek zorunda kalırız: İsa da, havarileri de, o çağın hürriyet mücahitleri, eşitlik ve hayırseverlik vazeden gerçek filozoflar. Bu yüzden ipe çekilmişler. İpe çekenler kim? Devrin rahipleri ve savcıları".

*"Politika"*dan sonra *"Organizatör"* ve Saint-Simon'un meşhur *"Parabol"*ü. Ceza mahkemesi. Auguste Comte üstadının hep yanı başındadır. Müdafayı birlikte hazırlarlar. Genç şakirt, *"Organizatör"*ün 8. ve 9. mektuplarında bal arılarıyla eşek arılarının kavgasını Avrupa'nın yakın tarihinde inceler. Üslubu, düşüncesi olgunlaşmıştır artık. Kiliseyle feodalite ortaçağ toplumunda hayırlı bir rol oynamışlardır, Comte'a göre, ama zamanla yozlaşmışlardır. Gelişen iki yeni kuvvet onların tahtına kurulacaktır: ilimle endüstri. Toplum, artık hiçbir faydası kalmayan asillerle papazların yerine kafa ve kol işçilerini geçirmelidir.

Genç yazar, taşradaki ailesini kuşkulandırmamak için bu mektupları imzalamamış, bütün sorumluluğu Saint-Simon'a yüklemişti. Otuzdört sene sonra onları yeni bir başlık altında tekrar yayımlar. Tarih felsefesini yazarken de bunlardan geniş ölçüde faydalanmıştır. Bu düşüncelere sahip çıkarken samimî

olduğuna şüphe yok. Ama Comte, ölünceye kadar hep aynı vehmin kurbanı olacaktır: orijinallik. Bu mektupların yalnız üslubu kendisinin, fikirlerin hepsi Saint-Simon'un.

Özetleyelim: 1821'e kadar, genç Comte, ihtiyar filozofun şakirdidir. Çok zeki bir şakirt, üstadını nice konularda geçecek bir şakirt, ama şakirt. Yani veren değil, alan.[32]

POLİTEKNİK MEZUNU BİR SAINT-SIMON

Comte'un kuvvetli tarafı: müspet ilimler. Dergilere siyasî makaleler hazırlarken, müspet ilimlerle uğraşmayı da ihmal etmiyordu Comte. Daha 1819'da ilimler felsefesi üzerine büyük bir eser yazmayı tasarlamıştı. Mantıkçılarla, psikologlar insan zekâsını, insan zekâsı olarak incelemişlerdi o günü kadar. Metotları iç gözlemdi. Bu yüzden ancak boş bir metafiziğe varabildiler. Zekânın özüyle uğraşmak abesti, Comte'a göre, belirtilerine yani ilimlere ve metotlarına eğilmek lâzımdı.

İlimleri böyle bir açıdan incelemek, ilimlerin ve insan zekâsının felsefesini yapmaktı. Politika müspetleşecek, ilimlerin zirvesinde yer alacaktı. Politika, ne Cabanis'in dediği gibi fizyolojinin, ne Destutt de Tracy'nin ileri sürdüğü gibi ideoloji (psikoloji) nin zeyli olabilirdi. Politika ilim haysiyeti kazanmak için, pozitif metodu, belli olaylara uygulamalıydı. Politikanın konusu, iktisadî hayattı.

Bütün bunlar, Saint-Simon'un fikirleri. Yani genç şakirdin düşüncelerine yön veren hep ihtiyar üstat. Yalnız düşüncelerine mi? Saint-Simon hayatını insanlığa adamıştı. Comte da en soyut konularda bile hemcinsine faydalı olmak ister. Saint-Simon'a karşı beslediğimiz sevgi bizi haksızlığa sürüklemesin.

---

32 Dumas (Georges), "Philsophie de deux messies positivistes: Saint-Simon et Auguste Comte" (Iki pozitivist peygamberin felsefesi), Revue Philosophique, 1906 I s. 336 v.d. "Saint-Simon, père du positivisme" (Pozitivizmin babası: Saint-Simon) Revue Philosophique, şubat 1904 I, s. 136 v.d.

Müspet ilimler Comte'un has bahçesi. Orada kendi kanatlarıyla uçar. Dumas'ın dediği gibi, Politeknik mezunu bir Saint-Simon'dur Comte.

FIRTINA KOPARAN YAZI

1822'deyiz. Saint-Simon *"Endüstri Sistemi"*ni yayımlıyor. İlimle endüstri yeni dünyayı idare etmeğe yetmez, sevgiye de ihtiyaç var. Toplumu çalışanlar yararına kurmak, aşk kanununa uymaktır. Sistemin ilmî tarafını Comte'a bırakıyor Saint-Simon. Comte bu konudaki düşüncelerini, "Toplumu Yeni Baştan Kurmak için Gereken Çalışmaların Prospektüsü" başlıklı bir eserde topluyor ve bu defa imzalıyor da. Başta, Saint-Simon'un endüstriyellere hitap eden bir önsüzü. Kitap beklenmedik bir adla yayımlanıyor: "Toplum Sözleşmesi Üstüne", yazan: Saint-Simon.

Comte da, Saint-Simon gibi toplumu içinde bocaladığı anarşiden kurtarmak istiyor, bu yazısında. Bugün toplum krallarla halk arasında çalkalanıp durmaktadır. Bu çalkantılar arkası gelmez devrimlere yol açıyor. Krallar, teolojik ve feodal sistemin temsilcileri. Ama ilimle endüstri gelişti, kralların egemenliği sarsıldı.. Toplum iki yoldan birini seçmek zorunda: ya akıl almaz bir geriye dönüş, ya sonu gelmez bir düzensizlik. Onu bu çıkmazdan nasıl kurtaracağız? Yeni baştan kurarak. Olgunlaşan toplum, çocukken yaptığı kulübede barınamaz ilelebet. Ama ilelebet açıkta da kalamaz. Toplumu nasıl yeni baştan kurmalı? Bu işte ilk prensip acele etmemek. Bu teorik bir iş, pratik değil. Krallar da aldanıyor, halk da. Görmüyorlarki, her hangi bir reforma girişmeden önce, sosyal alanda bir takım hakikatler, artık hiç kimsenin tartışamayacağı bir takım hakikatler ortaya koyarak manevî düzeni kurmak lâzımdır. Bu hakikatler, ihya edilen toplumun dayanacağı ilkeler olacaktır. Bu ilkeleri bulmak için kimleri görevlendireceğiz. Âlimleri, uzmanları mı? Hayır. Hem umumî kültüre

sahip, hem pozitif metodu kullanmasını bilen fikir adamlarını. Bunların vazifesi müşahede ve muhakeme yoluyla yeni rejimin nazarî ilkelerini kurmak veya başka bir tabirle siyaseti pozitif ilimler seviyesine çıkarmak olacaktır.

Yani politika ilim haysiyeti kazanmadıkça, Avrupa buhranı sona erdirilemez. Böyle bir ilim kurulabilir mi? Biliyoruz ki Comte, 1819'dan beri bu işe çalışmaktadır. Bugün kurulmuş olan bütün ilimler pozitiflemeşden önce, teolojik ve metafizik merhalelerden geçmişlerdir. Sosyal ilim de bu iki merhaleden geçmiş bulunuyor. Kralların doktrini, ilâhi hukuk prensipleriyle teolojik merhaleyi; halkların doktrini, insan haklarının eşitliği prensibiyle metafizik merhaleyi temsil eder. Artık pozitif politikayı, yani sosyal hayatın değişen veya aynı kalan şartlarını inceleyerek kanunlarını bulacak olan bir politika ilmini kurmak zamanı gelmiştir. Bu ilmin kurulabilmesi için, dayandığı daha basit ilimlerin (astronominin, fiziğin, biolojinin) pozitifleşmiş, teolojik sistemin tamamen yıkılmış olması lâzımdı. Bu iki şart geçen asrın sonlarından beri gerçekleşmiştir, Comte'a göre; ilim adamlarının böyle bir işi başarmalarına hiçbir engel kalmamıştır. Yalnız teolojik ve metafizik çağlardan kalma bir önyargıyı yıkmak lâzım. Bu önyargı zaman ve mekânın dışında ezelî ve ideal bir sosyal hayat tipi bulabileceğimizi sanmaktır. Gerçekte sosyal hayat, daima bir ülkedeki hayat seviyesine, medeniyet seviyesine bağlıdır, yani ilimlerin, güzel sanatların, endüstrinin durumuna. Sosyal hayat, medeniyetin o günkü ifadesidir ve sosyal güçlerle birlikte değişir. Ortaçağı ilahiyatçılar yönetiyordu, onsekizinci asrı metafizikçiler. Ondokuzu bilginler idare edecektir.

Bilginler şuna inanmalı: medeniyet kaçınılmaz bir kanuna uyarak gelişir. Tesadüf boş kelime. Dâhi bu akışı hızlandırabilir, yavaşlatabilir, ama yönünü değiştiremez. Meselâ, ilmî bilginin üç merhalesi her ilim için zarurî. Bu düzeni tayin eden, insan zekâsının tabiatı. Hiçbir dâhi bu merhalelerden birini ortadan kaldıramamış veya aşamamıştır.

Demek ki, politika (veya organizasyon ilmi) toplum ilmiyle kaynaşabilir. Çünkü toplumu düzene sokmak, onun biçimini değiştirmek, onu yepyeni bir biçime sokmak değildir, tekâmülün gizli kanunlarına ayak uydurmaktır. Şu halde sosyal ilim, tarihe, bilhassa medeniyet tarihine dayanacaktır. Ancak medeniyet tarihi sayesindedir ki geçmişe bakarak, geleceği anlayabilir ve yaşadığımız ânı bu akışa göre düzenleyebiliriz. Comte, "bu ilkeye sadık kalarak ilmi ve endüstriyel sistemi tavsiye edişimiz, en iyi sistem olduğundan değil, zorunlu olduğundandır" diyor. Yani, birtakım önyargılara dayanarak siyasî düzeni zorlamağa kalkmıyor. Bütün istediği kaçınılmaz bir gelişmeyi hızlandırmak. Medeniyetin akış yönünü gösteren tarih. Comte, sosyal düzeni bu akışa uydurmak istiyor.

Saint-Simon, önsözünde, çalışma arkadaşının eserini, kendi sistemini ilmî bir şekilde açıklayan ve kendi eserlerine bir nevi giriş vazifesi gören bir inceleme olarak sunuyordu: d'Alembert'in Ansiklopedi'ye yazdığı giriş gibi bir şey. Comte bu takdimi kabul etmiş, hatta kitabın kapağına adının yazılmasını bile istememişti.

Ancak, 1824'de yazdığı iki mektupta (biri Valat'ya, öteki d'Eichthal'a) Prospektüs'ün yayımlanmasını şöyle anlatır Comte: o âna kadar yazılarına imza koymamıştır ama artık çok önemli saydığı bu yazıyla her türlü vesayetten kurtulmak ve kendini okuyuculara tanıtmak ister. Saint-Simon'a bu arzusunu söyler, Saint-Simon kabul etmiş görünür. Fakat birkaç nüshadan sonra durdurur baskıyı. Bugün der, yarın der, yayımlanmasını geciktirir kitabın. Ve meşhur Prospektüs'ü ancak 1824 nisanında *"Üreticilerin El Kitabı, 3. Defter"*in içinde yayımlar. Yani, Comte'a göre iki defa oyun oynar kendisine: vadettiği gibi ayrı basmaz Prospektüs'ü, üstelik onu Defterlerinden birini yazmakla görevlendirdiği bir zat olarak tanıtır. Müthiş canı sıkılır Comte'un ve eser yayımlandıktan bir ay sonra Saint-Simon'la münasebetlerini keser. Hemen değişir

ağzı, birkaç yıl önce, fazilet örneği, herkesin saygı duyduğu bir insan olarak vasıflandırdığı adam, hayâsız bir istismarcı, bir zırzop, bir entrikacı olur.

Olay ne kadar doğru, bilmiyoruz. Üstelik Comte'un kâğıtları arasında bulunan bir mukavele müsveddesinde şu satırlar var: "Saint-Simon 1822'den 1825'e kadar Prospektüs'ün bütün haklarını satın alıyor, onu istediği gibi yayımlayabilecek". Demek ki Prospektüs'ün ayrı baskı yapmamasının oyunla, düzenle ilgisi yok.

Saint-Simon, 1823'de *"Üreticilerin El Kitabı"*nın ikinci Defterinde Prospektüs'ü şöyle takdim etmişti: "Üçüncü Deftere ilmî sistem ve terbiye sistemi hakkında bir cilt ekleyeceğiz: bu çalışmanın temellerini kendimiz kurduk, yazılışını da şakirdimiz Comte'a tevdi ettik. Comte *a priori* endüstri sistemini açıklayacaktır". Genç yazar neden bu takdime sesini çıkarmamış, bilmiyoruz. Bildiğimiz şu: Comte eserini orijinal sayıyor. Yukarda sözünü ettiğimiz mektuplarda "Bu eserin Saint-Simon'la hiçbir ilgisi yok, diyor, zaten dört-beş yıldır, ondan öğrenecek hiçbir şeyim kalmadı". 1854'de, Prospektüs'ü diğer eserleriyle basarken de, "hem felsefî, hem de sosyal yönelişim 1822 Mayısında kesinleşti, sosyoloji kanunlarını o zaman keşfettim" diyor. Doğru mu acaba?

Okuyucularımız hatırlayacaklardır, Saint-Simon daha 1813'de *"İnsan İlmi Üstüne Düşünceler"*inde teolojik ve feodal sistemin yıkılışı yüzünden Avrupa'nın bir buhran içine yuvarlandığını, umumî fikirleri yani felsefeyi düzenlemek suretiyle buna bir çare bulmak gerektiğini söylemişti. Modern dünyanın yaşaması için bir takım hakikatlere ihtiyaç vardı. Bu hakikatleri ortaya çıkarmak vazifesi, toplumlar ilminin, yani sosyal fizyolojinindi. Ahlâka, felsefeye, politikaya, dine yeni bir hayat kazandırmak için bu ilme güveniyordu. O da Comte gibi ilimlerin geçirdiği merhaleleri anlatıyordu. İlimler bu gelişme sayesinde farazî veya dinî şekilden pozitif şekle

geçmiş bulunuyordu. Bu gelişme sosyal fizyolojinin de aynı merhalelerden geçmesini gerektiriyordu. Saint-Simon da insanlığın gelişme yönünü kavramak için tarihe başvuruyordu ve teorisini tarihe uyduruyordu. En iyi siyasî düzeni keşfetmeğe çalışmıyor, sadece tabiî düzenin akışını hızlandırmak istiyordu. Pratik siyasetin sosyal fizyolojiyle kaynaştığına inanıyordu.

Comte'da daha çok açıklık, daha çok bilgi, daha çok mantık var ama iddia ettiği orijinallikten eser yok. İlmî çalışmalarıyla, siyasî çalışmalarını birleştirmek arzusu da orijinal değil. Saint-Simon'un bütün eserleri aynı hedefe yöneliyordu: ilmî metodu sosyal hayata uygulamak ve ilmî bir politika kurmak. Comte da, onun şakirdi olarak 1819'dan beri ilmî bir politika kurmağa çalışıyordu.

POZİTİVİZMİN KURUCUSU KİM?

Eflâtun vefasız şakirdi Aristo'yu, anasının memelerini kuruttuktan sonra, ona tekmeler savuran bir taya benzetir. Benzetiş, Aristo'dan çok Auguste Comte için doğru. Comte, düşünce tarihinde Ödip kompleksinin en şaheser örneği. Saint-Simon "pozitivizmin mesihi", Comte, bir Yahuda, daha doğrusu Janus gibi iki çehreli: Aziz Paulus ve Yahuda.

Söz uçar, yazı kalır, Auguste Comte sonraları büyük bir titizlikle benimsediği Prospektüs'ün 1824 baskısında aynen şöyle der: "Uzun zamandan beri Saint-Simon'un ana fikirleri üzerinde kafa yormaktayım. Bu filozofun ilmî yönelişle ilgili düşüncelerini sistemleştirmeğe, onları geliştirmeğe ve olgunlaştırmağa çalıştım. Pozitif politika sistemi bu çalışmadan doğdu.. Bu beyanatı şunun için arzediyorum: Çalışmalarım beğenilirse, bu takdirin gerçek mercii pozitif mektebin kurucusudur. Ben de o mektebe bağlı olmakla şeref duymaktayım".

İyi ama bir ay sonra, Valat ile d'Eischtal'e "Saint-Simon'a en küçük bir borcum yok" diye yazmak niye?

BİR KUTUPTAN ÖBÜRÜNE

1824'de hocayla şakirdin bütün görüşleri birbirine uyuyor muydu? Hayır. Aralarında metot farkı vardı. Saint-Simon geniş muhayyileliydi, her gün yeni fikirler atıyordu ortaya. Ama çok defa onları geliştirmiyordu. Daldan dala konan bir zekâ. Derin fakat aceleci. Comte, yaratıcılık bakımından çok daha fakir, ama çok daha metotluydu. Görüşlerini çetin bir mantığa dayar, neticelerine kadar götürürdü.

Doktrinle ilgili bazı noktalarda da anlaşamıyorlardı. Comte fazla sabırsız buluyordu üstadı. 1818'de yolladığı imzasız mektupta teorisinin ilmî esaslarını bırakıp, siyasî neticeleri üzerinde durduğu için Saint-Simon'u tenkit eder. Yeni bir manevî düzen kurulmadan pratikle ilgilenmek, yanlış bir yola sapmaktır. Birkaç yıl sonra Prospektüs'ünde kralları da, milletleri de aynı hatayla suçlar. Saint-Simon, önce toplumu organize etmek istiyordu. Comte'a göre bu, sabanı öküzlerin önüne koymaktı.

Ayrılmalarını hızlandıran bir başka nokta da şu: Comte bir zamandan beri Saint-Simon'un müphem bir dindarlığa doğru kaydığını, endüstriyalizmle Hıristiyan ahlâkını birleştirmeğe kalktığını görüyor ama ne endüstriyalizmden ne de mistisizmden hoşlanıyordu. Saint-Simon da bunu anladığı için Prospektüs'ün önsözünde "şakirdimiz sistemin yalnız ilmî taraflarını kaleme aldı, hissî taraflarıyla meşgul olmadı.." diyordu.

Comte bu panteizmi bir nevi zaaf olarak vasıflandırır ve Saint-Simon'un intihar teşebbüsüne bağlar. Ne var ki, aynı şey daha sonra kendisinin de başına gelecektir.

Hülasa Saint-Simon'dan ayrılan Comte, müesseseleri düzeltmeden önce, düşüncelere yeni bir düzen vermek kararında

olan ve hocasının Yeni Hıristiyanlıkla ilgili rüyalarına katılmayan bir ilim adamı olarak görülmektedir. Ama felsefî terbiyesinde Saint-Simon'un büyük bir tesiri olduğunu, Valat'ya yazdığı mektupta hâlâ itiraf etmektedir. Bu hakseverlik zamanla yerini kine bırakacak ve Auguste Comte ebediyen dostu kalacağım dediği o büyük insana, o cömert yol göstericiye ağız dolusu küfredecektir: "Hayâsız bir canbazdır Saint-Simon, her türlü gerçek değerden mahrum bir şarlatandır. Gelecek nesiller bu soysuz yazarın kazandığı geçici şöhrete bakarak, zamanımızın nasıl bir fikir anarşisi içinde yaşadığını anlayacaklardır".

Büyük adamın küçük tarafı.

SAINT-SIMON'UN GERÇEK DEVAMCISI

Bazı yazarlara göre, Saint-Simon'un yankısıdır Comte. Kâh gür, kâh boğuk bir yankı. Tanınmış psikolog Georges Dumas, hocasından ayrılan bu kabiliyetli şakirdin hiçbir yeni fikir yaratmadığını ispata çalışır.

İtalyan sosyalisti Antonio Labriola'ya göre, Saint-Simon'un dejenere bir şakirtidir Comte. Lévy-Bruhl, daha takdirkârdır: Saint-Simon Comte'a kılavuzluk etmiş, dehasının gelişmesi için en uygun olan yolu göstermiştir, fakat "Pozitif Felsefe Dersleri"nin yazarı orijinal bir filozofdur.

Çağdaş sosyolog Georges Gurvitch için, "Comte'un ithamları, düşünce tarihinde haksız değerlendirmelere yol açmıştır. Comte'un çömezi olmayan büyük tarihçiler bile kendilerini onun tesirinden kurtaramamışlardır. Mesela Léon Brunschwig ile Henri Gouhier, Saint-Simon'un tutarlı bir düşünceden yoksun olduğu konusunda birleşmektedir. Zira Saint-Simon düşüncesini değerlendirirken, ikisinin de hareket noktası pozitivizmdir. Oysa, Saint-Simon düşüncesi bambaşka bir yönelişin başlangıcıdır, Saint-Simon'un devamcıları Proudhon'la Marx'dır, Auguste Comte değil.

Gouhier, "üç hal kanunu"nun Saint-Simon'dan önce ortaya atıldığını söylüyor. Doğru. Üstelik Saint-Simon'un dilinde pozitif ve felsefe kelimelerinin çok farklı manaları var. Pozitif, Saint-Simon için, faal, bağımsız, içkin (immanent) demek. Felsefe de, ferdî ve kolektif insan emeğinin incelenmesi, ferdî, kolektif, maddî ve manevî topyekûn insan emeğinin. Felsefe, sonraları "sosyal fizyoloji", "insan ilmi", "hareket halindeki toplumun incelenmesi" olup çıkar.

Kendilerinden önceki fikir adamlarına karşı pek haşin olan Proudhon ile Marx'ın, Saint-Simon'dan büyük bir saygıyla söz etmeleri sebepsiz değildir. Saint-Simon'un bu iki takdirkârı Comte'u hiç mi hiç sevmezler. Proudhon bir mektubunda şöyle der: "Bilginlerin en ukalâsı, filozofların en cılızı, düşünürlerin en yavanı, yazarların en çekilmezi olan bu Auguste Comte hayvanını okudukça midem bulanıyor". Çok daha sonra Marx da Charles Belay'e "Comte'a karşı vaziyetim baştan sona düşmanca; ilim adamı olarak hiç de saygım yok ona" diyecektir".[33]

Şimdi de, Auguste Comte'un son biograflarından birini, filozof Jean Lacroix'yı dinleyelim: "Başlangıçta, genç şakirt pek de aristokrat olmayan bu kontun büyüsüne kaptırır kendini. Harikulade parlak bir konuşmacıdır Saint-Simon. Yepyeni fikirlerle doludur kafası. Orijinaldir. Mektuplar, risaleler döşenir, yazar da yazar. Ama başladığı kitabı bitiremez. Muazzam bir telkin kabiliyeti vardır". Bundan sonra iki fikir adamının nasıl bozuştuklarını anlatır Lacroix ve sorar: "Saint-Simon'un sadece şakirdi midir Comte? Onun fikirlerini mi geliştirmişdir? Comte'un Saint-Simon'a çok borçlu olduğu su götürmez bir gerçek. 18. asırla, 19'un terkibini yapmağa

33 Gurvitch (Georges), C.H. de Saint-Simon, La Physiologie Sociale. Oeuvres choisies. Introduction et notes de G.G. (Sosyal Fizyoloji, seçme eserler. Georges Gurvitch'in Giriş ve notları), P.U.F. Paris 1965, s. 8 v.d.

kalkışı, Fransız Devriminin tarihî manasını değerlendirişi, çalışan sınıflara, proletaryaya karşı beslediği ilgi, organik ve kritik çağları birbirinden ayırışı.. hep Saint-Simon'dan geliyor. Ama birininki seziş, öbürününkü sistemleştirme. Aradaki fark çok büyük. Geçerken ortaya parlak bir fikir atmak başka, o fikri derinleştirmek, başka fikirlere bağlamak, ondan bütün bir felsefe çıkarmak yine başka.. Kaldı ki, izledikleri yol da ayrı. Saint-Simon'un sosyolojisinde ağır basan: ilerleme, Comte'unkinde: düzen. Saint-Simon devletle toplumu birbirinden ayırır. Sosyalist düşüncenin belli başlı fetihlerinden biridir bu. Saint-Simon bugün, emeğe dayanan, medeniyet adını verdiğimiz oluşun kurucularından biri. Comte'un eğilimi tam tersine. O mutlak birlik peşindedir. Donmuş bir mertebeler düzeninden yanadır, her türlü eşitliğe düşmandır. Toplumun bütün güçlerini kendinde toplayan devleti, sosyal bir hücre saydığı geleneksel aileyi göklere çıkarır.. Comte düşüncesinin devamlı temaları: birlik, bağlılık,mertebeler dizisi. Oysa, Saint-Simonculuğun ana fikirleri: devlet dışı organizasyon, ekonomik toplumun egemenliği, siyasî devletin ortadan kalkışı, insanın insanı sömürmesine son veriş, elele veren insanların tabiatı fethedişi.. Auguste Comte, daha derin, Saint-Simon daha ilerici".[34]

SAINT-SIMON VE DURKHEIM

Toplumun "davranış tarzlarını" inceleyen "sosyal fizyoloji"nin karşısına, sosyal gerçeğin "oluş tarzlarını" inceleyen "sosyal morfoloji"yi çıkaran Durkheim, Saint-Simon'un dinamik sosyolojisinden ilham almakla beraber, bu sosyolojiyi

34 Lacroix (Jean), La Sociologie d'Auguste Comte (Auguste Comte'un Sosyolojisi), P.U.F. Paris 1961, s. 15-16.

geniş ölçüde sınırlandırır da, Gurvitch'e göre. Gerçekten de Durkheim, toplumların ve grupların "davranış tarzları"nı da sosyal morfolojiye dahil ederek, eylemin, üretimin ve kolektif yaratışın sosyal morfolojinin temelinde meydana getirdiği büyük değişiklikleri önemsemez görünür. Bu ise devamlı kendini yenileyen, hareket halindeki Saint-Simoncu toplum anlayışını tehlikeli bir biçimde sınırlandırır. Sosyal gerçeğin sonsuz zenginliği fikrini Saint-Simon'dan alan Durkheim, bu gerçeğin daha çok manevî ve psikolojik unsurlarına ağırlık verir. Durkheim ayrıca, her toplum yapısına göre değişik yorumlara açık olan, yine de toplumların kendi kendilerini tanrılaştırmaları anlamına gelen dinin, sosyal hayattaki önemli yeri üzerinde duran Saint-Simon'un bu görüşünü de benimser.[35]

35 Gurvitch (Georges), a.g.e. s. 40-41.

II. SAINT-SIMON OKULU

KUĞUNUN SON ŞARKISI

Saint-Simon ölümünden az önce şakirdi Olinde Rodrigues'e "son eserimiz *Yeni Hıristiyanlık* ötekilerinden daha geç anlaşılacak" diyordu. "Artık din insanları coşturamaz sanıyorlar, ne kadar yanlış! Katolik mezhebi modern ilimlerle, modern endüstriyle çatışıyordu, ister istemez çökecekti. Bu bozgun yeni bir inancın müjdecisidir, tenkidin ruhlarda bıraktığı boşluğu bu inanç dolduracak".

"Yeni Hıristiyanlık", bir konuşmayla başlar. Gerici sorar: "Size göre dinin hangi kısmı ilâhî, hangi kısmı sonradan katma?" İlerici cevap verir: "Tanrı, insanlar birbirine kardeşçe davranmalıdır, buyurmuş. Hıristiyanlıktaki bütün ululuk bu ilkede. Yeni din bu emri gerçekleştirecek". Yeni kilisenin başları yoksul sınıfın refahına en fazla yardım edenlerdir. Katolikler de Protestanlar da doğru yoldan ayrılmış. Halk rahiplere inanmıyor artık. Onbeşinci asırdan beri bütün buluşlar laiklerin eseri. Matbaa kilisenin icadı değil, Amerika'yı keşişler bulmadı. Ne Dante rahipti, ne Ariosto, ne Tasso. Rafaello, Michel Angelo, Leonardo da Vinci laiktiler. Onbeşinci asra

kadar kan aristokrasisinin karşısına bir kafa aristokrasisi çıkaran, kardinallerini halkın arasından seçen kilise, onbeşinci asırdan itibaren hükümdarların keyfî yönetimini destekler, zenginlerin suç ortağı olur. Bütün bunları maddî çıkarları için yapar. Protestanlık Katoliklikten de gerici. Her iki mezhep de yerlerini Yeni Hıristiyanlığa bırakmalıdır.

Yeni Hıristiyanlık nedir? Bütün milletleri ebedî huzura kavuşturacak olan yeni bir din. Dünya nimetleri bütün insanlarındır. Bilginler, sanatçılar, sanayiciler elele verip halkı yükseltmelidir. Güzel sanatlar, tecrübî ilimler ve endüstri kutsal bilgilerin başında gelir. Cennete girmenin tek yolu vardır: acıları dindirmek, sefaleti yok etmek.

Yeni Hıristiyanlık, yanlış anlaşılmış, Leroy'a göre. Çağdaşların dikkati iki kelimeye takılmış: din ve Hıristiyanlık. Mistik yorumlar almış yürümüş. Oysa Saint-Simon okuyucuyu ürkütmemek için en yeni fikirleri en eski kelimelerle sunar. Gerçekte o, Hıristiyan olmayan bir Hıristiyan ve Tanrıya inanmayan bir peygamber. Yeni Hıristiyanlığın Tanrısı bir süs, bir lakırdı: cansız ve soğuk. Şöyle bir görünüp kaybolur. Ve yerini ahlâka bırakır: birbirinizi seviniz. Dogmalar da, ibadet de teferruat. İnsanlar arasında kardeşliği gerçekleştirecek olan: emek, iş ve ilim. Ama, egoizmin hora teptiği bir toplumda idealsiz yaşanamaz. İlimden kopmayan bir iman, insanı toprağa bağlayan bir ideal. Toplum bir atölye: amenna. Fakat bu atölyede bir mabede de ihtiyaç var. İnançlar kalıp değiştirir, fakat yok edilmez.[36]

İlimcilikten barışçılığa, barışçılıktan endüstriyalizme geçer Saint-Simon. Sonra sosyalizmin temellerini atar. Nihayet düşüncesi dinî bir haleye bürünür: sosyalist bir din. Şakirtlerinin her biri bu geniş mirasın bir parçasını benimser. *Yeni*

36 Leroy (Maxime), Le Socialisme des Producteurs, Henri de Saint-Simon. (Üreticilerin Sosyalizmi, Henri de Saint-Simon), Rivière Paris 1924, s. 89 v.d.

Hıristiyanlık üstadın ölümünden sonra semavî bir kitap kadar kutsallaştırılır. Saint-Simon mektebi bir kilise olur adeta.

D'Eichthal'i dinleyelim: "Musa insanlara kardeşlik vadetmiş, İsa bu kardeşliği hazırlamış, Saint-Simon gerçekleştiriyor. Dünya kilisesi doğmak üzere nihayet. Sezar'ın saltanatı sona ermekte, savaşçı bir toplumun yerini barışçı bir toplum alıyor. İlim kutsal, sanat kutsal. Kutsal çünkü insanlar onların sayesinde en yoksul sınıfın kaderini yükseltebilecek, onu Tanrıya yaklaştıracaktır. Rahipler, bilginler, üreticiler: İşte bütün toplum. Rahiplerin ileri gelenleri, bilginlerin ileri gelenleri, üreticilerin ileri gelenleri: İşte bütün hükümet. Ve her mal, yeni kilisenin malı; her meslek yeni bir vazife, sosyal mertebeler dizisinde bir rütbe. Herkes ehliyetine göre, her ehliyete eserine göre...

Artık ölebilirsin Saint-Simon, büyük işler başardın; ölebilirsin, çünkü sadık müritlerin verdiğin sözü yerine getireceklerdir. Bu adam hayatını insanlığın saadetine adadı, insanlığın saadeti uğruna feda etti kendini. Bu adam insanların, filozofların ve resullerin en büyüğüydü. Biz ölen Saint-Simon'un değil, yaşayan Saint-Simon'un müritleriyiz. O bizde yaşıyor ve bizi geleceğe kanatlandırıyor. Saint-Simon'u tanımak istiyorsanız, geçmişine değil geleceğine eğilin.

İncil, onları meyvalarından tanıyacaksınız demiyor mu? Diken üzüm verir mi? Üstadın meyvaları şakirtleridir".[37]

BİR PARÇA TARİH

Saint-Simon düşüncesi onsekizinci asrın damgasını taşır. Rousseau ile Condorcet'yi, gönülle kafayı kaynaştıran ve

37 D'Eichthal, "A un Catholique sur la vie et le caractère de Saint-Simon" in Exposition de la Doctrine de Saint-Simon, (Saint-Simon'un hayatı ve karakteri üzerine bir Katoliğe mektup. Saint-Simon Doktrininin Açıklanması) Rivière Paris 1924, s. 116-117.

gerçeğe eğilen bir düşünce bu. Oysa adını taşıyan mektep, kahkahalar arasında kaybolan yarı şehevî, yarı mistik bir komedi olup çıkacaktır. Nasıl ve niçin?

1825 gericiliğin azgınlaştığı yıl, gericiliğin ve terörün. Aşırı sağ her kıpırdanışa düşman. Yobazlık gemi azıya almış. Kilisenin "en kalabalık ve en yoksul sınıf" ile hiçbir ilgisi yok. Üniversitede ağır basan felsefe: eklektizm. Eklektizm bir sabun köpüğü, bir yamalı bohça.

Saint-Simon 1825'de ölür. Bir avuç şakirt bırakır arkasında. Kafalarını ışıkla yoğurduğu, kendilerine hayatın manasını öğrettiği bir avuç şakirt, daha doğrusu mürit. Şakirtler hocalarının derslerini, iktisatçılarınkilerle genişletmek isterler. Devrimin altüst ettiği toplumu yeni bir düzene kavuşturmak için denenmemiş metotlara ihtiyaç vardı. Ama dinsiz yaşayamazdı insanlık, din birlik demekti, bağ demekti. İdealin kutsal ateşi, hayırseverliğin cılız meşalesiyle tutuşturulamazdı. Yeni bir ahlâk, yeni bir iman, yeni bir din kurmak lâzımdı. İktisat da, ahlâk da, din de aynı amaca yönelmeliydi: en yoksul ve en kalabalık sınıfı kafaca, gönülce, refahca yükseltmek.

O çağdaki fikir adamlarının en büyük emeli: anarşiye son vermek. Din yoluyla veya felsefe yoluyla birlik. Onlar da Rousseau gibi düşünürler: sosyal birliği bozan her şey tehlikelidir. Ama bu birliği kim sağlayacak? Kral mı, papa mı, halk mı? Aydınları ayıran bu soru.

Genç Saint-Simoncular çağdaşlarına bir program sunmak isterler. Bütün gönülleri, bütün zekâları birleştirecek bir program.

BİR ÇAĞI DİLE GETİREN KİTAP

1828, Fransa'nın sosyal düşünce tarihinde çok önemli bir yıl. Daha sonra "Saint-Simon Doktrininin Açıklanması" adıyla yayımlanacak olan kitaptaki derslerin ilki o yıl verilir. Kon-

feransçı çok defa aynı adam: Saint-Amand Bazard. Eşsiz bir zekâ, büyük bir hatip, eski bir karbonaro.

"Saint-Simon Doktrininin Açıklanması" ondokuzuncu asrın en büyük kitaplarından biri. İnsan düşüncesinin bütün ufuklarını tarayan bir tecessüs. Sıcak, samimî, inanan, inandıran bir üslup. Ortaya attığı meselelerle yeni, meseleleri ortaya atış tarzıyla yeni. Yaşayan bir kitap.

Bazard ile arkadaşları da hocaları gibi hareket noktası olarak onsekizinci asrı alırlar. Anarşiden şikâyetçidirler: iradelerdeki anarşi, zekâlardaki anarşi, üretimdeki anarşi. Bu keşmekeş nasıl sona erecek? Yeni bir sevgi, yeni bir din, yeni bir inançla. Saint-Simon ile şakirtlerinin amacı aynı: seven, acıyan bir insan yaratmak. Egoizmin yerine feragatı getirmek. Ve kilisenin kötülediği emeği, kol emeğini itibara kavuşturmak. İktisatçıların "bırak yapsın"ı ile çığrından çıkan üretimi düzenlemek, çalışanlarla aylaklar, inananlarla inanmayanlar arasındaki çatışmaya son verecek bir doktrin kurmak.

BUGÜNÜ ANLAMAK İÇİN

Saint-Simoncular da üstatları gibi, hali organize edecek olan doktrini tarihte ararlar. Bugünü yaratan dündür. Önce kesin ve kronolojik bir incelemeye ihtiyaç vardır, sonra da olaylardan hareket ederek toplumun eğilimlerini aydınlatmak lâzımdır. Tarihin akışı bilinirse politika kör dövüşü olmaktan çıkar.

Saint-Simon'un büyük merakı vardı tarihe. Doktrinini tarihe, tarih olaylarının birbirine bağlı dizilerine dayamıştı. Şakirtleri, Guizot'nun, Thierry'nin Michelet'nin eserlerinden faydalanarak Saint-Simonculuğun bu yönünü geliştirdiler. Hükümet edenler tarihe dayanmalıydı, onlara göre. Ama fertlerin biyografisi olan tarihe değil, sosyal tarihe. Tarih, toplumu doğrudan doğruya incelemeli, onun siyasî temellerine eğilmeliydi. Oysa, şimdi tarih belli bir tezi desteklemek için sahneye çıkarılıyor.

Hiçbir yeni derdin ilacı yeni değil, çünkü dertlerin hiçbiri tam olarak yeni değil. İnsan kafası yüzyıllardan beri yeni, gerçekten yeni tek ilaç bulamamış. Aristo'nun "Politika"sında nice sayfalar bizimle alay edercesine yeni.

İNSANIN İNSANI SÖMÜRMESİ

Saint-Simonculara göre tarih, "insanın insanı sömürmesi tarihi". Bu sömürme çağlar boyu çeşitli kılıklara girmiş. Esaretin yerine toprak köleliği geçmiş, şimdi de proletarya sömürülmekte. İki sınıf var: sömürenler, sömürülenler; yani efendilerle ecirler, plebler ve patriciler. İşçinin hayatı da, hürriyeti de, ailesi de, servet monopolünü elinde tutan, yani üretim araçlarına sahip olan küçük bir azınlığın elindedir. Ne yapsa boşuna. Görülüyor ki, Bazard'ın, Enfantin'in ve arkadaşlarının gözünde "insanların bir kısmı ötekinin sırtından geçinmektedir". Sismondi'nin zengin-fakir tezadı şimdi burjuva-proleter çatışması haline gelmiştir. Bu çatışmayı ilk belirten Saint-Simonculardır.

Ne var ki, insanın insan üzerindeki hâkimiyeti gün geçtikçe azalıyor.. İnsanın madde üzerindeki saltanatı hergün bir parça daha artmakta. Kendimizi tarihin bu akışına uydurmalıyız. "İşte fetih ve asalet hakkının yerini alacak olan yeni hak: insan artık insanı sömürmeyecek, insanla birleşerek tabiata ferman dinletecek. İnsanlığın hızla koştuğu amaç: bütün kuvvetlerini barış uğruna birleştirmek".

İnsanın insanı sömürmesine paydos. "Üretim araçları bir azınlığın elinde... bu bir haksızlık". Burjuva kurtulmuştur, şimdi proleteri kurtarmak lâzımdır. Refahı umumileştirmek, proletaryayı sefaletten kurtarmak için üretimi arttırmak, ama nasıl?

Saint-Simoncular üstatlarının dokunup geçtiği sosyal düzen konusunu aydınlığa kavuştururlar.

MÜLKİYET EHLİYETİN HAKKI

Karışıklığın, yoksulluğun başlıca kaynağı: miras. İnsanların değerlerine göre sınıflandırılması, eserlerine göre mükâfatlandırılması bir haksa, mülkiyet statüsü değişmelidir. Doğuştan gelen bir imtiyaz olmamalıdır mülkiyet. Miras kalkmalı, servetler zamanla devletin eline geçmeli. Devlet, serveti en ehliyetli kimselere, en iyi çalışanlara dağıtmalı. Servetler arasındaki farklılaşma önlenemez. Mühim olan bu farkı düzene bağlamak: mülkiyeti yalnız ehliyete, ücreti yalnız esere vermek. Saint-Simoncular Say'den ne kadar uzaksalar, Owen'dan da o kadar uzaktırlar. Özel mülkiyeti kaldırmazlar. Mülkiyet hayatla kayıtlı, hayat ve ehliyetle.. Mülk sahibi ünvanının kazandırdığı tek hak: mülkün idaresi, kullanılması, işletilmesi. Her mülk sahibi mülkün kendisine teslimi anında ehliyetini, daha sonra da hüsn-ü idaresini ispat etmek zorundadır. Kelimenin gerçek manasıyla bir hak yok, ahlâkî karakteri olan bir fonksiyon var, yani bir intifadan çok bir vazife bahis konusu.

Saint-Simoncuların düşündükleri ne komünizm, ne de yeni bir korporatif sistem. Dava, emeği teşkilatlandırmak. Saint-Simoncular Louis Blanc'dan on yıl önce "emeğin teşkilatlanması" deyimini kullanırlar. Şimdilik üretimi de, dağıtımı da bankacılar yönetecek. Bankacılar Auguste Comte için de modern endüstrinin tabiî başbuğlarıdır. Pozitivizm, batının dünyevî hakimiyetini onlara verir.

Saint-Simoncular tekâmüle inanırlar. Amaçları yıkmak değil, yapmaktır. Montesquieu'ye göre, ticaretin tabiî neticesi barıştı. Comte millî kinlerin sürüp gitmesini endüstrinin henüz hâkim olamayışına bağlar. Saint-Simon'la şakirtleri de öyle düşünürler. Kral sanayicilerin başına geçmelidir. Rahipleri yok etmek lüzumsuz, onları bilginlerin emrine vermek en doğrusu.

ÖNCE EĞİTİM

İnsan Hakları Beyannamesi'nin altıncı maddesine göre, devlet hizmetleri bütün vatandaşlara açıktır. Vatandaşlar arasında gözetilecek tek fark: fazilet ve ehliyet. İyi ama, mülkiyetten doğan imtiyazlar sona ermemişti ki ehliyetin gerçek bir manası olsun. Bu imtiyazların en tehlikelisi, eğitim imtiyazıydı. Bir avuç insan okuyabiliyordu ancak. Eğitim, çocukların veya gençlerin kabiliyetine aldırış bile etmiyordu. Ferman dinleten, ailelerin gösteriş hırsı, yükselme arzusu yahut çocukların şımarık zevkleriydi. Asalet ve servetin imtiyazı olmamalıydı ilim. Herkes okuyabilmeliydi. Eğitim, ferdî kabiliyetlere göre ayarlanmalıydı. Ancak o zaman bütün kabiliyetler gelişir, insanın insanı sömürmesi tarihe karışırdı. Ehliyet kelimesinin ancak o zaman gerçek bir manası olurdu. Eğitimin ödevi yeni bir insan yaratmaktı. Seven, düşünen, çalışan bir insan. Eğitimin ödevi her ehliyete lâyık olduğu yeri vermekti.

İki çeşit eğitim vardı Saint-Simonculara göre: genel eğitim, meslek eğitimi. Meslek eğitimi eskiden olduğu gibi iş yerlerinde verilmemeliydi artık, rastgelelikten kurtarılmalı, üretimin bütününü gözeten bir programa göre ayarlanmalıydı. Ehliyet tayin etmeliydi iş bölümünü, tesadüfün yerini plan almalıydı. Bugün bize pek tabiî gelen bu fikirler yayımlandıkları zaman büyük bir gürültü koparmışlar, hayal diye vasıflandırılmışlardı.

YENİ BİR KİLİSE

İyi ama, insanlığı mutluluğa kavuşturmak için bütün çalışmaların ilme dayanması yetecek mi? Saint-Simon önce rasyonalistti. Yaşlandıkça anladı ki, onsekizinci asrın maddeci

felsefesine rağmen din yaşamaktadır. İnsanı egoizm zindanından ancak ahlâk kurtarabilir. Ahlâk veya iman. Ölüm döşeğindeki Saint-Simon'un son sözleri: birbirinizi seviniz.

Harekete geçmek, topluma yararlı işler yapmak için bilmek yetmez, istemek de lâzım. İradenin zembereği sevgi. Bunun için bir felsefeye daha doğrusu sosyal bir ahlâka, bir mistiğe ihtiyaç var. Dinin yerine geçecek bir mistik. Saint-Simon için İncil'in bir emri bütün ahlâkı özetliyor: birbirinize kardeşçe davranın. Şakirtleri bunu kâfi görmediler ve sosyalizmi gerçekleştirecek yeni bir din kurmağa kalktılar.

Bu teşebbüs Saint-Simoncuları ikiye ayırdı: Bazard aşırı dincilerden ayrıldı. Buchez, Pierre Leroux ve Carnot onu takip ettiler. Enfantin'e sadık kalanlarsa Saint-Simonculuğu yozlaştırdılar. Yeni bir kilise kuruldu, ayinleri, törenleri, dualarıyla bir kilise. Bu kilisenin rahiplerine endüstri rahipleri, ilim rahipleri adını veriyorlardı. Kalabalıkları coşturacak olan bu rahiplerdi. Yeni din, kimseyi memnun etmedi. Bu garip coşkunluk, bir anakronizmdi. Maddeciliğin zaferler kazandığı bir devirde, liberal burjuvazi Voltaire'ciydi, Enfantin'le müritlerini Makyavelcilikle suçladı. Halk kilisenin bir oyunu sandı bunu. Oysa kilise ile hiçbir ilgileri yoktu Saint-Simoncuların. Katolikliğe karşıydılar, çünkü Katolik, sosyal davalara sırtını çevirmişti, maddî hayatı küçümsüyordu, cismanî ile ruhanîyi birbirinden ayırmıştı. Saint-Simoncular üretimi göklere çıkarıyor, maddeye asalet kazandırıyor ve insanları, elele vererek tabiata ferman dinletmeğe çağırıyorlardı.

PROSPER ENFANTIN

Katolik, Protestan, Musevi, dinsiz... 1830'larda her düşünen, Saint-Simoncudur. Bir çağın harabeleri üstünde yeni bir dünya kurmak isteyen coşkun ve idealist gençliği etrafında toplayan Enfantin, 1796'da Paris'te doğdu. Ölümü 1864. Mühendis

ve iş adamı. Saint-Simon'u tanıyamamış hayatında, ancak cenaze törenine katılmış. Ve üstadın ölmeden önce kurmağı tasarladığı *"Produktör"* adlı gazetenin başına geçmiş. Güçlü bir yazar. O sırada Saint-Simoncular hocalarının çizdiği yoldadırlar. Uğraştıkları konu iktisat, ahlâk, tarih. Bu laik mektebi bir din tarikati haline getiren önce Olinde Rodrigues ile kardeşi sonra da Enfantin.

Garip bir adam bu Enfantin. Yanına yaklaşıp da büyüsüne kapılmayan yok. Güzel konuşan, insan psikolojisini bilen bir fikir adamı. Kadınlara karşı son derece mültefit. Bazı iktisadî tahlilleri ne büyük bir zekâ olduğunu ortaya koymaktadır. Ama deli olduğu da muhakkak. Müritleri farkında değillerdi bunun. Hazret kendini Tanrının vekili sanıyordu, daha doğrusu inanıyordu buna. Konuşan kendisi değil Tanrıydı. Saint-Simon onda yaşıyordu. Bana tapmanızı istiyorum diye yazıyordu. 1830'da müritlerine yolladığı genelge "Tanrı-insanlar" hitabıyla başlıyordu.

İnsan, Baba Enfantin'in peşinden gidenlere bakınca hayretler içinde kalıyor: o çağın en tanınmış fikir ve politika adamlarından Michel Chevalier, ilk Fransız demiryolu şebekesinin kurucuları olan Talabot ve Flachat, ilk büyük reklam ajansının kurucusu Duveyrier ve daha kimler...

Enfantin'in son günleri ilahî misyonuyla ilgisiz. Üstat P. L. M. (Paris, Lyon, Marsilya) demiryolunun kurucusu. Gerçi bu da Saint-Simonculuğun bir tarafı, ama tarikatçılıkla ilgisi yok. "Mukaddes peder" şarapçılık, tellallık, bankacılık, memurluk gibi mesleklere girip çıktıktan sonra demiryolcu olarak öldü.

Bazard'la Enfantin'in arasını açan tek anlaşmazlık ikincinin aşırı mistisizmi değildi, iki arkadaş kadının toplumda oynayacağı rol konusunda da anlaşamıyorlardı.

SAINT-SIMONCULAR VE KADIN

Fransa yeni bir imanın susuzluğu içindedir. Mistisizm moda olmuştur. Saint-Simoncular da kendilerini mistisizmin cazibesine kaptırırlar, hem de başkalarından daha fazla. Çünkü uzun zaman kafalarıyla yaşamışlardır, maddenin kanunlarını incelemekle geçmiştir ömürleri, çoğu mühendisdir. Matematikten, fizikten gına getirmişlerdir, havaya ihtiyaçları vardır. Yanan alınlarını serinletecek nemli bir rüzgâra, heyecanın rüzgârına muhtaçlar. Tenkitten imana geçiş bu. Eugène Rodrigues, ürperen bir gönül. Talihsiz bir aşktan sonra hayata gözlerini yuman bu genç dost, Saint-Simoncular için yeni bir imanın müjdecisidir. Onun hatırasını anmak için geniş bir aşk yuvası kurarlar. Aşk yuvası demek, kadın demek değil midir, kadın olmadan dünya yeni bir hayata kavuşabilir mi?

Saint-Simoncular yeni bir imana koşarken karşılarında kadını bulurlar. Bu tabiîydi. Yeni dini ancak o uygulayabilir, yeni dünyayı ancak o kurabilirdi. Saint-Simon *Yeni Hıristiyanlık*ta en kalabalık ve en yoksul sınıfın kalkındırılmasını vasiyet etmişti, insan insanı sömürmemeliydi artık. Oysa sömürülenlerin başında kadın vardı, isyan etmeyen bir köle. Kadın da işçi gibi kurban, o da işçi gibi kabiliyetlerini geliştirmek imkânından mahrum.

Saint-Simoncular sömürülenlerin kurtulmasını istiyorlar, ama toplumu altüst etmeden, zora başvurmadan, çarpışmadan. Amentülerinin ilk maddesi barışı getirmekti. Elbette kadını yardıma çağıracaklardı. Enfantin, daha 1831'de "bu intiharlar, cinayetler, savaşlar dünyasını ancak kadın huzura kavuşturabilir" diyordu. 1837'de aynı inancı haykırıyordu jüri azalarına "Tekrar ediyorum: erkekler! dirliği düzenliği, hürriyeti boşuna kendi aranızda arıyorsunuz, Tanrının bu nimetlerine ancak kadın garkedecek sizi".

Barrault, daha coşkundu: "anne, Tanrının dünyaya yolladığı melek! Küreyi Sezarların kanlı pençesi mıncıklamış, o artık muhteşem ve sakin, senin beyaz ellerinde dinlenecek."

Savaşları sona erdirecekti kadın, barışın rahibesiydi. İnsanlık barış düzenine onun kılavuzluğu sayesinde girecekti. Saint-Simoncuları işçi sefaletinden çok kadın ilgilendiriyor. Tarih felsefelerini o gerçekleştirecek. Dostların sitemleri boşuna. Politikada kadın olmadan hangi iş başarılabilir? İşçinin yaralarını onun eli saracak.

Feminizm, yeni müminlerin gönlünü alev gibi saran bir dava. Medeniyetin bütün aksaklıkları aynı kaynaktan geliyor: erkek, kadının haklarını, kadının gücünü unutmuş. Kadın, haklarına kavuşmadıkça, insanlığın geleceğinden ümit yok.

İyi ama, kadın nasıl kurtulacak? Yeni Kilisenin Papası Enfantin hazretlerini güç duruma sokan dava da bu. Enfantin'e göre, kadın erkekle eşit olmazsa sömürme devam eder. Fakat kadını kadın kurtaramaz. Kadını, kadın + erkek kurtarır. Evlilik ıslah edilmeli ki kadının hakları da, gücü de artsın. Ama bu ıslahın sınırları ne? Enfantin'in cevabı sanıldığı kadar devrimci değil: boşanma hürriyeti. Yalnız herkesin aynı yaratılışta olmadığı unutulmamalı. İnsanlar var, tek kişiye bağlanırlar; insanlar var ki hercaîdirler, değişiklik ihtiyaçtır onlar için. Sevgileri derin ve devamlı olanlara, değişmeyenler (immobile) adını verir Enfantin, şıpsevdilere değişenler (mobile). Her iki temayüle de saygı göstermeli değil miyiz?

Enfantin uçurumlara eğilir: kaderin yaraladığı genç kadınları, anlaşılmayanları, isyankârları teselli eder. Fuhuşla zina kanunların meyvası. İkiyüzlülüğe paydos. Amaç Antikiteyle ortaçağ düşüncesini kaynaştırmak. Saint-Simon Altın Çağ önümüzdedir, demişti; Saint-Simoncular Altın Çağın anahtarı kadının elindedir, diyorlar.

Ne burjuvazi dinliyor Saint-Simoncuları, ne işçiler, kurtulmak istemiyorlar. Peşlerinde bütün bir husumet dünyası: mahkûmiyetlerini isteyen savcı, karikatürlerini yapan gazeteciler ve

halkın yuhaları.. Üstelik en kalabalık, en yoksul sınıf yaşadıklarının farkında bile değil. Hayal kırıklığı, boyuna hayal kırıklığı. Tek avutucu, tek ümit, tek ışık: kadın. Zincirleri o kıracak, yaraları o saracak. Bekliyorlar; ürpertiyle, heyecanla, inançla bekliyorlar. Ama bekleyiş, sonu gelmeyen bekleyiş, hassas ruhlarını isyana sürüklüyor. Birşeyler yapmak istiyorlar.

Paris anlamıyor Saint-Simoncuları. Bu yalanlar beldesinden uzaklaşıyorlar. İlk durakları Lyon: çalışanlar ülkesi. Ama Lyon çok yakın. Hayal ettikleri sevgili yok orada. Mesih-kadın, meçhul ülkelerde, uzakta, dinlerin beşiği, rüyanın vatanı, bütün romantiklerin özlemini çektikleri dünyada: Doğu'dadır. Ruhla ten o güneşli ülkelerde kaynaşacak.

Saint-Simoncular dan bir kısmı Marsilya'dan denize açılır. Ver elini İstanbul. Barrault burada rastladığı bütün kadınları saygıyla selâmlar. Padişah hoşlanmaz bu delilerden. Önce hapse attırır hepsini sonra İzmir'e sepetler. Paris'teki havarilerden bir kısmı, İzmir'den Mısır'a gider, Enfantin'le buluşurlar. Enfantin bütün ümitlerinin kadında gerçekleşeceğine inanan bu coşkun âşıkları avutmak zorunda kalır. Kadına ulaşmanın yolu endüstriden geçer, der onlara. "Nişanlımız şimdilik yeryüzüdür, der, anamız odur. Kucaklayalım dünyayı, okşayalım. Kazmaya, küreğe sarılalım, Süveyş Kanalını açalım."

Kadının hayal kırıklığına uğrattığı havariler, yeni baştan mühendis olurlar.

SAINT-SIMONCULAR VE DOĞU

Saint-Simonculuğu mistisizmle haleleyen Ballanche, Maraton'da Batının muzaffer oluşuna üzülecek kadar Asyalı, mekteplerde Latince yerine Sanskritçe okutulmasını isteyecek kadar Hintlidir.

Başka bir Saint-Simoncu, Michel Chevalier, ruhla vücut arasındaki ikiliği ortadan kaldıracak bir politika planı çizer. "Ruh

Doğudur, vücut Batı".. Doğu'yu Othello, Batı'yı Don Juan temsil eder. Birincisi vakur ve vefalı, ikincisi hercai ve kaypak".

Saint-Simon'un şakirtleri için, "Akdeniz, Doğu ile Batı'nın zifaf yatağı". "Doğulu düşünmez, görür, sefil mantığa ve pespaye akla iltifat etmez. Asya'da ilim uçar, yürümez".

Pierre Leroux'ya göre, oryantalizm, insanlık için, fizik ve kimyanın keşiflerinden daha az ehemmiyetli değildir. Hıristiyanlığın kutsal kitaplarını incelemek yetmez, Doğu'nun da kutsal kitaplarını incelemek lâzım. Ancak Veda'ları, Avestayı.. tanıdıktan sonra, Avrupa için yeni bir çağ açılacak, Batı'nın ufku genişleyecek ve Hıristiyanlık tarihe karışarak yerini daha anlayışlı bir dine bırakacaktır.[38]

YA ENDÜSTRİ?

Saint-Simoncular her şeyden önce, endüstrinin filozofları. Ahlâkla uzun uzadıya uğraştıkları bir gerçek. Yine şüphe yok ki, en büyük emelleri insanlığın ahlâkça yükselmesi. Ama bakışlarını üretimden ayırmadılar. İşçilerden çok bankacılarla, müteşebbislerle ilgilendiler. Dinî düşüncelerle haşır neşir oldukları anlarda bile, aksiyonun içindeydiler. Servete büyük önem veriyorlardı. Bonald daha başlangıçdan itibaren, onlara "tezgâh politikacısı" adını takar.

Rekabetin aleyhindeydiler. Rekabet "hem fert ahlâkını, hem sosyal ahlâkı altüst eden öldürücü bir savaş"tı. İktisadî araştırmalarda ahlâka hiçbir yer verilmeyişinden şikâyetçiydiler. İktisat için amaç, üretimdi. Vatandaş, aile babası, işçi, asker umurunda değildi iktisatçının. Saint-Simon da, Sismondi de, Saint-Simon mektebi de bu tutuma karşıydı.

Garibi şu ki, büyük endüstriden doğan bu sosyal materyalizmin gelişmesinde, nazarî olarak rekabete ateş püskür-

38 Cemil Meriç, Bir Dünyanın Eşiğinde, "Saint-Simoncular", İletişim Yayınları, İstanbul 1994 s. 60 v.d.

melerine rağmen, Saint-Simoncuların da sorumluluk payı var. İnsanlara "birbirinizi sevin" demişlerdi, ama üretimin ezdiği kalabalıklardan çok, üretimden faydalanan mutlu azınlıkla beraberdiler. Proletarya kurtuluncaya kadar, en dikkate değer sima, bankacıydı onlar için. Devlet, eninde sonunda bir bankalar hiyerarşisine dönüşmeliydi. Bankacı düzenli üretimin en üstün ajanıydı.

Saint-Simoncuların ülküsü, bütün tezatları, bütün kepazelikleriyle, kapitalizm değildi şüphesiz. Ama Saint-Simoncu iş adamları kapitalizmin kökleşmesinde, boy atmasında küçümsenmeyecek bir rol oynadılar. Onlar da Renan gibi düşünüyorlardı, (daha doğrusu Renan onlar gibi düşünüyordu): "19. asrın başarısı, insanoğluna maddî refah sağlamak; ilk bakışta dinle ilgisi olmayan bir amaç bu, ama zekânın zincirlerini kırdığı için kutsal".[39]

KALAN

Ondokuzuncu asra kendi damgasını vurmuş Saint-Simoncular. Hem tarihçi, iktisatçı, ahlâkçı hem de mühendis, idareci, maliyeci olarak önemli kişiler. Asrın hemen hemen bütün büyük teşebbüsleri onların adını taşıyor. Fransız demiryolları, devlete ve başvekil Thiers'e rağmen, onların eseri. O muazzam işi gerek ticaret, gerekse teknik bakımdan teşkilatlandıran, kamu oyunun ilgisini çekerek, finansmanını sağlayan onlar. Süveyş Kanalı da, Panama Kanalı gibi insanlığa Saint-Simoncuların armağanı. İlk reklam ajansı onların eseri. Tröstlerin kuruluşunda himmetleri büyük. Bürokrasiye yeni bir formül getiren onlar.

Artık devlet iktisadî hayatı tek başına yönetemeyecektir.

---

39 Leroy (Maxime), Histoire des Idées Sociales en France, s. 369.

Menfaatler arasında bir ahenk sağlanacaktır. Bir nevi karma yönetim bu. Özel hukukun temeli, fertlerin bağımsız iradesi değildir, amme hukuku da mutlak bir hâkimiyet ilkesine dayanamaz. Devletin görevi toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktır.

Saint-Simoncular yalnız burjuva düşüncesi ve burjuvazinin aksiyonu üzerinde etki yapmakla kalmadılar. Proudhon sosyalizmi de, Marksçı sosyalizm de onlara çok şey borçlu.

Saint-Simoncular, özel mülkiyete karşı takındıkları tutumla sosyalisttirler. Ferdîliğini kaybeden bir mülkiyete, kendi deyimleriyle "kolektivizm"e taraftardırlar. Yakın bir gelecekte mirasın büsbütün ortadan kalkacağına inanırlar. Devlet, üretimi en kalabalık ve en yoksul sınıfların yararına yeni baştan düzenlemelidir.

Saint-Simonculuk yeni bir din olarak neden başarıya ulaşamadı? Saint-Simoncular halktan kopmuşlardı, fazla entelektüeldiler, gündelik hayata karışmamışlardı. Gerçi bir işçi partisi kurmağa kalkıştılar. Ama işçi değildiler, işçiyi anlayamıyorlardı. Bu partiye gelenler onların düşüncelerini kavrayamadı. Sözün kısası kalabalığın psikolojisine yabancıydılar. Zirvelerde kaldılar ve felsefe yaptılar. Tarikat haline gelen düşünce, dış dünyayla ilgisini kesti. Renan'a göre, "Saint-Simon'un düşüncesi ihanete uğramasa, mektebin başında Bazard gibi gerçek bir filozof kalsa Saint-Simonculuk 19. asırda Fransa'nın orijinal felsefesi olarak tarihe geçerdi. O büyük düşünceyi tarikatçılık mahvetti".[40]

Proudhon da öyle düşünür: "Saint-Simonculuğu, aristokratik ve feodal bir düzene karşı duyulan tiksintiden çok, asrın akılcılığı öldürdü".

Ne olursa olsun, ondokuzuncu asır bir Saint-Simon asrı. O büyük düşüncenin yoğuramadığı tek dâhi yok: Hugo da,

---

40 Leroy (Maxime), *a.g.e.*, s. 374.

Vigny de, Wagner de zaman zaman Saint-Simoncu. Liszt de, Henri Heine de onun şakirdi. Le Play, Lamennais, Marx, Proudhon... ve niceleri.

Sosyalistlerle neo-liberaller arasındaki tartışmayı Saint-Simoncular başlatır. Çağdaş sosyalizmin kullandığı kelimelerden çoğu onların armağanı. Hürriyeti insanın insanı sömürmesi olarak tanımlayan, bu hürriyetin karşısına teşkilatı, burjuvanın karşısına proleteri, rekabetin karşısına işbirliğini diken, tüketimi üretimin emrine veren onlar. Saint-Simonculuk, düşüncenin bütün ufuklarını kucaklayan bir tecessüs. Saint-Simonculuk bir asrı dolduran düşünce.

Perroux doğru söylüyor: "Bu atom ve feza çağında hepimiz bir parça Saint-Simoncu değil miyiz? Dünya, endüstrinin toplumu ezmesini, toplumun endüstriyi yıkmasını, her ikisinin insanı yok etmesini önleyecek ve aşınan kadroları tazeleyecek bir düzen peşinde koştukça Saint-Simon yaşayacaktır".[41]

41 Perroux (François), İndustrie et Création Collective T.I.: Saint-Simonisme du XX eme siècle et Création Collective (Endüstri ve Kolektif Yaratma, cilt I: Yirminci yüzyılın Saint-Simonculuğu ve Kolektif Yaratma), 1964. Bkz. Gurvitch, *a.g.e.*, s. 9.

III. SAINT-SIMON VE KARL MARX

SAINT-SIMON'UN GERÇEK ŞAKİRDİ

Saint-Simonculuk çağımızın gerçek habercisi. Saint-Simoncuların doktrininden birşeyler almamış parti veya okul yok gibi. Alman Rodbertus da Saint-Simon'un şakirdi, İngiliz Carlyle de. Pozitivist Okul Saint-Simon kilisesinden çıkma bir tarikat. Comte'un çömezi olan bir Maurras, bir Brunetière de farkına varmadan Saint-Simon'un şakirdi. Bunlar Saint-Simoncu pozitivizmin aşırı sağ kanadı.

Lassalle'ın hocası Louis Blanc, Louis Blanc'ın Saint-Simon. Saint-Simonculuğun yalnız demokratik bir sol kanadı yok, aşırı sol bir kanadı da var, Hegelcilik gibi. Devrimci bir kanat. Bouglé ile Halévy'e göre, Kremlin'e yerleşen Lenin, "Kapital"in üç cildini yazı masasına koyarken, çarların sarayına Saint-Simonculuğun aşırı sol kanadı otağ kuruyordu. Her topluluk, düşman kuvvetlerin çarpıştığı bir sahne: hürlerle esirler, beylerle toprak köleleri, burjuvalarla proleterler. Bu deyimleri ilk defa ortaya atan Saint-Simoncular. "İnsanlığın tarihi, bir sınıf kavgası tarihidir" sözü bile onların neredeyse. Gerçi

kendileri devrimci değildiler, şiddetten nefret ediyorlardı; ama her savaş kanlı, iktidardan gönül rızasiyle çekilen sınıf yok. O halde? O halde Marx sosyalizmi, Saint-Simonculuğun tabiî bir sonucu.

Marksizm elbette ki Saint-Simon sosyalizminin gelişmesinden ibaret değildir. O terkipte yepyeni unsurlar var. Ama Marx'ın fikrî gelişiminde Saint-Simonculuğun payı inkâr edilemeyecek kadar büyük. Bazılarına göre "Kapital" yazarı Hegel'i okuyan bir Saint-Simon, Hegel'i okuyan ve yarım asır sonra dünyaya gelen. Marx'ın doktrini de Saint-Simon'unki gibi tarihle iktisada dayanmaktadır, ikisi de üretimi arttırmak için toplumu ekonomik planda düzenlemek ister. Marx'a göre, geleceğin mimarı proletaryadır. "Ama onun proletaryasıyla Saint-Simon'un üreticisi arasında sanıldığından daha büyük bir yakınlık var. Proletarya burjuva aydınlarıyla işbirliği yaparak gelişmeyecek mi? Marx da, Engels de burjuva değil midirler? İşçi sınıfı zafere ulaşmak için, orta sınıflara dayanmayacak mı?"[42]

Çağdaş sosyolog Gurvitch'e göre Saint-Simon'un hakikî mirasçısı: Bazard. Üstadın sosyolojisini 1828-1830 arasında Taranne sokağında verilen derslerde aramak lâzım. Bazard, Enfantin'le çatışmasa "Saint-Simon Doktrininin Açıklanması"nda billurlaştırdığı düşünceler, Marx'ınkilere çok daha yakın olacaktı.[43] Saint-Simon'un gerçek şakirdi, birçoklarının sandığı gibi, Auguste Comte değil, Karl Marx'tır.

Aşağıdaki inceleme iki dâhi arasındaki benzerlik ve ayrılıkları belirtecektir sanırız.[44]

---

42 Leroy (Maxime), *a.g.e.*, s. 219-220.

43 Gurvitch (Georges), *a.g.e.*, s. 31-32.

44 Bkz. Gurvitch (Georges), *a.g.e.*, s. 35-41.

TRİER'DEN PARİS'E

Marx'ın doğum yeri olan Trier (Trèves), 1795'den 1814'e kadar Fransa'ya bağlı kalır. Ve Rheinland'da kafası Aydınlıklar Çağının felsefesi ile yoğrulu bir nesil yetişir. Fransız sosyalizmi Rheinland'da çok hararetli bir okuyucu kitlesi bulur ve Almanya'ya oradan yayılır. 1830 ve 1848 devrimleri bu ilgiyi bir kat daha artırır. Saint-Simonculuk Trier'de heyecanlı bir taraftar bulur: Ludwig Gall. Sosyal sınıflar ve sınıf savaşı konusunda Marx'ın ilk hocası Gall'dir, 1835'de, "zenginlerle çalışanların çıkarları taban tabana zıt birbirine; emekçiler sefalete düştükçe zenginlerin yüzü güler, refahı artar" diye haykıran Gall.

Fakat genç Marx'a Saint-Simon'u bütün yönleriyle tanıtan ilk mürşit, kendisinin de itiraf edeceği gibi, kayınpederi Ludwig von Westphalen. Liberal bir Prusya asilzadesi olan Ludwig, avukat Henri Marx'ın dostudur. Karl, delikanlılık hayatının en güzel yıllarını Westphalen'lerin evinde geçirir, müstakbel eşi Jenny ile orada tanışır. Prusyalı asilzade Saint-Simon'un hayranlarındandır, üstadın bütün eserleri vardır kütüphanesinde, genç Marx'a yalnız Shakespeare'i, yalnız Homeros'u tanıtmaz, Saint-Simon sevgisi de aşılar.

Marx, 1835-36 yıllarını Bonn üniversitesinde geçirir. Edebî çevrelere girip çıkar. Karl Grün'le tanışır. 1836 sonbaharında Berlin'dedir. Hegel 1830'da ölmüş, felsefe başsız kalmıştır. Düşünce hayatı felsefe fakültesinden hukuk fakültesine taşınmıştır. Marx yıllarca yalnız iki hocanın derslerine devam eder: Gans ile von Savigny. Gans ileri görüşlü bir Hegelci, Savigny yeni bir hukuk mektebinin kurucusu: tarihî mektep.

Marx'a Hegel'in felsefesini Gans öğretir: Saint-Simonculuğa kayan bir Hegelcilik. Gans'a göre devletin işleyişini tayin eden toplumdur. 1836'da çıkan bir kitabında Saint-Simonculara

karşı beslediği büyük hayranlığı, Bazard'la nasıl tanıştığını anlatır.. İşçi sınıfından, bu sınıfla burjuvazinin aylak tabakası arasındaki çatışmadan ilgiyle söz eder. Hegel'in felsefe ile din arasında kurmak istediği münasebeti reddeder. Mevcut düzeni yüceltmek için dialektiği sahneye çıkarmaz. Tarihin akışını durdurmaz. 1837'de şöyle yazar Gans: "Saint-Simoncular haklı, esaret sadece şeklen ortadan kalkmış, gerçekte bütün özellikleriyle yaşıyor. Eskiden efendiyle köle, patriciyle pleb, derebeyle tebası vardı. Şimdi de aylakla çalışan karşı karşıya.. İşçinin tek hürriyeti açlıktan ölmek. Devletin ilk ödevi en kalabalık ve en yoksul sınıfın ihtiyaçlarını karşılamaktır, düşüncesi zamanımızın en derin görüşlerinden biri". 1830 Devriminin Fransız burjuvazisi tarafından yozlaştırılması, Marx'ın sevgili hocasını isyana sürüklüyordu: "Tanrı Temmuz İhtilâlini Saint-Denis sokağının bezirgânları için yaptırmamıştır herhalde. O zaman felsefe de tarih de yalan söylemiş olur".

Marx 1837'den beri Genç Hegelcilerin toplandığı bir kulübe üyedir: Doktor Klub. Burası meşhur Sol Hegelciliğin kalesi. Bruno Bauer, Ruge, Koepen.. Hepsi de bir parça Gans'ın etkisiyle sola yönelmiş, Gans'ın daha doğrusu Gans Saint-Simonculuğunun.

Demek ki, genç Marx'ın ilk hocaları Savigny, Gans, Saint-Simon. Az sonra onlara yeni bir Hegelci daha katılır, serkeş bir Hegelci: Feuerbach. "Hıristiyanlığın Özü" 1842'de yayımlanır. Bu kitaptaki düşüncelerle *"Yeni Hıristiyanlık"*takiler arasında benzerlikler var. "Kapital" yazarı "çağımızın Arafı" olarak vasıflandırdığı o cesur fikir adamının eserinden geniş ölçüde faydalanır. Feuerbach'ın ana fikri: yabancılaşma (aliénation). Yabancılaşma, insanın kendi eserini kendi dışında, kendinden üstün bir gerçek sanması. Yabancılaşmanın Saint-Simon sosyolojisinde de ne büyük rol oynadığını az sonra göreceğiz.

1841'de felsefe doktorasını veren Marx İena'dan Bonn'a gider: Arkadaşı Bruno Bauer, Bonn üniversitesinde ilâhiyat okutmaktadır. Genç doktor, yeni bir dost bulur: Moses Hess. Zengin bir ailenin çocuğu olan Hess, sosyalizm uğruna servet ve ikbalinden vazgemiş, kendini gazeteciliğe, yazarlığa vermiştir. Genç Marx, onun aracılığıyla "Rheinische Zeitung" gazetesinin yazı ailesine katılır. Bu gazetede, Fransa bölümünü Hess yazmaktadır; Marx, Almanya bölümünü üzerine alır.

Moses Hess, 1830 Devriminden sonra yıllarca Fransa'da kalmıştır. Buchez ile, Leroux ile dosttur. 1837 ile 41 arasında -Saint-Simon'a karşı hayranlığını gösteren- üç eseri yayımlanır. İlk kitabın adı: "Spinoza'nın Bir Şakirdi Tarafından Kaleme Alınan İnsanlığın Kutsal Tarihi". Yazara göre, ondokozuncu asrın en büyük filozofları Saint-Simon'la Hegel'dir. Ama Saint-Simon çok daha aktüel. Çünkü insanlığın ancak kendi emeğiyle kurtulabileceğini gösteriyor, kendi emeğiyle yani üretimle. Ne var ki, bu kurtuluş ancak devletin ortadan kalkması ile mümkün. Devlet sosyal bir devrimle ortadan kalkabilir. "Avrupa'da Üçlerin Hâkimiyeti" adlı eserinde Hess, Saint-Simon'u daha da yükseltir, Fransa'yı en iyi temsil eden düşünce adamı odur, çünkü "reel faaliyet"i aydınlatır, geleceği bütün genişliğiyle görür. Oysa Hegel ancak geçmişi anlar. "Hareket Felsefesi"nde Hegel'den büsbütün uzaklaşır Hess, sosyal, ahlâkî ve siyasî değeri olan yalnız aksiyondur. Bu felsefenin iki peygamberi vardır: Saint-Simon'la Fichte. Yapılacak şey onları kaynaştırmak.

Marx'la Engels "Alman İdeolojisi" adlı eserlerini Hess'le birlikte yazarlar. Bu da aralarındaki fikrî yakınlığı göstermeğe yeter. Marx'tan altı yaş büyük olan Hess genç dostuna karşı beslediği hayranlığı 1841'de şöyle belirtir: "Çağımızın en büyük filozofu, tek hakikî filozofu olan doktor Marx, henüz çok genç. Ortaçağ politikasının, ortaçağ dininin göreceksiniz nasıl hakkından gelecek".

Hess elbette ki, "çağımızın en büyük filozofu"na Fransız sosyalizmini tanıtacak ve onu Hegel'le Saint-Simon'u kaynaştırmağa çağıracaktı. Marx üçüncü defa olarak Saint-Simonculukla temas halindedir. "Rheinische" gazetesindeki yazılarında Hegel dogmatizmine, Hegel'in devlet felsefesine çatarken bal ve eşek arılarından söz eder, Proudhon'un "mülkiyet hırsızlıktır" formülünü tekrarlar. Marx "Hegel'in Devlet Felsefesini Tenkit" adlı eserini 1842 sonlarında tamamlar. Kitapta Saint-Simon'un *"Evrensel Çekim Üstüne Çalışma"*sından alınmış bir parça var. Saint-Simon'a göre, insan faaliyeti tektir, materyalizm de spiritüalizm de o faaliyetin soyutlanmasından ibaret: "Bugüne kadar spiritüalist sayılması gerekenlere materyalist, materyalist sayılması gerekenlere spiritülist denilmiştir. Gerçekten de bir soyutlamaya vücut vermek maddecilik değil midir? Varlıktan bir düşünce çıkarmak spiritüalizm sayılmaz mı?" Sonra Hegel'e çatar Marx: "Soyut spiritüalizm, soyut maddeciliktir; soyut maddecilik, maddenin soyut spiritüalizmi".[45]

Görülüyor ki, Marx daha Paris'e gitmeden önce Saint-Simon'un bütün eserlerini okumuş bulunuyordu. Ne zaman ve nerede? Belki Ludwig von Westphalen'in kütüphanesinde, belki Berlin'de Gans'ın tesiriyle, belki de Hess'le "Rheinische" gazetesinde çalışırken.

"Kapital" yazarı 1843 sonbaharında Paris'tedir. Onbeş ay kalacaktır orada. Ünlü Alman şairi Heine en yakın dostlarından biridir. Marx'tan yirmi yaş büyük olan şair 1830'dan beri Saint-Simoncularla tanışmaktadır, Taranne sokağındaki konferansların en coşkun dinleyicileri arasındadır ve ömür boyu sadık kalacaktır Saint-Simonculara. Bazard'la Enfantin'le, Michel Chevalier ile arkadaştır. Daha evvel Saint-Simon'un

---

45 Marx (Karl), Oeuvres Philosophiques (Felsefi Eserler), Molitor'un Fransızca çevirisi, cilt I: Critique de la Philosophie de l'Etat de Hegel (Hegel'in Devlet Felsefesini Tenkit), Costes, Paris 1946, s. 183.

bütün eserlerini okuyan Marx'ın dikkatini, 1830'da yayımlanan "Saint-Simon Doktrininin Açıklanması"na çeken, çok büyük bir ihtimalle, Heine olmuştur. Marx, bu kitapta geçen formüllerden birçoğunu (insanın insanı sömürmesi, endüstriyel birikim, üretim araçlarının topluma devri.. gibi) sık sık kullanacaktır. Saint-Simoncular 1830 Devriminden sonra *"Glob"* gazetesini çıkarırlar. Marx bu gazeteyi dikkatle izler.

Marx'ın Saint-Simonculuk hakkındaki bilgilerinin derinliğini anlamak için o sıralarda kaleme aldığı bir tenkide göz atmak yeter. 1845'de yayımlanan bu tenkidin konusu Alman gazetecisi Karl Grün'ün "Fransa'da Sosyal Felsefe" adlı eseridir. Marx'a göre, Grün, Saint-Simoncu yayınlardan bir tanesini bile okumamış. Belli başlı kaynakları hep ikinci elden. Meselâ Lorenz Stein'in "Fransa'da Sosyalizm ve Komünizm"i (1842). Stein'in kaynağı da Reybaud: "Islahatçılar ya da Modern Sosyalistler Üstüne İncelemeler" (1840). *"Cenevre Mektupları"*ndan, *"Üreticilerin El Kitabı"*na kadar Saint-Simon'un çeşitli eserlerinden örnekler veren Marx, Grün'ün bu eserlerde bulduğunu sandığı gelişmelerin Stein'le Reybaud'daki yanlışlıklardan ileri geldiğini ispat eder. "Grün, Saint-Simoncuları da, Saint-Simon'u okuduğu gibi okuduğundan, yani hiç okumadığından, Saint-Simon'un *Yeni Hıristiyanlık*'ta söylediklerileyle, Bazard'ın fikirlerini birbirinden ayırdedemez. Sadece "Saint-Simon Doktrininin Açıklanması"nı okumuş olsaydı, bu hatalara düşmezdi".[46]

Saint-Simon ile Saint-Simoncuların, Marx'ın düşünce dünyasına hangi yollardan girdiğini gördük. Gall ve kayınpederi Ludwig von Westphalen, Gans ve Sol Hegelciler, Moses Hess, Heine. Şimdi de, Marx'ın Saint-Simon'dan veya Saint-

46 Marx (Karl), [Oeuvres Philosophiques,] Cilt 9: Idéologie Allemande (Alman İdeolojisi), Costes, Paris 1946, s. 189 v.d.

Simonculardan aldığı sosyolojik tezlere ve iki düşünce arasındaki belli başlı farklara kısaca işaret edelim.

BENZERLİKLER VE AYRILIKLAR

Saint-Simon'la Marx, sosyal gerçek ve onu inceleyen ilim konusunda aşağı yukarı birleşirler. Saint-Simon bu ilme "sosyal fizyoloji" adını verir. Marx "sosyal praksis'in tetkiki".

Her iki yazar için de toplumla fertler hareket halindedir. Üretimle uğraşırken kendilerini de yaratırlar. Bu üretim hem ferdîdir, hem kolektif.

Saint-Simon'a göre insanların bir araya gelişi, gerçek bir varlık yaratır. Toplum geniş bir atölyedir âdeta, amacı fertlere değil, tabiata hükmetmek olan bir atölye. Sosyal gerçek üretimdir, kendi kendini, uzuvlarını, yaşayış tarzlarını, geçim vasıtalarını, eserlerini yaratan bir üretim. Her nevi iş, bu üretici faaliyetin bir ifadesidir. Üretici faaliyet yani sosyal gerçek. Sosyal fizyoloji veya sosyoloji, bir hürriyet ilmi olduğu kadar bir determinizm ilmidir de. Toplumda hürriyetle determinizm birbirini tamamlar ve birbiriyle kaynaşır. "Hür olmak istiyorsak, hürriyetimizi kendimiz yaratalım. Onu hiçbir zaman dışardan beklemeyelim".

Genç Marx da öyle düşünür: sosyal hayat bilhassa pratiktir. Üretimleri ne ise, insanlar da odur, üretimleri yani hem ürettikleri, hem de üretim tarzları. Toplum üretim olduğuna göre, insan insanı üretir, hem kendini, hem de başka insanları. İnsanı üretim yaratır. Dünya tarihi dedikleri, insanın insan emeği sayesinde yaratılışından ibaret. Demek ki toplum da fert te, kendi kendini yaratıyor. Ve tarih bunun inkâr kabul etmez delili.

Bütün bu düşüncelerde Saint-Simon'un tesirini görmemek kabil mi? Marx, gençlik eserlerinde Saint-Simon'un cümlelerini dahi benimser: "esas konusu üretimin tetkiki olan insan ilmi",

"insan fizyolojisi olarak da adlandırabileceğimiz insan ilmi". Sonraları Marx, determinizmini keskinleştirir. Fakat ona sınırlar da çizer.

Toplumun ve sınıfların faaliyeti hiçbir zaman otomatik değildir. Marx bu konuda da Spencer veya Comte'dan çok Saint-Simon'a yakındır.

İki filozofun üzerinde birleştikleri bir başka nokta da, yabancılaşma. Saint-Simon'a göre, sosyal gerçek: faaliyettir, üretimdir, kolektif emektir. Ama bu gerçeğin asıl hüviyeti kendini bütün açıklığıyla belli edememiştir. Sebep? Rejimler. Teolojik, askerî ve kritik rejim. Bu rejimlerin dayandığı üretim tarzları (fetih, yağma, kölelik, v.s.) toplum hayatının hamlelerini durduruyor, sosyal hayatın gerçek zenbereklerini gizliyordu. Hukukçularla metafizikçilerin başlıca hüneri bu kamuflajı sistemli olarak geliştirmek ve ondan faydalanmaktır. Üretim, tamamen barışa yönelecek, sınaîleşecek, aylakların yerine üreticiler geçecek ki, toplum tüm yaratıcı güçlerine kavuşabilsin. Toplumun karakteriyle ilgili kamuflajlar ancak o zaman tarihe karışır.

Marx'a göre, toplum kolektif bir yaratış ve üretim faaliyeti. Ama üretim tarzından doğan engeller yüzünden gerçek hüviyetini belli edememektedir. Bu üretim tarzları, bugüne kadar işçilerin sömürülmesi düzenini, özel mülkiyeti, parayı ve devleti hâkim kılmış, sosyal hamleleri kösteklemiştir. Marx buna "yabancılaşma" adını verir. Feuerbach'dan gelen bir kelime. Toplumun gerçek zenbereklerini gizleme çabasına da "ideoloji" der Marx. Saint-Simon'un da, Marx'ın da, aydınlattığı gerçek aynı. Yalnız arada bir terminoloji farkı var. Peki toplumla üyeleri bütün gerçek kuvvetlerine ne zaman kavuşacak? İdeolojiler nasıl ortadan kalkacak? Proudhon Saint-Simon'un sınaî mertebeler dizisini tenkit eder. Marx da kolektif faaliyete bütün tesirliliğini kazandırarak toplumu yalanlardan temizlemek için üreticilerin tümüne değil, yalnız

işçilere, proleterlere güvenir. Barışçı reformlara inanmaz. Sosyal devrimlere bel bağlar.

Saint-Simon'la Marx'ın üzerinde birleştikleri üçüncü bir nokta da şu: biliyoruz ki, sosyal gerçek kolektif bir üretimdir. Bu üretim her iki filozof için de bütünü kucaklayan bir eylem. Hem maddî, hem manevî. Maddî üretimle, manevî üretim içiçedir. Genel olarak beraber gelişirler, fakat çatıştıkları da olur. Saint-Simon'a göre, iktisadî üretim, mülkiyet, siyasî rejimler, ahlâkî değer ve fikirler, her nevi bilgi topyekûn sosyal faaliyetin kısmî tezahürlerinden ibarettir. Bunları anlamak ve açıklamak için bütün içinde ele almak lâzımdır. Sosyal müesseselerle düşünceler arasında her zaman bir uygunluk vardır. Sosyal fizyolojinin görevi bu uygunluğu meydana çıkarmak.

Genç Marx da manevî üretimden, üretim kuvvetlerinin bir parçası diye bahseder. "Din, aile, hukuk, devlet, ahlâk, ilim, zekâ.. üretimin özel şekillerinden başka bir şey değildir".[47] Gerçek şuur da, teknik aletler gibi üretim kuvvetlerinin bir parçasıdır. Spiritüalizmle materyalizm çatışması sosyal hayat içinde sona erer.

Sonraları Marx, topyekûn kolektif faaliyet içinde, maddî üretim kuvvetlerine imtiyazlı bir yer verir. Ama yine de şu inancı belirtmekten geri durmaz: üretim münasebetlerinin yanında, ilmî bilgiden başlamak üzere kültür eserleri ve doğrudan doğruya ideolojiler şu veya bu şekilde üretim kuvvetleriyle kaynaşır ve ona katılırlar. Yalnız Marx bu görüşü ayakta tutabilmek için dialektiğe baş vurur. Saint-Simon dialektikten faydalanmaz.

İki filozofun üzerinde birleştikleri bir başka nokta: devletle

---

47 Marx (Karl), [Oeuvres Philosophiques,] cilt 6: Economie Politique et Philosophie (Iktisat ve Felsefe), Costes, Paris 1946.

ekonomik toplum arasındaki münasebetlerde ekonomik topluma tanıdıkları öncülük. Saint-Simon'a göre, ekonomik toplumu yönetmek için devlete ihtiyaç var. Ancak çalışanlar iş başına geçtikten sonradır ki, devlete lüzum kalmaz. Şahısların idaresi yerine eşyanın yönetimi geçer. Marx'ın tutumu da bu anlayıştan pek farklı değil. Ona göre de somut olan yalnız toplumdur. Devlet olayların zorladığı bir soyutlamadır. Devleti yaratan toplumdur, toplumu yaratan devlet değil. Demokraside, devlet hâkim unsur olmaktan çıkmıştır. "Burjuva düzeninin devlet tarafından ayakta tutulduğu, bir kuruntu. Hakikatte devleti ayakta tutan burjuva düzeni. Devlet onunla beraber ortadan kalkacaktır".[48] Ve Marx siyasî devletin ortadan kalkacağını müjdeleyen çağdaş Fransız yazarlarının kehanetine hararetle katılır. Siyasî güç, tarihin belli bir anında sosyal güçten ayrılmıştır. Siyasî güç, sosyal gücün içinde eriyecektir. Burada da Marx'ın Saint-Simon'dan farkı, daha derin bir radikalizmdir. Devlet kendiliğinden kalkmaz, onu yıkmak lâzım. Bu da ancak bir proletarya ihtilâliyle, bu ihtilâlin tam manasiyle başarıya ulaşmasıyla gerçekleşebilir.

Saint-Simon'la Marx, sosyal sınıfların varlığı ve devletle olan münasebetleri konusunda da birbirine yakın görüşler ileri sürerler. Saint-Simon toplumu iki sınıfa ayırır, sömürenlerle sömürülenler arasında merkezleşen iki sınıf: üreticiler ile aylaklar, bal arıları ile eşek arıları. Fakat bu iki bütün içinde birçok sınıflar belirir. Devlet bir sınıfın diğer sınıflar üzerindeki baskı aracıdır. İşçi sınıfının ancak kendi kendine güvenebileceğini açıklayan Marx, birçok noktalarda Saint-Simon'dan ilham almıştır. Devlet bir sınıfın hâkimiyet vasıtasıdır, endüstri çağının başında burjuva sınıfı ilerici bir sınıftır... tezleri gibi.

---

48 Marx (Karl), [Oeuvres Philosophiques,] cilt 2: La Sainte Famille ou Critique de la Critique Critique (Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi), Costes, Paris 1946.

Şimdi de iki filozofu ayıran belli başlı görüş farklarına işaret edelim.

Saint-Simon sosyolojisi hümanist bir panteizme yönelir. Bu panteizm, Saint-Simon'u aşırı bir sosyal iyimserliğe götürür. Marx'ın sosyal görüşü ise tamamen dramatiktir. Tezatları, çatışmaları belirtir. Bu çatışmalar herhangi bir toplumda görülebilir, ama kapitalist rejimin çeşitli safhalarında çok daha keskindir. Teknikler sosyal yapıların ve üretim tarzlarının hâkimiyeti altındadır. Üretim kuvvetleri, üretim münasebetleri, kültür ve ideoloji eserleri arasındaki ilişkiler kolayca çatışma (antinomi) haline dönüşebilir. Her nevi yabancılaşma ve çatışma ancak komünist toplumların ikinci safhasında ortadan kalkar.

Kapitalist rejimin çeşitli safhalarını inceleme, Marx'ı, bir iktisadî krizler ve sosyal devrimler sosyolojisine götürür. Sınaî verimlilik zaman zaman azalır, kârın düşüşü ve işçi hareketi teknik terakkiyi durdurabilir. Barbarlığa dönmek veya proletarya ihtilâli sayesinde kapitalist yapıların patlatılması ikilemi, gittikçe artan bir sertlikle ortaya çıkar.

İki filozof arasındaki bir başka ayrılık şu: Saint-Simon düşüncesinde dialektik yok. Oysa Marx sosyolojisinde dialektik önemli bir rol oynar.

Sosyo-politik doktrin bakımından Saint-Simon düşüncesi iki yüzlü bir silâh. Hem Proudhon ile Marx'ın proletarya sosyalizmini ilham edebilmiş, hem de teknokrasi idealini. Marx'ın sosyo-politik doktrini tam manasıyla devrimcidir, eşitçidir. Bununla beraber, Gurvitch'in de söylediği gibi, Saint-Simon olmasa, Marx bugünkü Marx olamazdı.[49]

---

49 Gurvitch (Georges), *a.g.e.*, s. 34 ve 40.

SAINT-SIMON VE PROUDHON

Saint-Simon'un Proudhon üzerindeki tesiri "Pazar Tatili"nden başlayarak şiddetle hissettirir kendini. Proudhon "yüksek sınıflar"a, burjuvalara, patronlara aylak oldukları için çatar. Bütün hafta dinlendiklerine göre, pazar tatiline ne ihtiyaçları var? İşi gücü spekülasyon, dalavere, havaiyat olanları haftanın günleri ne ilgilendirir? Proudhon, "Mülkiyet Üstüne"nin ilk risalesinde "kolektif güç" kelimesini kullanır. Proudhon sosyolojisinde bu deyim çok önemli bir rol oynayacaktır. Marx'a "üretim kuvvetleri" tabirini de bu deyim ilham edecektir. Biliyoruz ki kolektif emekten ilk bahseden Saint-Simon'dur. Kolektif emek faaliyet halindeki toplumun bir belirtisidir. Proudhon'un mülkiyet konusunu seçişinde bile Saint-Simon'un tesiri olduğu ileri sürülebilir. Saint-Simon'a göre, "hükûmet şekli bir kalıptan ibaret, öz, mülkiyet düzeni". Proudhon, mülkiyetin boyuna değiştiğini ve mahiyetini her zaman değiştirebileceğini söylerken de Saint-Simon'dan ilham almaktadır. Ekonomik toplumda devletin ortadan kalkacağı kehaneti de Saint-Simon'dan alınma. Kapitalist burjuva ile proleterler arasındaki çatışmanın kaynağı ise Bazard ile Enfantin'in dersleri. Ne var ki, Proudhon için bu çatışma yakın bir ihtilâlin habercisidir. Enfantin'in ileri sürdüğü teknokratik ve otoriter unsur, Saint-Simon'un ahlâkçı panteizmi, üretim araçlarının devletleştirilmesi hakkındaki çağrı, kaçınılmaz bir ilerleme inancı ve monizm, Proudhon için bir nevi antitez vazifesi görür.

Saint-Simon'a göre sosyoloji bir hürriyet ilmiydi. Proudhon bu görüşü Saint-Simon'dan çok daha kesinlikle ileri sürer. Tarih felsefesine savaş açar. Proudhon'un "anti-teizm"i her şeyden önce Saint-Simon'un panteizmine karşı bir tepkidir; sosyolojik plüralizmi de Saint-Simoncuların monizmine karşı

bir tepki. Enfantin, Cezayir'in sömürgeleştirilmesini verimlileşirmek için "sınaî bir feodalite" salık verdiği içindir ki, Proudhon "sınaî bir demokrasi"den yanadır. Saint-Simon endüstri düzeninde hukuka lüzum kalmayacağını ileri sürdüğü için Proudhon aşırı bir hukuk taraftarıdır.

Kısaca, Proudhon, yüzde yüz orijinal olmakla beraber, kâh Saint-Simon'un ve şakirtlerinin tezlerini derinleştirir, kâh bu tezlerin taban tabana zıddını. Yani Saint-Simon olmasaydı Proudhon'un düşüncesi bugünkü biçiminden çok farklı olurdu.[50]

50 Bkz. Gurvitch (Georges), *a.g.e.*, s. 34-35.

İlk Sosyolog

"Ondokuzuncu asrın en güçlü, en cesur fikir adamı. Sosyolojiyi yaratan Comte değil, o. Hem de Comte'unkinden çok daha kıvrak, çok daha derin bir sosyoloji.

Descartes teolojiyi ilimden kovar, Saint-Simon siteden. Birincisi için düşünmek ne ise, ikincisi için toplumu yönetmek o, yani rasyonel bir eylem.

Saint-Simon bizim sosyal Descartes'ımız".

MAXIME LEROY

"Fransa'nın düşünce tarihinde iki büyük akım var: Descartes'cılıkla pozitivizm. Pozitif felsefenin adı, temelleri hatta taslağı Saint-Simon'un eseri. Sosyolojinin gerçek kurucusu da Comte değil, Saint-Simon".

EMILE DURKHEIM

I. SOSYOLOJİ

FELSEFEDEN SOSYOLOJİYE

Geçen asrın filozofları inançları yıkmakta acele ettiler, Saint-Simon'a göre. Manevî temel çökünce toplum darmadağın oldu. Bütün kaprisler, bütün vehimler boğaz boğaza geldi. İhtilâl bu yüzden yarı ölü doğdu. Yıkılan müesseselerden bazıları küllerin altında yeniden canlanıyor,ama geçmiş olduğu gibi geri dönemez. Fransa yeni bir düşünce temeline muhtaç.

İlimlerin her biri, dünyanın bir parçasını inceler, nesnelerin bir yönüyle uğraşır. Bütün o parça parça bilgileri kaynaştıracak bir terkibe ihtiyaç var: bu terkip felsefe. İlimlerin sentezi de bir ilim olacağına göre, felsefenin kendisi de ilim. Felsefe tüm bilgilerin özü, ilmin "defter-i kebiri", yani bir ansiklopedi. Cansızlarla uğraşan bütün ilimler, astronomi, fizik, kimya, müspetleşmiş. Konusu insan olan ilimler henüz bu merhaleden uzak. Bir yanda temellerini müşahadeye dayayan tabiat ilimleri, ötede teolojinin emzirdiği inanç ve düşünceler. Avrupa Rönesanstan beri bu çelişkinin kurbanı. Çağdaş toplum bu yüzden bocalıyor. Yalnız astronomiye, fizik ve kimyaya da-

yanan bir felsefe, insanlığa yol gösteremez. Filozofun görevi, şimdiye kadar yapılmayanı başarmak, insanı ve toplumu pozitif bir görüşle incelemek, yani madde ilimleriyle insan ilimleri arasındaki farkı ortadan kaldırmak. Demek ki yeni bir ansiklopedi kurmadan önce, yeni bir ilim yaratmak gerekiyor: insan ilmi. Bu yeni ilmi kurarken daha önce kurulan tabiat ilimleri örneğimiz olmalı. İnsan da tabiatın bir parçası. Cansız dünyanın sırlarını aydınlatan pozitif metot, insanı incelerken de biricik kılavuzumuz.

Saint-Simon'a göre, insan ilmi, fizyolojinin bir koludur. Bu genel ve sosyal fizyoloji, ahlâkla siyaseti de kucaklar. Politika pozitif bir görüşle incelenmeden, öteki ilimler gibi mekteplerde okutulmadan Avrupa buhranı sona eremez.

Görülüyor ki, Saint-Simon'un felsefesiyle sosyolojisi arasında bir kopuş yok. İkisinin de amacı bir. Yeni bir felsefe sistemi kurmadan yeni bir toplum düzeni yaratamayız. İnsan ilmi müspetleşmedikçe kuracağımız felsefe sistemi, yarım kalmağa mahkûm. Demek ki, sosyoloji de felsefenin devamı ve tamamlayıcısı. "18. asrın, hatta bütün asırların ütopyacı filozofları, hayalî bir sistem kurar ve onu çağdaşlarına örnek diye sunarlar. Saint-Simon öyle yapmaz. Bakışlarını kurulmakta olan düzene çevirir, gerçeği inceler ve geleceği sezmeğe çalışır. Devrim sonu Fransa'sını hangi sosyal düzen huzura kavuşturabilir. Saint-Simon felsefesinin özü, bu soruya verilen cevap. Demek ki, sosyal fizyolojinin ele alacağı mesele nazarî olmaktan çok uzak".[51]

NASIL BİR SOSYOLOJİ?

"Sosyoloji" Comte'un uydurduğu bir kelime. Saint-Simon sosyal gerçeği inceleyen ilme "insan ilmi", "sosyal fizyoloji", "hürriyet ilmi" adını verir.

---

51 Durkheim (Emile), *a.g.e.*, s. 155 v.d.

İnsanların bir araya gelişinden, biyolojiyle hiçbir ilgisi olmayan hakikî bir varlık doğar. Bu varlık çabadır: tek tek ve bir arada yapılan çaba. Üretimdir: maddî ve manevî üretim. Tabiatı ve insanı değiştiren eylemdir. Kazanılan yapıların aşılmasıdır. Kolektif yaratıştır. Hareket halindeki toplum, kendini emekle gerçekleştirir; üyelerini, kucağında yaşadığı çevreyi, aletlerini, kurumlarını, rejimlerini, medeniyet eserlerini yaratır, kendi kendini yapar, kendi kendini yoktan var eder. Sosyal bütün içkinliğe (immanence) yönelir. Bazı rejimler sosyal bütünün hamlelerini boğar, onu kendi dışına çıkmağa, kendini kendi dışındaki nesnelerde veya üstün süjelerde görmeğe zorlar. Sosyal bütün böyle bir yabancılaşmaya karşı koyar ve fertlere değil, tabiata hükmetmesi gereken bir atölye olarak kalır.

Saint-Simon'a göre: "Toplumlar iki manevî güce boyun eğer, ikisi de aynı şiddettedir bu güçlerin, kâh biri baskın çıkar, kâh öteki. Biri alışkanlık gücü, öteki yenilik özlemi. Alışkanlıklar belli bir zaman sonra zararlı olur, toplumun yeni ihtiyaçlarını karşılayamaz artık. Çünkü, bambaşka şartlar içinde doğmuşlardır. Yenilik özleminin kaynağı budur işte. Gerçek bir karışıklık, bir gerginlik yaratır bu ihtiyaç, toplum yeni baştan kuruluncaya kadar sona ermeyen bir karışıklık" (*"Sosyal Fizyoloji Üstüne"*, 1812).

Demek ki toplumları inceleyen ilim, yalnız determinizmlere boyun eğen rejimlerin ilmi olmayıp, bir hürriyet ilmidir de. "Hür olmak istiyorsak, hürriyetimizi kendimiz yaratalım, başka bir yerden beklemeyelim bunu". Hürriyet yenileşmelerde, ayaklanmalarda, devrimlerde gösterir kendini. Bunlar da zıtları gibi sosyal gerçeğin içindedirler. Saint-Simon'a göre, sosyoloji hareket halindeki toplumun ilmi. Yalnız uygulamaları, alışkanlıkları, rejimleri, tekrarlamaları değil, özlemleri, duyguları, dilekleri, kolektif çalkanışları da incelemeli, sosyal deter-

minizmlerle insan hürriyeti arasındaki karşılıklı etkilenmelere eğilmelidir.[52]

İDEOLOJİLERİN TASFİYESİNE DOĞRU

Demek ki, sosyal gerçek: çaba, üretim, eylem ve yaratıştır. Kolektif çalışma bu gerçeğin başlıca ifadesi. Ne var ki bu sosyal gerçek, bazı rejimlerde kendini asıl hüviyetiyle göstererneıniştir. Bu rejimler, sırasıyla, rahiplerin, savaşçıların, hukukçu ve metafizikçilerin hüküm sürdüğü teolojik, askerî ve "kritik" rejimler. Üretimle emeğin bu rejimlerdeki teşkilatlanma şekli (yani fetih, yağma, esaret, aylaklar yararına toprak köleliği), kolektif yaratıcı çalışmayı kösteklemiş, sosyal hayatın zemberekleriıni gizlemiş. Oysa üretim barışa yönelmedikçe, sanayileşmedikçe, aylaklar, üreticiler yararına ortadan kaldırılmadıkça, toplum bütün yaratıcı güçlerine kavuşamaz. Toplum bütün yaratıcı güçlerine kavuşamadıkça da sosyal gerçeğin asıl karakterini gizleyen yalanlar ortaya çıkarılamaz.

Saint-Simon yabancılaşma ve ideoloji deyimlerini kullanmaz ama yarattığı kuvvetlerin bütününe söz geçiremeyen toplumlardaki, şuurlu ve daha çok şuur dışı yalanları keşfeder. Meşhur *"Parabol"*ünde, çağdaş toplumun tepetaklak bir dünya olduğunu apaçık söyler. Başka eserlerinde de, kritik rejimlerdeki buhran döneminin artıkları olan hukukçularla metafizikçileri, kamuflajların, yani ideolojilerin belli başlı sorumlusu olarak gösterir. Bazen de aşırı derecede iyimserdir, sınaî rejimin yabancılaşmaları da, ideolojileri de yok edeceğine inanır. Sermayesini işleten müteşebbislerle işçileri biraraya toplayan endüstri rejiminde her şey ahenge yönelir. Karga-

52 Gurvitch (Georges), *a.g.e.*, s. 11-12.

şalığın kaynağı aylaklardır. Üreticiler arasında bölünmeler ve sınıf çatışmaları olabileceği şuuruna, daha sonra varır, Saint-Simon.

BÜTÜNCÜ BİR FİLOZOF

Biraraya gelen insanların harcadığı emek hem maddîdir, hem manevî. İnsan faaliyetinin bu iki yönü birbirinden ayrılamaz. Toplumların her iki faaliyete karşı kabiliyetleri aynıdır. "Bugüne kadar spiritüalist sayılması gerekenlere materyalist, materyalist sayılması gerekenlere spiritüalist denilmiştir" Saint-Simon'a göre. "Gerçekten de bir soyutlamaya vücut vermek maddecilik değil midir, varlıktan bir düşünce çıkarmak ise spiritüalizm sayılmaz mı?" Hareket halindeki toplumda maddî üretimle, manevî üretim içiçedir. Umumiyetle beraber gelişirler, ama çatıştıkları da olur. Demek ki, bir yandan "ortak düşünceler olmadan toplum olamaz", "ahlâk toplumun vazgeçilmez bağı" diyen Saint-Simon, öte yandan "toplumdaki bütün gerçek kuvvetlerin son tahlilde endüstride toplandığını" ileri sürerken tezada düşmüş olmuyor. (*"Endüstri"*, 2. ve 3. ciltler, 1817)

Başka bir nokta: Saint-Simon'a göre, "mülkiyet düzenini değiştiren, maddî üretimdir", "hükümet şekli bir kalıptan ibaret, öz, mülkiyet düzeni. Demek ki, toplum yapısının temeli mülkiyet". Yazar daha 1813'de kaleme aldığı *"Avrupa Toplumunun Yeni Baştan Düzenlenmesi"* adlı eserinde şöyle diyordu: "Mülkiyette değişiklik yapılmadan toplum düzeninde herhangi bir değişiklik yapılamaz".

Ne var ki, başka bir yazısında ileri sürdüğü fikir, yukardakilerle çatışır gibi: "Manevî üretim her toplumun kuruluşunda önemli rol oynar" üstada göre. "Her sosyal rejim bir felsefe sisteminin uygulanmasıdır. Yani daha önce bir felsefe sistemi kurmadan yeni bir rejime gidilemez".

Bir çelişme karşısında mıyız? Hayır. Saint-Simon bütüncü bir filozof. Sosyolojinin kurucusu için iktisat, mülkiyet, siyasî rejimler, ahlâkî değerler ve fikirler, bilgi sistemleri topyekûn sosyal faaliyetin parça parça görünüşlerinden ibaret. Onları bütün içine yerleştirmedikçe anlayamaz, aydınlatamayız. *"Endüstri"*de (Defter 3, 1817) şu satırları okuruz: "Her çağda ve her ülkede sosyal müesselerle, ahlâkî fikirler arasında uygunluk vardır". Nasıl başka türlü olabilirdi ki, ikisinin de kaynağı bir. Aynı şeyi entelektüel düşünceler, bilgi, özellikle ilimler, ilimlerin çeşitli tasnif ve terkipleri, nihayet felsefe için de söyleyebiliriz. Sosyolojinin yahut sosyal fizyolojinin görevlerinden biri bu manevî üretimin yalnız maddî üretimle değil, toplumun bütünü ile olan münasebetini ortaya çıkarmaktır.

İŞARETLER SİSTEMİ

Saint-Simon'a göre sözlü ve yazılı işaretler de sosyal gerçeğin bir parçası. *"19. Asrın İlmî Çalışmalarına Giriş"*de şöyle der: "İnsanın zekâsı ile hayvanların iç güdüsü arasındaki sınır, sözlü ve yazılı anlaşma işaretleri sistemi kurulduktan sonra aydınlık olarak çizilebilmiştir". *"XIX. Asrın Felsefesine Giriş"*de ise şunları okuyoruz: "İlk insanlar zekâca öteki hayvanlardan pek de üstün değildiler. İşaretler sistemi sayesinde seviye değiştirdiler, yükseldiler. İnsan toplumunun bir unsurudur bu sistem. İşaretler bütününü düzenleyen hangi millettir, bilmiyoruz. Ama Mısırlılardan önce kullanıldığı muhakkak". Kısaca, kendi kendini yaratan toplum, işaretleri de yaratmıştır. Teknikleri, güzel sanatları, ahlâk değerlerini, fikirleri, matematik ve fizik ilimleri, biolojik fizyolojiyi yarattığı gibi. Sosyal fizyoloji, yahut insan ilmi de endüstriyel toplumun eseri olacak.

"Tabiat âlemi başkadır, sosyal âlem başka. Bir biz varız, bir

de dışımızda olan. Bunlar ayrı ayrı şeyler. Bir dışımızdaki nesneler üzerinde bizim yaptığımız tesir var, bir de dışımızdaki nesnelerin bizim üzerimizde yaptığı tesir".

BİLGİ SOSYOLOJİSİ

Saint-Simon, Condorcet'nin ve onun devamcısı olan Comte'un tersine, bilgiye hiçbir öncülük tanımaz. Bilginin özelliğini belirleyen, içinde geliştiği sosyal kadro. Meselâ askerî rejimde teolojik bilgi hâkimdir. Kritik rejimlerde -bu rejimler askerî rejimle endüstri rejimi arasındaki ara rejimlerdir- metafizik bilgi ağır basar. Teknik bilgi, gelişmiş endüstri rejimlerinin eseri. Tekrar edelim: Bilgilerde rastgelelik yoktur. Her toplum kendine göre bir bilgi yaratır, bir bilgi veya bir düşünce. Teolojik bilgi aylaklarla işsizlerin (yani askerlerle rahiplerin) imtiyazlı bir rol oynadığı ortamlarda gelişir. Metafizik bilgi hukukçularla felsefecilerin ağır bastığı çağda ortaya çıkar. Hukukçularla metafizikçileri aylak toprak sahipleri destekler. Üçüncü bilgi sisteminin gerçekleşmesi için iktidara üreticiler geçmelidir. İnsan ilmi veya sosyoloji bu rejimde kurulacaktır.

Nitekim ahlâk hayatının yönelişi de toplumdan topluma değişir. Askerî rejimler boyunca din ahlâkı ağır basar. Toplumun kılavuzu rahiplerdir. Ara rejimlerde, hukukçularla mezafizikçilerin şekillendirdiği faydacı ve rasyonal ahlâk yaygındır. Biri dinî, öteki dünyevî olan bu iki ahlâkın hiçbiri eşitçi değildir. İnsanları ortak olarak, iş arkadaşı olarak görmez, yönetenler yönetilenler diye ikiye ayırır. Gelişmiş endüstri rejimlerinde ahlâk üretimle, emeğe bağlıdır: birlikte çalışan ortak emekçiler ahlâkı. "Yeni Hıristiyanlık" buna şefkat, kardeşlik ve sevgi ahlâkını da ekler. Panteist bir hümanizmaya dayanan bu ahlâk, üreticiler ahlâkını proleterler lehine tamamlar.

DEVLET VE İKTİSADÎ HAYAT

Gerek askerî rejimde, gerekse ara kritik rejimlerde ekonomik toplumu yönetmek için, devlete ihtiyaç vardır. Üretim henüz anarşiden kurtulamamış ve tam manasıyla teşkilâtlanamamıştır. Müteşebbisler, endüstri şefleri, çalışanlar bir kelimeyle üretici iş başına geçince devlete lüzum kalmaz, "şahısların hükümeti yerine, eşyanın idaresi geçer".

Saint-Simon için devlet, önceleri, bir sınıfın diğer sınıflar üzerindeki baskı aracıdır: umumiyetle en az üreten, en işsiz güçsüz sınıfın. Bir zamanlar savaşçılar sınıfının, sonra hukukçularla metafizikçilerin, nihayet burjuvaların, gelir sahiplerinin, aylak sermayedarların, üretim aracı sahiplerinin baskı aleti. Sonraları anlar ki, devlet ekonomik toplumu cendere içine alabilir. Meselâ endüstri rejimi kurulduktan sonra her türlü faydalı sosyal görevi kaybeden sınıflar (asiller, hukukçular, burjuvalar, aylak mülk sahipleri) üreticilerin iş başına gelmesini önleyerek, sınaî rejimin gelişmesini güçleştirirler. Ama ekonomik toplum, gerici sosyal rejimi ergeç alteder. Zira bu toplum topyekûn toplumu herhangi bir devletten çok daha iyi temsil eder. Devlet toplumun dar bir sektörüdür nihayet.

Saint-Simon'un devletle ekonomik toplum arasında gördüğü çatışmanın son bir yönü de şu: devlet billûrlaşmış bir organizasyondur. Son tahlilde kolektif faaliyetin bütününe bağlıdır. Ama ondan kolayca ayrılır, ona baskı yapar. Çok defa zinde güçlerin gelişmesine engel olur. Böylece sosyal hayatın yolunu tıkar. *"Parabol"* devlet ortadan kalkarsa, üreticilerin hayatında hiçbir değişiklik olmayacağını anlatır. Yani ekonomik düzen devletin dışında işler.

Sosyolojik olmaktan çok sosyo-politik bir görüş bu, daha doğrusu bir tarih felsefesi.

SINIFLAR

Saint-Simon ilk eserlerinden itibaren sınıf problemi üzerinde kafa yormuş, aydınlığa ancak son eserinde kavuşabilmiştir. *"Cenevre'de Oturan Birinin Çağdaşlarına Mektupları"*nda (1802) şunları okuyoruz: "Bugüne kadar zenginlerin başlıca işi size kumanda etmek olmuş. Kollarınızı kendileri için çalıştırmışlar; siz de onların kafasını kendiniz için çalıştırın... Toplum içinde yaşayan herkes başkalarıyla münasebetlerinde hem alır, hem verir... Mülk sahipleri size dilediklerini yaptırabiliyorlar, siz onlara pek söz geçiremiyorsunuz. Zenginin size hükmetme hakkı nereden geliyor? Kafasını çalıştırmasından. Kafası işlemiyorsa, o da kolları ile çalışacaktır".

*"XIX. Asrın İlmî Çalışmalarına Giriş"*te (1808) iyimserlikten uzaklaşmıştır Saint-Simon. "Asker kılıcıyla iktidara yükselmek ister; diplomat hilesi, mühendis gönyesi, filozof düşünceleriyle". Sınıflar da iktidar peşindedir.

Saint-Simon önce yalnız aylaklarla üreticiler, yani sömürenlerle sömürülenler (eşek arılarıyla bal arıları) arasında gerçek bir savaş olduğunu ileri sürer. Ama bu iki bütün her rejimde ayrı bir karakter arzeder, ayrı sınıfları kucaklar. Saint-Simon, devlet bir sınıfın ötekiler üzerinde baskı aracıdır derken, sınıfların zamanla değiştiğini de ilave eder. Önce askerler iktidardadır. Sonra her kalıba giren yeni bir sınıf: hukukçularla metafizikçiler. Nihayet hukukçularla işbirliği yapan gelir sahibi burjuvalar, yönetimi ele alır.

Bu sınıfların karşısında üreticileri görüyoruz. Önce esirdirler, sonra toprak kölesi olurlar. Toprak kölesi ve zanaatkâr. Saint-Simon endüstri toplumunda üreticiler sınıfına önce endüstri patronlarını, tüccarları, çiftçileri, endüstri şeflerini, teknisyenleri ve bütün olarak işçileri alır. Sonra patronlarla tüccarları sokmamağa başlar bu sınıfa, nihayet ölçüyü büs-

bütün daraltır: üreticiler sınıfı endüstri işçilerinden ibarettir. Saint-Simon bunlara "en kalabalık sınıf" adını verir. Meselâ *"Endüstri Sistemi"*nde (1821) açıktan açığa "kollarından başka geçim vasıtası olmayan sınıf" bahis konusudur. *"Üreticilerin El Kitabı"*na (1823-24) eklenen bir parçada ise şunları okuyoruz: "Proleterler sınıfı da, zenginler kadar yararlı ve yaratıcı. Kanun, onları da toplumun aynı haklara sahip üyeleri olarak kabul etmelidir".

Çalışanların yönettiği toplumda, eski rejimlerdekine benzeyen çatışmalar olmayacak mı? Belki olmayacak. Ama üreticilerin çeşitli kolları arasında başgösterecek anlaşmazlıklar yazarı kuşkulandırır. Patronlarla endüstri şefleri ve işçiler arasındaki münasebetler tam bir ahenk içinde değildir. Saint-Simon proleterlerin çıkarlarını diğer üreticilerin tecavüzlerinden korumak, onları kalkındırmak için sevgi, şefkat ve kardeşlik ahlâkına başvurur.

TARİH VE SOSYOLOJİ

Sosyal fizyolojinin laboratuarı: tarih. Tarihin her merhalesi daha önceki bir merhalenin eseri. Bugünkü müesseseleri anlamak için dünküleri, dünküleri anlamak için çok daha eskileri incelemeliyiz. Gerçek bir açıklama, en eski çağlara kadar uzanıp, medeniyetin geçirdiği safhalara ışık tutan bir izah. İlerleme insanlığın kaderine hükmeden bir kanun. Olayların derinliğine inemeyenler, tarihi büyük adamların yaptığını sanır. Gerçekte kahramanları tarih yaratıyor. "Tabiat her çağda insanlara en uygun devlet şeklini ilham etmiş" Saint-Simon'a göre. Her merhale, kaçınılmaz bir oluş. Gelecek, bir zincirin son halkası. An, dünle yarının buluştuğu nokta. Biten bir dün ve başlayan bir yarın. Ölecekle yaşayacak olanı birbirinden nasıl ayıracağız? Geçmişe uzanarak. Ölüme mahkûm olan, gittikçe kütleşen ve küçülen bir dizinin kalıntısı.

Yaşayacak olan, gürleşen ve yükselen bir dizinin devamı. Devlet adamının vazifesi tarihin yolunu açmak, kuruyan dalları ayıklamak ve yeni filizlerin gelişmesini kolaylaştırmak.

Saint-Simon geçmişi tararken, insanlık tarihiyle yetinmez, karşılaştırmalarına öteki canlıları da katar. Zihnin ve medeniyetin gelişme kanunlarını bulmak için hareket noktası hayvanlardır. Sosyal fizyoloji ile psikolojiye, fizyolojinin bir kolu olarak bakması bundan.

Görülüyor ki, Saint-Simon'un sosyolojisi tarihe dayanan bir sosyoloji. Ele aldığı sosyal gerçek tarihi, toplumların gerçeği tarihi, yani devrim yapabilecek hareket halindeki Prometeen toplumların. Bu yönelişin kaynağını Condorcet'de veya Thierry'de aramak yanlış. Saint-Simon ilk yazılarından itibaren Condorcet'ye karşı pek haşindir. Daha "*XIX. Asrın İlmî Çalışmalarına Giriş*"te: "içinde bulunduğu şartlar Condorcet'yi heyecanlandırmış, der, olayları soğukkanlılıkla inceleyememiş, akışlarını görememiş. Ne anatomi okumuş, ne fizyoloji. Eserinin baş tarafları sakat, insan zekâsının dünü ve yarını hakkındaki görüşleri saçma".

Augustin Thierry'ye gelince, genç tarihçinin Saint-Simon'la yazı arkadaşlığı 1814'de başlar. Oysa Saint-Simon daha ilk yazılarından itibaren sosyolojinin tarihle işbirliği yapmasını ister. "*Sosyal Fizyoloji Üstüne*"den önce "*İnsanın Tarihi*"ni (1810) kaleme alır. "*Sosyal Fizyoloji Üstüne*"de (1812) şöyle der: "Medeniyet tarihi, toplumla müesseselerinin çeşitli çağlarını inceleyen bir fizyolojidir". Saint-Simon ayrıca, devrimlerin önemi ve çeşitli karakterleri üzerinde ısrarla durur. Yani, kurduğu insan ilmi, sosyolojik olduğu kadar tarihîdir de.

Saint-Simon sosyolojiyle tarih arasındaki münasebetleri ve her ikisinin sınırlarını kimsenin yapmadığı şekilde belirtir. Bu sınırlandırışın son derece ilmî olduğu söylenemez. Sosyoloji bir tarih felsefesi olmak tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Ne var ki, Saint-Simon yalnız tarihî malzemeden faydalanmaz, daha 1809'da kaleme aldığı *"Hayat Hikâyemden Parçalar"*da sosyolog için, kucağında yaşadığı toplumla ilgili ampirik araştırmaların ne kadar önemli olduğunu anlatır. "İnsan üzerinde girişilecek tecrübelerin en değerlisi onu yeni yeni sosyal münasebetlerin içine sokmaktır. Toplumun bütün tabakalarını dolaşmalıdır araştırıcı, mümkün olduğu kadar çeşitli sosyal mevkilerde bulunmalı, hatta kendisiyle başkaları arasında o zamana kadar görülmemiş birtakım münasebetler icat etmelidir".

MADALYONUN TERSİ

Saint-Simon'un sosyolojisi dinamik, gerçekçi, göreci bir sosyoloji. Ne var ki üstat genel bir sosyoloji teorisi yerine, toplum hakkında evrensel bir teori kurmağa kalkar. Proudhon'la Marx da aynı hataya düşerler Gurvitch'e göre, Comte'la Durkheim de. Saint-Simon'un sosyal fizyolojiyle felsefeyi aynı şey sayması boşuna değil. Evet, toplumun hep hareket halinde olduğunu, henüz bütün güçlerine kavuşamadığını, kuvvetlerinin yabancılaştığını ısrarla belirtir. Devletin ve imtiyazlı sınıfların baskısı altındadır toplum. Ama yine de durmadan kendini yaratır ve tazeler. Toplumun ne olduğunu yarının toplumu gösterecek bize. Bugüne kadar birbirini kovalayan rejimler onun gerçek kişiliğini bozmuş, Saint-Simon'a göre. İyi ama, nasıl bir kişilik bu? Nasıl bir mahiyet? Saint-Simon'un cevabı kısa: sevgiyle tekniğin, iş ahlâkıyla dinin, endüstrinin hiyerarşik teşkilatıyla üreticiler arasındaki kardeşçe birliğin yaratacağı ahenk. İşte sosyal gerçeğin asıl mahiyeti.

Saint-Simon'un sosyolojisi göreci bir karakter taşır. Konusu, geçmiş ve bir parça da yaşadığımız zaman. Oysa onun toplum hakkındaki evrensel teorisi geleceğe uzanıyor. Bu evrensel teori ütopyaya çalan sosyo-politik bir doktrin. Saint-Simon bu

doktrini ileri sürerek, kendi göreci sosyolojisinden bir çeşit öç almış oluyor.[53]

Sosyal gerçeğin mahiyeti toplumdan topluma değişir. Saint-Simon bu hakikatı kendinden sonraki sosyologların hepsinden daha büyük bir açıklıkla sezmişti. Fakat evrimciliği, gelişmeye olan inancı, iyimserliği, nihayet insaniyetçi panteizmi yüzünden bu büyük keşfini değerlendiremedi.

Evet, Saint-Simon düşüncesinin en büyük zaafı panteizm. Üstat ilk yazılarından itibaren Tanrı fikriyle mücadele eder; dine gelince, o da birçok müesseseler gibi eskimiştir, tazelenmesi gerekir. "İnsan, Tanrıyı icat ettikten sonra kendini çok önemli bir varlık saymağa başlamış. Tanrılaşan bir tabiat içindedir insan, Tanrılaşan bir toplumun üyesidir. Gerçek değeri oradan geliyor".

Panteizm, bütün varlıkların aynı değerde olduklarını ileri sürer, mekânı da vicdanı da Tanrılaştırır. Durkheim'e göre, Saint-Simon da panteizmden başka din benimseyemezdi. Tamamen dünyevî olan bu inanç, zamanla bazı değişikliklere uğrar. Saint-Simon ilk yazılarında, yenileşen dinin, tabiat ilimlerinin de, insan ilimlerinin de gelişmesine yardım edeceğini ispata çalışır. *"Yeni Hıristiyanlık"*ta ise dini bilhassa toplumun kolektif faaliyetiyle endüstri rejimine has yeni bir sevgi ve iş ahlâkına bağlar. İnsanlık tanrıyı yaratmış, hem tabiatta onu görmüş, hem toplumda. Kendi de gittikçe tanrılaşmış. Saint-Simon tabiatçı panteizmle insaniyetçi panteizmi uzlaştırmak ister. Sonunda insaniyetçi panteizm üstün gelir. Bu panteizmi kolektif ahlâk gerçekleştirecektir. Kolektif ahlâk yani Tanrı. Sosyal gerçeğin gerginlik ve çatışmalarını tam bir ahenk içinde eritecek olan panteist bir ahlâk. *"Yeni Hıristiyanlık"*a göre, cennet ne geçmiştedir, ne göklerde. Cennet bizi

53 Bkz. Gurvitch (Georges), *a.g.e.*, s. 23 v.d.

bekleyen hayat. Bu ahlâkçı panteizm, Saint-Simon'u aşırı bir iyimserliğe sürükler. Üstat sosyal gerçeğin her toplum tipinde ayrı bir giriftlik gösterdiğini unutur, o dâhiyane keşif de, sosyolojik görecilik gibi, böyle bir hayalî ümit içinde kaybolur.

Gurvitch'e göre, Saint-Simon düşüncesinin bir başka zaafı da, dialektik görüşten mahrum oluşu. Başlangıçta Fichte de, ahlâkçı bir panteizme taraftardır, ama dialektikten de faydalanır. Fichte'nin Saint-Simon'dan üstün tarafı bu. "Saint-Simon kendini aşırı bir panteist iyimserliğe öylesine kaptırmıştır ki, hiçbir dialektik hareketi veya herhangi bir dialektik metodu farkedemez".[54]

Gurvitch'in bu yargısını biraz aşırı buluyoruz. Nitekim François Perroux'ya göre Saint-Simon'da bir değil, birçok dialektik var, sosyal dünya hakkındaki görüşünden doğan bir dialektik. Önce ilimle endüstri, iktisadî kuvvetlerle siyasî kuvvetler, eşyanın üretimiyle insanların üretimi arasında dialektik münasebetler; sonra rasyonaliteyle sempati, akılla aşk arasındaki dialektik. Hatta endüstriyle din arasında bir dialektikten söz edilebilir. Jean Dautry de Saint-Simon'da dialektik bulur. Saint-Simon insan zekâsının tarihini kurarken önemli bir kavrama yer verir: buhran kavramı. Böylece idealist bir dialektiğe varır, buhranların olgunlaştığı kritik düşünce devirleri, yeni organik devirleri hazırlar. Bu idealist dialektik de -aşağı yukarı çağdaşı olan- Hegel'in dialektiği gibi aşınan mekanik materyalizme kıyasla ileri bir görüştür, Dautry'ye göre.

Saint-Simon'un bütün zaafları aynı kaynaktan geliyor: dogmatik bir tarih felsefesine kapılış, aşırı bir iyimserlik ve panteizm. Bu girift düşüncenin bütün tezatlarını, bütün yetersizliklerini sayıp dökmeğe ne lüzum var? Saint-Simon bir çığır açıcı, bir müjdeci, hatta bir kurucu.

---

54 Gurvitch (Georges), *a.g.e.*, s. 25.

Sosyolog Gurvitch ondan bahsedeken, "ütopyacıların en gerçekçisi, sosyologların en ütopisti"[55] sıfatını kullanıyor. Yani sosyolog ve gerçekçi.

55 Gurvitch (Georges), *a.g.e.*, s. 2.

II. AHLÂK

YENİ BİR TOPLUMA YENİ BİR AHLÂK

Devrim aklın icaplarına dayanarak, sosyal düzeni yeni baştan kurmağa kalkmıştı. Büyük bir hataydı bu gerici yazarlara göre, zira toplum ebediyete uzanan bir sistemdi, kendini herkese kabul ettiren bir mertebeler dizisiydi. İnsan bu düzenin yaratıcısı değil, eseriydi, onu değiştiremezdi. Bonald için ahlâkî eylem, ne birtakım haklar istemektir, ne yeni bir düzen kurmak. Toplum görevler yükler insana, mevkiine, mesleğine göre değişen fakat sosyal düzen gibi ebedî olan görevler. Ahlâk bu görevleri gerçekleştirmektir.

Saint-Simon hiç de böyle düşünmez. Ahlâk zamanın ve mekânın dışında bir kurallar bütünü değildir. Her toplumun kendine göre bir ahlâkı vardır. "Ortak ahlâkî fikirler olmadan toplum olmaz". Tarihin farklı merhalelerinde, farklı düşünceler, farklı inançlarla karşılaşırız. Eski bir düzeni akla uygun değil diye mahkûm etmek yanlış. Batıl inançların karşısına ilmi, itaatın karşısına hürriyeti çıkarmak doğru olmaz. Bugün saçma bulduğumuz kuruluşlar belli bir devirde

tabiî idiler. Her inancı, her müesseseyi sosyal bütün içinde değerlendirmeliyiz. Toplum değiştikçe dayandığı kurallar da değişir.

Ahlâk toplumun temel kuvvetlerinden biridir. Toplum, faaliyetlerin, teşebbüslerin, icatların boyuna değişen bütünü. Güçlerin, sınıfların, maddî ve manevî ehliyetlerin karşılaştığı yer. Ahlâk ne bir Tanrı kelâmı, ne değişmez bir ilke, ne tecrübeüstü bir kural. Ahlâk toplumun nazarî ve amelî unsurlarından biri. Her ahlâk belli bir sosyal çerçeve içinde geçerli. Ahlâkı incelemek için ya toplumun bütününe, yahut belli içtimaî sınıflara eğilmek zorundayız. Saint-Simon'un ahlâkı da ferdî bir icat değil, sosyal bir icap. Bu ahlâkın sosyal çerçevesi üreticiler.

HERKES ÇALIŞACAK

1824'den önce Saint-Simon'un ahlâkla ilgili yazıları büyük bir yer tutmaz. Ama hali tenkit eden ve geleceği haber veren sosyolojik yazılarından ahlâkî düşüncelerini izlemek kolay. Modern toplum bir endüstri toplumu, gittikçe de endüstrileşiyor. Saint-Simon "endüstriyel"i en geniş manasında kullanır: iktisadî, ticarî, ilmî, edebî faaliyet.

1816'da öyle bir devre geldik ki der, bütün toplum endüstriye dayanıyor. 1817'de geliştirdiği bu ana sezginin 1803'ten itibaren belirdiğini görüyoruz. Yazar *"Cenevre'de Oturan Birinin Çağdaşlarına Mektupları"*nda toplumu atölyeye benzetir. "Bütün insanlar çalışacak, herkes kendini ve etrafındakileri bir atölyeye bağlı işçiler olarak görecek".

Ondokuzuncu asrın başlarında Avrupa toplumları, üretimin amaçlarına ve ihtiyaçlarına göre, kendiliğinden biçimlenen dinamik bütünlerdir, değişmez mertebeler dizisine dayanan birer topluluk veya rasyonal siyasî teşkilâtları olan birer devlet değildirler. Bu toplumlarda endüstri güçleri ve sınıflar gittikçe

genişleyecek, hamleleri köstekleyen ve köhne bir sistemin siyasî, ahlâkî ve fikrî münasebetlerini ayakta tutmağa yeltenen her engeli, her sosyal sınıfı yok edecekler. Toplum bütünüyle üretici olacaktır.

Üretici bir topluma yeni bir ahlâk gerek. İncil'in ahlâkî emri kaypak bir emir. Onun yerini yavaş yavaş bir başka emir alıyor: "İnsan çalışmalıdır". Ahlâklı insan, çalışan insan. Çalışan yani üreten. Bu bakımdan üreticiler sınıfı, çalışanlar partisi, ahlâkı temsil ediyor. İş yalnız saygıdeğer bir faaliyet değil, modern toplumun ruhu. Feodal toplum savaşa, yağmaya, savunmaya dayanıyordu. Endüstri toplumunun amacı tabiatın fethi, ihtiyaçları giderecek nesnelerin üretimi, fizik ve moral yaşama şartlarının ıslahı. Onun için yeni toplumun gözünde biricik değer, kolektif emek. Ferdî emek, bu faaliyetin bir parçası. Ahlâk kişinin kolektif faaliyete katılışını yüceltecektir. Emek, bir çile değildir artık, bir beddua değildir, bir hazdır, bir yaratıştır, insanın maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılayan bir yaratış. İnsanları ikiye ayırır Saint-Simon: Üreticiler, asalaklar. Aylak, yaratıcı kuvvetleri yağma ederek yaşar, bir baş belasıdır toplum için. Üstünlüğünüzün gerçek ölçüsü kolektif üretime yaptığınız katkı. Böyle bir temele dayanmayan hiçbir imtiyaz saygı görmemelidir, yaşatılmamalıdır.

Endüstri toplumunun iki amacı vardır Saint-Simon'a göre, iki amacı başka bir tabirle iki görevi: Üyeleri arasında ortaklık münasebetleri kurmak ve üyeleri arasında barışçı münasebetler kurmak.

Feodal düzen savaşa dayanıyordu, büyük çoğunluk kara cahildi. Servet ve iktidar sayılı ellerde toplanmıştı. Böyle bir düzen, sosyal sınıflar arasında baskıya dayanan münasebetler kurulmasını gerektiriyordu. Yeni bir toplum gelişiyordu şimdi: endüstri toplumu. Bu toplumda herkes üretime katılacak, herkes emeğini koyacaktı ortaya. "Endüstri büyük bir vücut,

diyordu Saint-Simon. Bu vücudun bütün üyeleri birbirine bağlı, birbirine karşı sorumlu". Demek bu ortaklık münasebetleri hem tarihî bir gelişmenin eseri, hem ahlâkî bir değer. Esirler sadece verilen emirleri yerine getirirler. Endüstri toplumunda teşkilâtla ilgili görevler yüklenen ve kendi teşebbüslerini kendileri yöneten çalışanların sayısı gittikçe artmaktadır. İş insanın dışında bir faaliyet olmaktan çıkıyor artık, insanın kendi faaliyeti oluyor. Baskının, buyruğun endüstri toplumunda hiçbir yeri yok. Artık sosyal münasebetler bambaşka temellere dayanmalıdır. Vatandaş soyut bir ünvan; insan çalışırken, üretici olarak toplumun içindedir. Bu bağlılık münasebetlerini belirtmek ve gerçekleştirmek, aylakların ortadan kalkmasına çalışmak, toplumun bütün üyelerini kolektif faaaliyete iştirak ettirmek, bütün üyelere iş sağlamak yeni ahlâkın başlıca amaçları. Çalışanlar ehliyetlerine ve ortak faaliyete katılışlarına göre dayanışma münasebetleri kurarlar.

Yeni ahlâkın temel hedeflerinden biri de: barış. Çünkü endüstri münasebetleri barış içinde gelişmektedir. Barışı sağlamak için asalakları ortadan kaldırmak lâzım, karışıklığın sebebi onlar. Yüzde yüz sosyal bir ahlâk bu, endüstri toplumundaki insanın yaşama ahlâkı. Ferdî değerler ancak yeni bir toplumda gerçekleşebilir. İnsan kendini kolektiviteden ayrı bir varlık olarak düşünmemeli, bir çalışanlar ordusu içinde görev aldığını bilmelidir.

BİR SINIF AHLÂKI MI?

Saint-Simon sosyal hayatla, siyasî hayatı, sosyal hayatla ahlâkî hayatı birbirinden ayırmaz. Devlet işleriyle ilgilenmedikleri için çatar sanayicilere, onları siyasî görevler yüklenmeğe çağırır. Sanayiciler toplumun yönetiminde sorumlu bir rol oynamağa hazırlanmalıdırlar. Bu tarihî bir zorunluluk,

üstelik faydalı ve doğru. Yazar onları teşkilâtlanmağa, siyasî bir parti kurmağa, saflarına karışabilen hukukçu veya Bonapartçı gibi zararlı üyeleri kovmağa teşvik eder. Kurduğu ahlâk, sınıfları aşarak bütün vicdanlara seslenmez. Saint-Simon belli bir kavganın temsilcisidir, belli bir fırkanın politikasını ve ahlâkını dile getirir. Ama bu sınıf ahlâkı, evrensel bir ahlâk olacaktır ona göre. Geçici olarak böyle bir sınıflar arası çatışmayı kabul etmek siyasî bakımdan zorunlu, ahlâkî bakımdan doğrudur. Yeni endüstri toplumunun gerçekleşmesi bir sınıf kavgasını gerektirir, hayırlı bir kavgadır bu. Toplum rakip sınıflara ayrılmıştır, kimi gericidir o sınıfların, kimi ilerici. Saint-Simon'un yazılarında birçok defalar bir sınıf şuuruyla karşılaşırız. Çalışanlara: "Neden aynı komitenin insanı olduğunuzu farketmiyorsunuz diye çatar, neden sınıfınızdan kaçıyorsunuz?" Çalışanlar tutumlarını değiştirmeli, sınıflarına has görevlerine sıkı sıkıya bağlanmalıdırlar.

GERÇEK HÜRRİYETE DOĞRU

Saint-Simon'un ahlâk doktrini, liberal çağdaşı Benjamin Constant'ınkinden çok farklı. Saint-Simon hürriyet kelimesini kullanmaktan hoşlanmaz. Kişinin bağımsızlığı manasına gelen hürriyet, ne insan faaliyetinin amacı olabilir, ne sosyal teşkilatlanmanın temeli. Dava, ferdin kaypak ve metafizik hürriyetini koruyacak vasıtaları çoğaltmak değil, yeni bir toplum kurmak. Bu toplumda bütün üyeler çalışacak ve ortak faaliyet üyelerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak. Hürriyet ancak böyle bir toplumda gerçekleşebilir.

Hürriyet nedir? Kendini kolektif hayattan ayırmak, kolektif hayata karşı zırhlanmak mı? Hayır. Gerçek hürriyet bu faaliyete katılmak, ihtiyaçlarını gidermek, topluma faydalı kabiliyet ve imkânlarını geliştirmektir.

Politik ve sosyal bir ahlâk bu, ama hiç de hürriyete aykırı

değil. Hürriyete somut bir muhteva kazandıran, onu parlak bir lâf olmaktan kurtaran insana, kendini kolektivitenin kucağında yaratabilirsin diyen bir görüş.

Böyle bir ahlâkta ilmin yeri nedir? Böyle bir ahlâk "akılcı" idealle bağdaşabilir mi?

DAVA İNSANI KURTARMAK

İlim, yeni toplumun kuruluşunda baş rolü oynayacak, buna şüphe yok. Saint-Simon birçok yazılarında insan ilminin politikayı pozitifleştireceğini söyler. Fakat ilim sosyal faaliyetin ne temelidir, ne biricik gayesi. İlimler sosyal güçlerden bir tanesidir sadece ve ilimlerin faaliyetleri sosyal teşebbüsün emrinde olmalıdır. Bu faaliyetlerin ilk amacı ne manevî ilerlemedir, ne aklın gelişmesi. Amaç, toplumun değişmesi, yeni faaliyet şekillerinin yerleşmesi, savaşın ve baskının sona ermesi, üretim araçlarının gelişmesidir. İlimlerin vazifesi akılcılık peşinde koşmak değil, akılcı bir düzenin kurulmasına, kökleşmesine yardımcı olmak. Cemiyetin temel hizmetleriyle hiçbir ilgisi bulunmayan sınıfların, devlet idaresini ellerinde tutmaları, üretim faaliyetiyle çatışan düşünce sistemlerinin ayakta durması akla aykırı. Toplum, amaçları aydınlık olarak anlaşıldığı ve bütün müesseseler bu amaca uygun olarak kurulduğu gün akla uygun olur. O zaman alınacak kararlar da, teklif edilecek çalışma planları da akılcıdır, yani tesbit edilen pratik gayelere uyar.

Saint-Simon'un ahlâk doktrinini pozitivizm çerçevesi içine sıkıştırmak imkânsız. İnsan dinamizminin kaynağı bilgi değildir, üstada göre, sosyal bütündür. İlim, sanat, edebiyat, endüstri gibi özel faaliyetlerin kaynağı sosyal bütün. Sosyal varlığı yaşatan, bu güçlerin biraraya gelişi. Bu ahlâka, çok geniş manada, bir "yabancılaşmadan kurtarma" (désaliénation) ahlâkı denebilir. Dava insanı somut olarak kurtarmaktır. Önce

ihtiyaçların baskısından kurtarmak, üretimin gayesi bu. Sonra siyasî baskıdan kurtarmak. Bunun için aylak sınıfları ortadan kaldırmak lâzım. Nihayet geçmişin baskısından, geleneğin baskısından, çalışma faaliyetini köstekleyen köhne doktrinlerin baskısından kurtarmak.

BİRBİRİNİZİ SEVİNİZ

"Yeni Hıristiyanlık" üstadın son eseri, çeşitli yankıları olan bir eser. Yazarın daha önceki çalışmalarında rastlamadığımız yeni bir kaygı, yeni bir özlem, eserin adından itibaren kendini hissettirir. Ana tema yeni değil: hem ahlâkî hem de sosyal eylemin gayesi en kalabalık ve en yoksul sınıfın menfaatlarını gözetmek. Bu, üstadın daha evvelki yazılarında da geniş ölçüde telkin ettiği, hatta açıkça işlediği bir fikir. Herkesin fizik ve moral ihtiyaçları karşılanmalıdır derken, elbette ki önce fakir sınıfların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaktaydı üstat. Fakat *"Yeni Hıristiyanlık"*taki ahlâk hem mahiyetce başka, hem yüklendiği görevce. Duygulara fazla önem verdiği için mi? Hayır. Saint-Simon çok daha önce Comte'un aşırı nazariyeciliğini tenkit eder: ahlâk, tutkuları dikkate almak zorundadır. Son kitabın getirdiği yenilik başka: ahlâk bu eserde sosyal bütünden ayrılmakta, bir çeşit bağımsızlık kazanmaktadır. Gerçi Saint-Simon, ahlâkın önemini hiçbir zaman küçümsememişti. Ama *"Yeni Hıristiyanlık"*a kadar ahlâk, toplumun genel faaliyeti içindeydi. Endüstriyle uyuşan bir ahlâktı Saint-Simon'un ahlâkı. Endüstri barışçı ve birleştirici olduğundan barış ve dayanışmayla ilgili değerler kendilerini topluma tabiî olarak kabul ettireceklerdi. Halbuki *"Yeni Hıristiyanlık"*ta ahlâk sınaî dinamizmle çatışması ve onu düzenlemesi gereken sosyal bir güçtür. Saint-Simon eyleme yön vermek, kolektif faaliyeti daha insanca bir hedefe yöneltmek için sevgiye başvurur, yeni ahlâk tek emrin içinde: birbirinizi seviniz.

1802'de yeni bir düzen kurulacağını müjdeliyordu Saint-Simon, düşünüyordu ki, endüstrinin tabiî dinamizmi, çalışan sınıfın problemlerini halledecek, mal sahibi olmayanlar da toplumda ortak vasfını kazanacak. Ne varki endüstrinin gelişmesi üstadın eski inançlarını sarsacaktır. 1824'de daha karamsardır Saint-Simon. Sosyal çatışmaları, sosyal başarısızlıkları sona erdirmek için bir dine ihtiyaç görür, temeli şefkat olan, ilmî gerçeklerle bağdaşabilen Tanrısız bir din. Görülüyor ki, Saint-Simon'un ahlâk anlayışında yeni bir merhale bu.

1824'den önce, ahlâk yeni sosyal faaliyete uydurulmalıdır diyordu Saint-Simon, ahlâk bilgilerimizle ahenkli olmalıdır. Yani ahlâkla kolektif faaliyet arasında kendiliğinden bir birlik vardı. Ahlâkçının vazifesi pratikte ilkeler arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmaktı. Oysa, *"Yeni Hıristiyanlık"*ta ahlâkın görevi, sosyal yapılarla savaşmaktır. Ahlâk sosyal adaletsizliklere karşı tek sığınak. Endüstri şeflerini işçilere yaklaştıracak olan sevgidir.

Saint-Simon bu yeni ahlâk anlayışıyla, daha önceki fikirlerini cerhetmiş olmuyor, sadece sınaî gelişmenin bazı tehlikelerine dikkatleri çekiyordu. Yoksa üstadın temel görüşlerinde bir değişiklik sözkonusu değildi. Sonuçta Saint-Simon'un ahlâk doktrini siyasî bir doktrin. Sosyal kavgada görev yüklenen bir emek doktrini. Tarihe faal olarak katılmamızı isteyen bir ahlâk. Bu ahlâk, bir üreticiler ortamı içinde vazife alan fatih ve yaratıcı insanın; sosyal düzensizliğe, haksızlığa, asalaklığa ve bir ölçüde, sosyal sömürüye karşı gelen insanın ahlâkı.

BİBLİYOGRAFYA

I. YAZDIKLARI

Uzun zaman okuyucu bulamamış Saint-Simon, onu yalnızca bir avuç şakirt tanımış. Paul Janet'ye göre üstadın şöhretini gölgeleyen: Saint-Simoncular. Fidao suçu liberallere yükler, "Liberaller Saint-Simon'un düşman olduğunu hemen sezdiler. Onu yola getiremeyeceklerini anlayınca gülünç düşürmeğe çalıştılar, bu işi başardılar da az çok".[56]

Durkheim'e sorarsanız "çağdaşlarının ilgisizliğinden yazarın kendisi sorumlu: kimi defterlerinin, risalelerinin, taslaklarının ne başı belli ne sonu. Üstat her telden çalar, her meseleye dokunur. Astronomiden politikaya atlar, kimyadan psikolojiye. Kendini boyuna tekrarlar. Parantezin biri kapanır, öteki açılır. Düşünce kâh yerinde sayar, kâh sert bir kanat derbesiyle göklere süzülür. Okuyucu usanır, yorulur, yılar. Hele bütün yazıları birbirine bağlayan ana fikirleri kavrayamamışsa".

Gerçekten de Saint-Simon'un yazıları uzun zaman dağınık

---

56 Fidao J.E. Le Droit des Humbles. Etude de politique sociale (Alçakgönüllülerin Hakkı. Sosyal siyaset incelemesi), Perrin Paris 1904, s. 86.

kalırlar. Olinde Rodrigues bunların en önemlilerini 1832'de bir cilt halinde toplar. 1859-61 arasında yeni bir "Seçme Yazılar" basılır. 1865-76 arasında Enfantin ile Saint-Simon'un külliyatı yayımlanır (Dentu 47 cilt). Bu külliyat bir daha basılmaz, yani Saint-Simon'un eserlerini Fransa'nın büyük kütüphaneleri dışında bulup okumak imkânsızdır adeta. Kaldı ki, kırkyedi cildin Saint-Simon'a ayrılan onbir cildi de üstadın bütün eserlerini kucaklamamaktadır. Fransa ancak 1966'da yeni bir Saint-Simon külliyatına sahip olabilmiştir: *"Oeuvres de Claude Henri de Saint-Simon"*, Editions Anthropos, Paris, 6 cilt.

Durkheim üstadın yazılarını iki grupta toplar. Birinci gruptakilerin konusu, ilimler ve genel felsefe, ikinci gruptakilerin ise siyaset ve sosyal meselelerdir. Biz Gurvitch'ın sınıflandırışını daha aydınlık buluyoruz.

Gurvitch'e göre Saint-Simon'un yazıları gerek çıkış tarihleri, gerekse konuları bakımından dört gruba ayrılır.[57]

İlk gruptaki eserlerin konusu, görünüşte ilimlerin metodolojisidir, ama aslında ilimlerin sosyal kadroları üstüne düşüncelerle doludur. Bunlar:

- *Cenevre'de Oturan Birinin Çağdaşlarına Mektupları*, 1802 (Lettres d'un Habitant de Genève à ses Contemporains)
- *XIX. Asrın İlmî Çalışmalarına Giriş*, 2 cilt, 1807-1808 (Introduction aux Travaux Scientifique du XIXe siècle)
- *Bureau des Longitudes üyelerine Mektuplar*, 1808 (Lettres au Bureau des Longitudes)
- *Hayat Hikâyemden Parçalar* (Yukarıdaki mektupların ikinci baskısına eklenmiştir, 1809) (Fragments de l'Histoire de ma Vie)
- *Ansiklopedi Üstüne İncelemeler ve Yeni Bir Ansiklopedi Kurma*

57 Gurvitch (Georges), *a.g.e.*, s. 5 ve 6.

Lüzumu, 1810 ve 1813 (Etudes sur l'Encyclopédie et la Nécessité de Fonder une Nouvelle Encyclopédie)

- *XIX. Asrın Felsefesine Giriş*, 1810 (Introduction à la Philosophie du XIXe siècle)

- *Evrensel Çekim Üstüne Çalışma*, 1813 (Travail sur la Gravitation Universelle)

Eserlerin adlarına bakarak, sosyoloji ile hiçbir ilgileri olmadığını yahut yazarın fizikten veya mekanist görüşlerden ilham aldığını sanmayalım. Saint-Simon'a göre, bütün ilimler insan faaliyetinden, kolektif bir faaliyetten doğar. Yani kucağında geliştikleri sosyal kadroya bağlıdırlar. İlimlerin sosyal fonksiyonları da, daima nisbî olan birlikleri de -hattâ sınıflandırılışları da- toplumların karakterine göre değişir. Saint-Simon daha ilk eserlerinden itibaren ilimler sosyolojisini ortaya atar. Ve problemin çözümünü fizyolojiye yükler. Ona göre, fizyoloji insanoğlunun bütün faaliyetini kucaklar, biyoloji ile sınırlı değildir.

Saint-Simon'un ikinci grupta yer alan eserleri doğrudan doğruya sosyolojik eserlerdir:

- *İnsanın Tarihi, önsöz,* 1810 (Histoire de l'Homme, Avertissement)

- *Sosyal Fizyoloji Üstüne*, 1812 (De la Physiologie Sociale)

- *İnsan İlmi Üstüne Düşünceler*, 1813 (Mémoire sur la Science de l'Homme)

- *Organizatör*, cilt 1 ve 2, 1819-1820 (L'Organisateur)

- *Endüstri Sistemi*, 1821 (Le Système Industriel)

Gurvitch'in sıralamasında üçüncü grupta yer alan eserler daha çok iktisadî, siyasî, tarihî veya milletlerarası konularla ilgili:

- *Endüstri ya da Siyasî, Ahlâkî ve Felsefî Düşünceler*, dört cilt, 1816-1818 (Industrie ou Discussions politiques morales et philosophiques) (İlk cilt Augustin Thierry'nin, dördüncü cildin

ilk üç defteri Auguste Comte'un. Yani ikinci üçüncü ciltlerle, dördüncü cildin dördüncü defteri Saint-Simon'un.)

- *Avrupa Toplumunun Yeni Baştan Düzenlenmesi*, 1814, (Thierry ile beraber) (De la Réorganisation de la Société Européenne)

- *Koalisyona Karşı Alınacak Tedbirler*, 1815, (Thierry ile) (Opinions sur les Mesures à prendre contre la Coalition)

- *Burbon'lar ve Stuart'lar*, 1822 (Des Bourbons et des Stuarts)

Saint-Simon'un son grup eserlerinde sosyo-politik bir doktrinle kaynaşan sosyolojik düşünceler bulmaktayız:

- *Üreticilerin El Kitabı*, (La Catéchisme des Industriels) (1. 2. ve 4. defterler 1823-24 tarihli. 3. defter Comte'un. Saint-Simon bu defteri aşırı entelektüalist bulur ve bir önsözde tenkit eder. İki filozof bu yüzden ayrılırlar.)

- *Sosyal Organizasyon*, 1825 *(Basılmamış bir eserden parçalar)* (De l'Organisation Sociale, Fragments d'un ouvrage inédit).

- *Felsefe, Edebiyat ve Endüstri Üstüne Düşünceler*, 1825 (Opinions littéraires, philosophiques et industrielles)

- *Yeni Hıristiyanlık*, 1825 (Le Nouveau Christianisme)

II. ONUN İÇİN YAZILANLAR

Saint-Simon için geniş bir bibliyografya hazırlamak pratik bir fayda sağlamaz. Biz sadece, eseri yazarken sık sık başvurduğumuz kaynakları işaretle yetineceğiz.

Allemagne (Henri René d'), Saint-Simoniens, Gründ, Paris 1930

Allemagne (Henri René d'), Prosper Enfantin. Gründ, Paris 1935

Ansart (Pierre), "Les Cadres sociaux de la morale de Saint-Simon", Cahiers İnternationaux de Sociologie, 1963

Ansart (Pierre), Sociologie de Saint-Simon, P.U.F. Paris 1970
Blanc (Louis), Histoire de dix ans.Rivière, Bruxelles 1944
Bouglé C. Chez les Prophètes Socialistes F. Alcan Paris 1918
Bouglé C. L'oeuvre d 'Henri de Saint-Simon, textes choisis, F. Alcon, Paris 1925
Bouglé C. Socialismes Français, A. Collin Paris 1932
Bouglé C. et Halévy E. Préface par Bouglé et Halévy in Exposition de la Doctrine de Saint-Simon, Rivière Paris 1929
Charléty (Sébastien), Essai sur l'Histoire du Saint-Simonisme, Hachette Paris 1896
Compère-Morel, Encyclopédie Socialiste, Syndicale et Coopérative de l'Internationale Ouvrière. Publiée sous la direction de Compère-Morel. Cilt I: Un peu d'Histoire, A. Quillet Paris 1912
Dautry (Jean), Saint-Simon. Textes Choisis. Préface et commentaire par J.D., Editions Sociales Paris 1960
Dumas (Georges), "Philosophie de deux messies positivistes: Saint-Simon et Auguste Comte", Revue Philosophique 1906, I
Dumas (Georges), "Saint-Simon: père du positivisme", Revue Philosophique 1904, I
Durkheim (Emile), Le Socialisme, sa définition, ses débuts. La doctrine saint-simonienne F. Alcan Paris 1928
Engels (Friedrich), Anti-Dühring. M. Dühring bouleverse la science. Fransızca çeviri: Botigelli. Editions Sociales Paris 1950
Exposition de la Doctrine de Saint-Simon, Rivière, Paris 1929
Faguet (Emile), Politiques et Moralistes du XIX ème siècle, 3 cilt, Lecène Paris 1899
Fidao (J.E.), Le Droit des Humbles. Etude de politique sociale. Perrin, Paris 1904

Franck (Ad.), Dictionnaire des Sciences Philosophiques, Hachette Paris 3. baskı 1885
Garaudy (Roger), Sources Françaises du Socialisme Scientifique, Hier et Aujourd'hui Paris 1949
Gide (Charles) et Rist (Charles), Histoire des Doctrines Economiques 2 cilt, Sirey Paris 1947
Gonnard (René), Histoire des Doctrines Economiques, Pichon Paris 1941
Gurvitch (Georges), "Saint-Simon et Marx" Revue İnternationale de Philosophie, cilt 53-54, 1960
Gurvitch (Georges), "Pour le deuxième centenaire de Saint-Simon" Cahiers Internationaux de Sociologie, 1960
Gurvitch (Georges), C.H. de Saint-Simon, La Physiologie Sociale. Oeuvres choisies. İntroduction et notes de G.G. P.U.F. Paris 1965
Halévy (Elie), "La doctrine économique de Saint-Simon", Revue du Mois, 10 Aralık 1907
Halévy (Elie), L'ère des Tyrannies, Gallimard Paris 1938
Janet (Paul), "Le Socialisme Moderne. L'école Saint-Simonienne, Revue des deux mondes, 1876 T. XVII
Janet (Paul), Saint-Simon et le Saint-Simonisme, Paris 1878
Janet (Paul), "Le fondateur du socialisme moderne: Saint-Simon" Revue des Deux Mondes, 15 nisan 1876
Lacroix (Jean), Le Sociologie d'Auguste Comte, P.U.F. Paris 1961
Leroy (Maxime), Le Socialisme des Producteurs, Henri de Saint-Simon, Rivière Paris 1924
Leroy (Maxime), La Vie Véritable du Comte Henri de Saint-Simon, Grasset Paris 1927
Leroy (Maxime), Histoire des İdées Sociales en France, 3 cilt, Gallimard Paris, cilt 2, 1962
Louis (Paul, 150 ans de Pensée Socialiste, M. Rivière Paris 1947

Pirou (Gaeton), Introduction à l'Etude de l'Economie Politique, Sirey Paris 1930
Plekhanov (Georges), Essai sur la Développement de la Conception Moniste de l'Histoire, Moscou 1956
Reybaud (Louis), Etude sur les Réformateurs ou Socialistes Modernes, Guillaumin Paris 7. baskı 1864
Touchard (Jean), Histoire des Idées Politiques, 2 cilt P.U.F. Paris 1962
Weill (Georges), Un Précurseur du Socialisme: Saint-Simon et son Oeuvre, Paris Perrin 1894

DİZİN

A

Allemagne (Henri René d') 152
Alembert (d') 31, 85
Ansart (Pierre) 14, 17, 152, 153
Aristo 8, 87, 93, 98

B

Babeuf 75
Bacon 30
Ballanche 105
Barrault 19, 104, 105
Bauer (Bruno) 113, 114
Bazard (Saint-Amand) 19, 97, 98, 102, 108, 111, 113, 115, 116, 122
Beer (Max) 62
Belay (Charles) 90
Berry (dûkû) 34
Blanc (Louis) 37, 99, 110, 152
Blanqui 11
Bonald (de) 10, 11, 50, 64, 106, 141
Bonapart 33, 39, 145
Bonapart (Louis-Napoléon) 39, 41, 46, 48
Bouglé (Célestin) 11, 19, 21, 23, 110, 152, 153
Brunetière 110
Brunschwig 89
Buchez 101, 114

C

Cabanis 82
Cabet 11
Carlyle 110
Carnot 19, 101
Chaptal 49
Charles X 90
Charléty (Sébastien) 153
Chateaubriand 64
Chevalier (Michel) 102, 105, 115
Chevalier(J.J.) 39, 40, 43
Compère-Morel 153
Comte (Auguste) 9, 10, 13, 14, 15, 33, 35, 49, 77, 78 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 110, 118, 125, 127, 132, 137, 147, 152
Comte (Charles) 47
Condorcet 18, 51, 70, 80, 95, 132, 136
Constant (Berjamin) 50, 54, 55, 145
Cousin (Victor) 54

D

Dante 93
Dautry (Jean) 73, 139, 153
Descartes 24, 125
Diard 31
Diderot 31
Droz (Jacques) 39, 40
Dumas (Georges) 83, 89, 153
Dunoyer 47
Durkheim 10, 14, 15, 45, 67, 91, 92, 125
Duveyrier 19, 102
Dühring 36

E

Eflatun 64, 66, 68, 87
Eichthal (Gustave d') 15, 19, 27, 85, 88, 95
Enfantin 19, 36, 78, 98, 101, 102, 103, 104, 105, 111, 115, 122, 123, 150
Engels 11, 31, 36, 48, 67, 69, 75, 111, 114, 153

F

Faguet (Emile) 27, 66, 153
Feuerbach 12, 113, 118
Fichte 114, 139
Fidao 149, 153
Flachat 102
France (Anatole) 37
Franck (Adler) 68
Fourier 11, 36, 67, 69, 70
Fournière 75

G

Gall (Ludwig) 112, 116
Gans 112, 113, 115, 116
Garaudy (Roger) 39, 42, 64, 153
Gide (Charles) ve Rist (Charles) 153
Gonnard (René) 64, 153
Gouhier (Henri) 89, 90
Groot (H. de) 13
Grün (Karl) 77, 112, 116
Guizot 71, 97
Gurvitch 11, 17, 18, 77, 89, 111, 121, 137, 139, 140, 150, 154
Günyol (Vedat) 12

H

Halévy (Elie) 11, 21, 23, 72, 110, 154
Hegel 12, 23, 111, 112, 113, 114, 115, 139
Heine 32, 109, 115, 116, 117
Hess (Moses) 114, 115, 117
Homeros 112
Hugo 39, 109

J

Janet (Paul) 149, 154
Jenny 112
Juliand (Julie) 35

K

Kant 9, 62
Kayalı (Kurtuluş) 13
Kierkegard 8
Koegen 113

L

Labriola (Antonio) 89
Lacroix (Jean) 24, 25, 90, 154
Lamennais 50, 109
Lassalle 67, 110
Laurent 19
Ledru-Rollin 11
Lenin 110
Le Play 109
Leroux (Pierre) 11, 101, 106, 114
Leroy (Maxime) 19, 24, 73, 94, 125, 154
Lévy-Bruhl 89
Liszt 109
Louis XV 28
Luther 16

M

Mably 65
Maistre (de) 10, 11, 50, 64
Manuel (Franck E.) 23
Marx (Henri) 112
Marx (Karl) 8, 9, 10, 11, 14, 60, 67, 71, 73, 75, 77, 89, 90, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 137
Maurras 110
Michel Angelo 93
Michelet 35, 36, 97
Mignet 71
Meriç (Cemil) 7, 8, 10, 12, 13, 26, 43, 65, 106
Meriç (Mahmut Ali) 26
Meriç (Ümit Yazan) 12

N

Napoléon 39, 41, 46, 48
Newton 30
Nietzche 8

O

Owen (Robert) 11, 67, 69, 70, 99

P

Pereire (Alfred) 14
Perroux (François) 24, 25, 109, 139
Pirou (Gaeton) 63, 154
Plekhanov 69 154
Proudhon 10, 11, 77, 89, 90, 108, 109, 115, 121, 122, 123, 137

R

Rafaello 93
Ricardo 44
Renan 107, 108
Reybaud (Louis) 67, 68, 116, 154
Robespierre 29, 39, 75
Rodbertus 110
Rodrigues (Eugène) 103
Rodrigues (Olinde) 19, 35, 93, 102, 150
Rousseau (Jean-Jacques) 18, 27, 65, 95, 96
Ruge 113

S

Saint-Aubin 49
Saint-Just 65
Saint-Simon 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152
Savigny 112, 113
Say (J.B.) 22, 44, 56, 59, 64, 72, 99
Shakespeare 112
Sismondi 44, 98, 106
Smith (Adam) 22, 59
Spinoza 114
Spencer 118
Stael (Madam dō) 30, 55
Stein (Lorenz) 116

T

Talabot 102
Tasso 93
Ternaux 35
Thierry (Augustin) 32, 46, 49, 50, 53, 71, 38, 97, 136, 151, 152
Thiers 107
Tracy (Destutt de) 82
Transon 19
Touchard (Jean) 154

V

Valat 79, 80, 81, 85, 88
Vigny 109
Vinci (Leonardo da) 94
Viviani (René) 72
Voltaire 51

W

Wagner 109
Weill (Georges) 67, 154
Westphalen (Ludwig von) 112, 115, 116

Saint-Simon, İlk Sosyolog, İlk Sosyalist, "genç" Cemil Meriç'in sosyalizm düşüncesinin derinliklerindeki mihnetli serüveninin ürünü sayılabilecek bir çalışmadır. Meriç, Saint Simon'a bakarken 19. yüzyılın ilk yarısının ütopik sosyalizmini, yani kendi deyişiyle "istikbal hakkında derin düşünceleri olan, cemiyeti inceleyen ve incelemelerine rüyalarını da katanlar"ı inceliyor. Cemil Meriç'e göre Marx, bütün dünyaya yaydığı sistemini, "'Proudhon'laşmış bir Saint-Simonculuğu genişleterek" oluşturmuştur. Saint Simon, Cemil Meriç için sadece sosyalizm çığırını açanlardan biri olarak değil, "bilgi sosyolojisine aydınlık getiren adam" olarak da önemlidir.



ISBN-13: 978-975-470-442-6